

Н.Г. Осокина

**НЫВ КÆНЫНМÆ АРÆХСТДЗИНАДЫ
РÆЗТЫЛ КУЫСТ**

РÆВДАУÆНДÆТТЫ КÆСТÆР КЪОРД
(3–4 АЗЫ)

МЕТОДИКОН АЕХХУЫСЫ ЧИНЫГ
(АХУЫРТЫ КОНСПЕКТАЕ)

Дзæуджыхъæу
2017

Методикон æххуысы чиныг цæттæгонд æрцыд ЦИППИ-йы ЮНЕСКО-йы кафедрæйы «Кавказы полилингвалон ахуырады теори æмæ практикæ», зæгъгæ, уыцы проекты фæлгæты.

*Проекты разамонæг – филологон зонæдты доктор,
профессор Хъамболты Тамерлан*

ПРОДАЖЕ НЕ ПОДЛЕЖИТ

Осокина Н.Г.

НЫВ КÆНЫНМÆ АРÆХСТДИНАДЫ РÆЗТЫЛ КУЫСТ: методикон æххуысы чиныг (ахуырты конспектæ). – Дзæуджыхъæу: АА Уалыты И.С., 2009 – 126 ф.

Осокина Н.Г.

Ознакомление с изобразительным искусством: методическое пособие (конспекты занятий). – Владикавказ: ИП Валиева И.С., 2009 – 126 с.

© Министерство образования и науки РСО–Алания, 2009

© ИП Валиева И.С., 2009

© Осокина Н.Г., 2009

Ацы методикон æрмæг арæст æрцыд ЦИППИ-йы ЮНЕСКО-йы кафедрæйы кусджыты хъаруйæ «Ирон националон ахуырадон концепци» æмæ рæвдауæндæтты хъомылады федералон паддзахадон ахуырадон стандартмæ (ФГОС ДО) гæсгæ.

Æрмæг арæст у Л. А. Парамоновойы редакцигонд «Рæвдауæндæтты сывæллæтты хъомыладон æмæ ахуырадон программæ» - йы бындурыл. Уый фадат дæтты сывæллæтты æххæст æмæ алыварсыг рæзтыл кусынæн; дунемæ æууæнк сæм фидар кæнынæн.

Сывæллæтты кар æмæ нырыккон æхсæнады домæнтæ хынцгæйæ, ацы программæ дæтты универсалон, уымæ сфæлдыстадон арæхстдзинæдтæ.

Ацы æрмæджы нысан у, сывæллæттæн, дыууæ æзагыл сæ ахуыргæнгæйæ, саразын æмухузон уавæртæ сæ иумæйаг æмæ хицæн, сæрмагонд рæзтæн.

Лæвæрд æрмæджы этнокультурон хай дæр æфтыд æрцыд рæвдауæндæтты ахуырадон тыгъдадмæ куыд сывæллоны ахуыр æмæ рæзын кæныны æххæстбарджын хай.

Автортæ пайда кæнынц термин «ахуыртæ» -йæ, стандарттæ уымæн бар дæттынц, нырыккон нысаниуæг ын куы уа, уæд: ахуырты æмбæртгонд цауынд, сывæллæтты «ирхæфсæн» хъæзтытæ; уыдон ирдæй æвдыст æрцыдысты ацы пособийы.

Рæвдауæндæтты иумæйаг ахуырадон тыгъдад саразыны тыххæй, арæст æрцыд иумæйаг перспективон- тематикон пълан.

Тематикон иудзинад бæрæг дары æндæр режимон процессты дæр.

Æппæт ахуырты организацион формæ дæр у дæлкъордон – сывæллоны сæрибар архайдæ бындурыл арæст. Сывæллæтты ахуыр кæныны сæйраг метод у дидактикон хъæст.

Методикон амындтыгæ арæст æрцыдысты сывæллæтты астæуккаг рæзты æмвæзадыл.

Автортæ æмбарынц, ахуырты цыд развæлгъау зын бамбарæн у: рагацау най базонæн æрмæст иунаг раст вариант, куыд хъомылгæнæджы фæрстытæ, афтæ хъомылгæнниагты дзуæппытæн дæр.

Къорды сывæллæттæ æмæ сæ рæзты æмвæзадæй аразгæ у, ахуыртæ куыд ацаудзысты, уый. Уымæ гæсгæ фæрстытæн дæр æмæ дзуæппытæн дæр ис вариативон, æнхæлынады æмæ рекомендацион характер. Уый та хъомылгæнæгæй домæ сфæлдыстадон бацауæнтæ. Педагог хуамæ арæхса, йæ ахуырты нысанта æмæ хæстæ бахъахъæнгæйæ, æрмæгæй йæхи бæлвырд уавæрты спайда кæнынмæ.

Конспектты цы дидактикон хъæзтытæ лæвæрд цауы, уыдон дæр, къорды бæлвырд уавæр хынцгæйæ, домынц сфæлдыстадон бацауæнтæ. Сæ нымæц сын ис фæфылдæр кæнæ фæкъаддæр кæнæн, сæйрагдæр у, рæзгæ технологитæ æмæ нысанта ма фехалын.

Авторты коллектив йæ зæрдæ дары йæ коллегæтимæ æмгуыстадыл æмæ курæг у, цæмæй, ацы методикон пособи фæхуыздæр кæныны тыххæй, сæ фиппайнæгтæ æрвитой ахæм адресыл:

362003, РЦИ-Алани, Дзæуджыхъæу, К. Марксы уынг, 36.

ЦИППИ, ЮНЕСКО- йы кафедрæ.

Телефон: (8672) 538973.

Программæйы характеристикæ

«Ныв кæныныл архайд» рæвдауæндæтты полилингвалон ахуырады эксперименталон къордты ирон националон ахуырады системæйы

Ацы программæйы сарæзты нысан у сывæллæттæм нывкæныны аивадмæ здæхты æмæ алы сывæллоны сфæлдыстадон потенциал дæр рæзын кæнын. Нывкæныны ахуырты рæвдауæндæтты хъомылгæнинагты креативон полилингвалон хъомылады системæйы. Программæйы бындуры æвæрд æрцыд авторы 35-азыккон алы кары сывæллæттимæ нывкæнынады аивадыл ахуыр кæныны, арæхдæр эксперименталон, фæлтæрддзинад. Авторы фæлтæрддзинад æнцой кæны алыхуызон раззагдæр райрæзтон методикæтыл, уымæ фæсарæйнаг фæлтæрддзинадыл дæр.

Кæстæр кары сывæллæттæ нывкæнынады аивад кæй уарзынц æмæ йæм кæй тырынц, стæй ныв кæнынмæ арæхсыны æрдзон райрæзтæй хуымæтæг ахуырадæй иппæрд уавæрты (анализ скæнгæйæ), автор хъомылгæнæджы аразы сывæллонæн æххуыс кæнынмæ, йæ æрдзон райрæзт хæлд нæ цаугæйæ, арфдæр куыд кæна, афтæмæй графикон фæлгонцты иу кары этапæй иннæмæ куыд хиза, алфамбылай дуне æнкъарынад æмæ æвдисынады мидгармони бахъахъхъæнгæйæ. Уыцы мидгармони спецификон у алы карæн дæр.

Программæ у цыппаразон курсæн арæзт æмæ уымæ гæсгæ арæзт у цыппар хайæ.

I хай. Кæстæр къорд. 3–4-азыккон сывæллæттæ:

Нывкæнынадмæ психологон æмæ эмоционалон ахаст рæзын кæнын. Ныв кæныны агъоммæйы стадийæ (хылы-мылы хæххытæ) фæлгонцаразыны стадимæ рахизын. Хылы-мылы хæххыты æхсæн хæрз хуымæтæг, бынтон схематикон графикон фæлгонцты фæзынд, се сконды æппæт хæйттæ дæр бынаты уæвгæйæ.

Гæххæтты фæзуат æнæхъæнæй активонæй алыхуызон нывтæй байдзаг кæнын.

II хай. Астæуккаг къорд. 4–5-азыккон сывæллæттæ:

Хæрз схематикон графикон фæлгонцтæй бæлвырд схематикон фæлгонцтæм рахызт, бæлвырдгæнæг, мидисæвдисæн нысантæй, бафиппайд характерон деталтæй сæ фæхъæздыг кæнгæйæ.

Цалдæр фæлгонцы иу сюжеты иукæнынмæ арæхстдзинад рæзын кæнын.

III хай. Хистæр къорд. 5–6-азыккон сывæллæттæ

Схематикон фæлгонцы бæрцон æмæ минуæгон рæзт. Характерон формæ равдисынмæ арæхстдзинад, хуызы эмоционалондзинад, деталты мидисæргомгæнæг миниуæг, композици саразынмæ æрхъуыдыдзинад.

Фантази рæзын кæнын, цы темæ, сюжет равдисынмæ хъавынц, уый саразыны алыхуызон вариантыл ахъуыды кæныны рæзт.

IV хай. Цæттæгæнæн къорд. 6–7-азыккон сывæллæттæ

Бæлвырд схематикон фæлгонцы арæхстдзинадон æмæ бæрцон рæзт (фылдæркæнынад), вазыгджындæр чи фæцис, уыдоны фæрцы.

Уыцы фæлгонцтæ æххæстдæр кæнынц, куыдфæстæмæ цы æцæгхуыз деталтæ фæзыны, уыдонæй.

Уæрæхæй уæрæхдæр кæнынц тематикон арæнтæ, фæлгонцтæ æнцондæрæй бану ваййынц сюжетон цæстæй фенгæ кæнæ фантазион композицийы.

Сывæллоны бирæвæрсыг, гармонийон аивадон райрæзтæн пайдагонд цæуы нывкæнынадон архайды алы хуызтæй: натурæйæ нывкæнын, натурæйы фæдыл, ныртæккæйы æмæ рагацауы цæстдарæнтæм гæсгæ, зæрдылдард æмæ сфæлгондзæнмæ (по представлению) гæсгæ, цы бакастæ æмæ цы фехъустай, уый фæдыл, фæлгæнæны (воображение), фантазийы бындурыл.

Уæлдай хъусдард ацы программæйы цæуы сывæллæттæм хуызæнкъарынад рæзын кæнынмæ, куыд нывкæнынады æвзаджы сæйрагдæр компоненттæй иумæ: хуызты бирæ нымæц æрдзы мидæг, хуызты æмиуæдты гармоний, хуыз æмæ йæ фæлгъуызтæ, хуызты дих къордтыл (тар æмæ ирд хуызтæ, хъарм æмæ узал хуызтæ), хуызы эмоционалон æргъæвд (тых) (фæлмæн, хъæлдзæг, мастхæссæг, цинхæссæг хуызтæ).

Программæ амоны сывæллæтты кары æмбæлгæ формæйы базонгæ кæнын фæлгонцтæ сыфыл равæрыны сæйрагдæр композицион мадзæлттæ æмæ аивадон æнгасады (выразительность) мадзæлттæ: хахх, тон, тæпп, сæрст, ритм, æмуæзадимæ базонгæ кæнын. Уыдон хъæуынц композицийы аивадон-æнгасджын фæлгонц саразынæн.

Ахуыртæ методикон æгъдауæй афтæ арæзт сты æмæ ныв кæныны процессы сывæллоны зæрдæйы сæвзæры эмоционалон æмæ эстетикон æнкъарынады фæлтæрддинад, уый ахъаз у сывæллоны эмоционалон сферæ, фæлгæнæн æмæ фантазийы рæзтæн, аразы йын йæ гоймагон сфæлдыстадон хицæндзинад.

Бирæ азты фæлтæрддинадыл æнцойгæнгæйæ зæгъæн ис, ахæм хуызы куггæйæ рæстмæ кæй кæны сывæллоны аивады мадзæлттæй хъомылкæныны æмæ ахуыркæныны процесс æрдзон хуызы, æнæ уæлдай тых кæнгæйæ. Хъазтмæ хæстæг ахуырты формæ, æрмæджы цымьдисаг стандарттæй сæрибар балæвæрд, райгуырæн бæстæйы æрдзимæ, натурон æрмæгимæ (хуызæгимæ нæ фæлæ!) архайд сывæллонæн фæндон, йæ зæрдæйæн æхсызгон, сфæлдыстадон сæрибардинады уавæры уæгъд кæны сывæллоны уæнгтæ æмæ æвæры бындур сæрибарæй хъуыдыгæнæг, алцæмæй (гармонион æххæст) креативон гоймаджы райрæзтæн.

Программæ конд у æппæт дисциплинæты иудзинады принципыл, уымæн æмæ арæзт у иумæйаг нысанмæ æмæ ориентацигонд у тематикон æхсæнпредметон бастдинадмæ. Уыцы бастдинад æмбырд æмæ арфдæр кæны бæрæг (лæвæрд) темæйыл зонындзинæдтæ иумæйаг æнæхъæн кæрæдзийы æххæстгæнæг блочы. Уыцы блок дæргъæтин хæссы рæстæджы, æмæ уымæ гæсгæ дæтты ныфс æрмæг бамбарыны бæрзонддæр коэффициент райсынæй «темæйы арф бацæуыны» фæрцы.

Программæйы сконды ис бынат националон компонентæн (алы кары къорды гæнæнтæ нымайгæйæ дæр). Уый ориентацигонд у, цæмæй сывæллæттæ сæ цæст лæмбынæг дарой адæммæ, цæрагойтæм, æрдзмæ, цæмæй æмхиц уой ирон адæмы культурæ, æгъдæуттæ, традицитæ, аивадмæ.

Сывæллæтты сфæлдыстадон здæхт рæзын кæнынмæ ног цæстæнгасы реализацийы мадзæлттæ иууылдæр æвдыст сты лæвæрд программæйы: методикон рекомендациты, аивадон-ахуырадон фарстаты æрæвæрды, диагностикæ кæныны архайдмæ амынддзинæдтæ. Лæвæрд дзы ис алы тематикон ахуыры дæнцæгон конспекттæ æмæ цы результатмæ æнхъæлмæ кæсæн ис, уый æрфыст.

Иудадзыг ахуырадон архайды (НОД) фæтк кæстæр къорды

№	Ахуыры темæ	Ирон æвзагыл вариант къуыри/ахуыр	Уырыссаг æвзагыл вариант къуыри/ахуыр
1	Математикæ	1	1
2	Ирон ныхасы рæзт	1	3
3	Уырыссаг ныхасы рæзт	2	1
4	Алфамбылай дунеимæ зонгæ кæнын	1	1
5	Физкультурæ	2	2
6	Музыкæ	2	2
7	Нывкæнынады аивад	1	1
Æдæппæтæй		10	11

Кәстәр кърды ахурты тематика

15 сентябрь – 30 сентябрь	Мае бинонта
1 октябрь – 7 октябрь	Мае раавдауендон
8 октябрь – 5 ноябрь	Фаззаг
6 ноябрь – 13 ноябрь	Мае фыдыбаста
14 ноябрь – 30 ноябрь	Аз амае мае буар
1 декабрь – 8 декабрь	Мае хъзаента
9 декабрь – 15 январь	Зымаг
16 январь – 30 январь	Миганента амае хойраг
1 февраль – 14 февраль	Уаеаедагас
15 февраль – 28 февраль	Хаедазари дзаума (Мебель)

1 марты – 8 марты	Мады бæræгбон
9 марты – 16 марты	Дасныйæдтæ
17 марты – 24 марты	Транспорт
25 марты – 25 апрель	Уалдзæг
10 май – 1 июнь	Сæрд

ПЕРСПЕКТИВОН-ТЕМАТИКОН ПЪЛАН

дисциплина «Ныв кæнынмæ арæхстдзинад кæстæр къорды (3-4 азы)

Программæйы мидис							
Аивадон-ахуырадон хæстæ							
Мæн/Сæнтвæры	Иумæйаг темæ	Ахуырты бæрц	Аивадон ар-хайдæ хуыз	Нысан	Аивадон-ахуырадон хæстæ		
				Æнгасадæ (аивадон) мадзæлттæ	Нысан	Хуызон-над	Композици
Сæнтвæры III къуыри	1. «Мæ бинонтæ»	2	«Тæмæссаджы фломастертæ»	Зонгæ кæнын ахуыр. Фæлтæрæн. Хуызджын фломастертæй куыст.	Зонгæ кæнын æнгæссадæ кон æрмæст – сæйраг хаххытæ, штрихтæ, формæарæзтытæ (формообразованнæ).	Фенысан кæнын 6 хуыз нæмттæ – сæйраг къорд. Базонгæ уæвын, сæ нæмттæ сын раст дзурын зоннын.	Сыф сæрибарæй, æмбæрцæй дзаг кæнын.
Сæнтвæры IV къуыри			«Хъæзæгой къуыбылæйттæ»	Натурæйы фæлдыл нывкæнынæд. Хуызджын фломастертæй куыст.	Зоннын бинонты, æмбарын сæ алкæй роль дæр хæлдзары.	6 хуызы нæмттæ фидарæй базоннын. Уыцы хуызтæ иннæ хуызтæ алырдæмты алырдæмты хуызтæ. Тæппы æмбарынад куыд хаххыты суммæ бахæссын.	Сыф активонæй динамикон архайдæнтæйæ дзаг кæнын.

Октябрь I кызыри	1	«Цаугадон»	Сфалгондзад- ме гестге ныв каэнын. Спайда каэнын тез- гьо каэнын тэлменгай. Хуызджын фломастертгай куыст.	Радзурын, адэймаджы пар- ды донан пы ахадлзинад ис, уый тыххэй. Терчы дон.	Араэзт фелхатгэнэг хаэххыты пластикга, Стъялфыга, штрихта, форматга ба- хуыды каэнын.	Цъэх хуызима (уазал хуыз) базонга уаэнын. Иу хуызы алы тон- ты тыххэй амбарынад (цъэх- арвхуыз).	Сберает каэнын аэме бауу каэнын, пы фалгондга равал, уйдон иу сюжеты.
Октябрь II кызыри	4	«Хур»	Тезгьо каэнтайе пы тэлманга райстауыл, уылдонме гестге ныв каэнын. Хуызджын фломастертгай куыст.	Радзурын, хураэн адэймаджы аэме заххыл царлудэй пы ис, уылдоны пар- ды пы ахадын- дзинад ис, уый тыххэй.	Тымбыл формайы (аэмехтад хахх) хаэххыты аэмуауд.	Бур хуызима (хъарм хуыз) базонга каэнын. Хуыз Бур хуыз куыд ирд хъарм хуыз аэнкъарын.	Сыфы мид- уаг (центр) активонай нывай дзаг каэнын. Хаэххыты ва- зыгджын уагъд центрэй.
Октябрь III кызыри		«Фаззаджы лавертга»	Натурэйа ныв каэнын. Хуызджын фломастертгай, пластилинэй куыст.	Базонга каэнын фаззаджы лавертгима. Бафидар каэнын амбарынад «иу – бирэ», «стыр – гышыл – гыц- цыл мур».	Алы ас тымбыл форматима куыст фазойыл аэме бэрпуаты. Алыхуызонад – аэнтасалы.	Сырх хуызима базонга каэнын. Сырх хуыз куыд ирд (сах), ресуэгад, хаэллар хуыз аэнкъарын.	Алы ас тым- был форматгы равард сы- фыл. Лыстаг хэйтгы (деталь- ты) ахадлзиди- над фалгонцы характер равдисынаэн.

Октябрь IV кызыри		Тезгю каеныны фæстæ сывæллæттæм цы тæлмæнтæ базад, уыдонмæ гæстæ куыст. Хуызджын фломастертгæй куыст.	Фæзыгон æрдзы характерæн хицæндзинæдтæм цæст дарыныл ахуыр кæнын. Сбаераг кæнын бæллæсты ахадындзинад адæймаджы æмæ цæрагтойты царды.	Вертикалон арæгт хæххытыл архайд. Æрдзон хæххыты пластикæ.	Сау æмæ морæ хуызтимæ базонгæ кæнын. Хуыз æрдзон предметтыл куыд раргтив- баргтив кæны, уымæ кæсын.	Композицийы æргом вертикаль бæлвырддæргонд цæуы сыфы формæтæ. Пейзажы серæвæраен.
Ноябрь I кызыри		Аргъагæй цы тæлмæнтæ базад, уыдонмæ гæстæ нын кæнын. Пластинингæй, хуызджын фломастертгæй куыст.	Базонгæ кæнын аргъауы персонажтимæ. Фæбарæг кæнын æмбарынад «Хæддаг цæрагтойтæ».	Хæрз хуымæтæг фæлгонцгæ аразыныл архайдтыты суммæ. Аргъауы персонажы фæлгонц аразын. Тымбыл формæйыл куыст фæзойыл æмæ бæрцуаты.	Хуызты гаммæ 12-ы онг схæццæ кæнын. Ирд «хæлдзæг» «фæлмæнуаг» («хæларуаг») хуызты кьордæй пайда кæнын.	Фæлгонцаразæн элементгæ иу сюжеты иукæнын. Сæйраг фæлгонц бæраг кæнын йæ асей æмæ сыфыл равæрдæй.

Ноябрь II кызыри	4. «Мә фыдыбес- тә»	1	«Хәхты ресугьд- дзинад»	Сфалгондзад- мә гәсгә ныв кәнын. Сой мелгәй (пастель) куыст.	Ирыстоны пейзажы ландшафтон хицендинедтыл әрдзурын. Әмбарынад «ныллаг – бәрзонд – тәккә бәрзондлар». Термин «пейзаж»-имә базонгә кәнын.	Уәләмә әрдемад әвдисәг ритмикон гакьон-макьон хәххыгә.	Саразын әрдзы фәлгонц, ног әрмәгсой пастеләй (мелтә) пайда- гәнгәйә.	Хәххон пейзаж ныв кәнын. Фәлгонц тыхджындәр кәнынән пайдагонд цәуы контрасты малзаләй.
Ноябрь III кызыри	5. «Әз әмә мә буар»	2	«Авто- портрет»	Натурәйә ныв кәнын айдәнмә кәсгәйә. Фломастертәй куыст.	Базонгә кәнын адәймәджы цәстомимә, йә хәйтты сәйраг функцитимә. Базонгә кәнын портреты жанрима.	Стыр тымбыл формәимә куыст, лыстаг хәйттәй (детальтәй) йә баххәст кәнын.	Хуызәй пайда кәнын куыд әххуысадон малзаләй. Уый графика кәны хәзздыгдәр, әнгәсджын- дәр.	Сәйраг фәлгонц стырдәр әсәй бәрәг кәнын. Детальты (цәстомы хәйтты) әмбәлгә раверд.
Ноябрь IV кызыри	«Әз кәнын тезгә»		Цәст дәргәйә ныв кәнын. Хуызджын фломастер- тәй куыст.	Сывәлләгтән адәймәджы буары сконды әмбарынад дәттын.	Альхуызон формәгә ну фәлгонц – адәймәджы фигурәйә бауу кәнын. Әрмәст «сәртә- кәхәтәй» фәйипәрд уәвыны фәлтәргән.	Хуызәй куыд әххуыстенән малзаләй пайда кәнын. Активонәй дзы пайдагонд цәуы уәләдарәс нывгәнгәйә.	Композицийы сәйрагдәр цы у, уый стырдәр әсәй хицән кәнын. Уәләмәхәсэн пейзажы элементгә.	

Декорь I кырып	6. «Мæ хъызгæнтæ»	1	«Цъылынаг-æхсин»	Хъызт – фæлтæраен. Гуашь ахорæнтæй куыст.	Базонгæ кæнын ног æрмæг – гуашимæ, нывгæнаг инструменттимæ.	Базонгæ кæнын гуашы æнгасæвдисен гææнтимæ; цъылынагæй кусыны техникон мадæлттимæ.	Цы хуызтæ зонанц, уыдон 12-онг схаццæ кæнын, сæ нæмттæн сын æргом раздахын.	Сыфыл фæндон равард кæнын хæххытæ, тæлпытæ, формæтæ, фæлтонцтæ.
Декорь II кырып	7. «Зымæг»	3	«Уазал рæстæг. Фыццаг мит»	Цæстдарæн-тæм æмæ тезгъойы фæстæ тæлмæнтæм гæстæ ныв кæнын. Гуашь ахорæнтæй кусын.	Ахуыр кæнын, афæдзы афонтæм гæстæ ардзы цы ивддзинæдтæ æрцæуы, уымæ цæст дарыныл. Зымæджы ралæуд.	Эмоционалон ахаст формæмæ фæлтонц аразгæйæ. Бафидар кæнын цъылынагæй гуашь ахорæнтæй кусымæ арахæттдзинад.	«Æнкъард», «уазал» хуызтæй пайдагæнгæйæ равдисын пейзажы уаг хуызæвтонцы руджы.	Пейзажы хуызфыстадон интерпретаци рæстæгон райгæзты æмæ ивгæ уаджы уавæры.
Декорь III кырып			«Мит-гæлæбутæ æмæ митын лæг»	Цæстдарынад æмæ мысенæдмæ гæстæ ныв кæнын. Хуызджын гæххæттыл гуашь ахорæнтæй куыст æмæ пластилинæй куыст.	Æркæсын зымæгон боныхæдды хицæн-дзинæдтæм. Мит – йæ характеристикæ, йæ æууæлтæ.	Пайда кæнын тоналон контрасты мадзалай (ирд – тарыл, тар – ирдыл).	Зонгæ кæнæм æмбарынад «хуыз» æмæ йæ «фæлтгуызти-мæ». Палитрайыл куыст, хуызтæ хæццæ кæнын.	Зымæгон пейзажы бындурыл сюжетон композици саразыны фæлтæраен.

<p>Декабрь IV кызыри</p>		<p>«Фалындам заз белас»</p>	<p>Фалгондзад- мае гасгае ныв канын. Гуашь ахорантгай куыст.</p>	<p>Ардзурын зымагон баратгабгетты хицандзинад- тыл, Ног азмае цеттаганынын.</p>	<p>Алыхуызон формае азмае ас элементты аэмурад сюжетон композицийы.</p>	<p>Пайдагонд цеуы ирд контрастон хуызгай баратгоны хьалдзегдзи- нады аенкьарангае фаэтылджын- ддер канынён.</p>	<p>Сайраг фалгонц барат канын асэй, равардэй, детальгай.</p>
<p>Январь III кызыри</p>	<p>8. «Мигане нантае аэмае хойраг»</p>	<p>2</p>	<p>Нагурейга аэмае бакаст армаегэй талмантае гасгае ныв канын. Хуызлжын фломастертгай куыст.</p>	<p>Фаеуэрэхддер канын пай цыман авджын дзаумаиы (мигаенанты) тыххэй зонындзинадтае. Фыццаг амбарынады раттын аивады жанрты тыххэй – «натюрморт».</p>	<p>Ахуыр канын фиппайын аэмае авдисын формаэты ахсаен хицандзинад сае ас аэмае пропорцигае баргайгае.</p>	<p>У аелиуаг канынц ирд хуызгае. Равдисын, цы фалгонц аразыс, уымае хорз ахаст хуызы фаерцы.</p>	<p>Алыхуызон ас предметты кьорд раварын сыфыл.</p>
<p>Январь IV кызыри</p>		<p>«Арыс лаэпынён хаеринаетгае»</p>	<p>Иумайаг куыст армахсынэй (лепка). Хуызлжын пластилинай куыст.</p>	<p>Фаеуэрэхддер канын сывеллаетты зонындзинадтае хойрадды тыххэй.</p>	<p>Харэ хуымаетгае баруатон формаэгае равдисынмае арахестдзинад раезын канын.</p>	<p>Пластилины хуыз ахьаз у, иухуызон формае камаен ис, ахам предметгае караадзийгае иртасынён.</p>	<p>Хицен предметгае иугонд цеуынц кьордты сае хуыз, сае ас, сае формаэмае гасгае.</p>

Февраль I кыяри	9. Уселдарае	«Аргъаутты геройты уалладарасе»	Хи аерымыста аргъаумае гасга (аргъауы федыл) ныв канын. Гуашь ахорангай куыст.	Фауерехдлар канын сывеллагты зонындзинедте уалладарасы тыххай аргъаутты геройты уалладарасы денцагтыл.	Пайда канын контрастон формагай аема ахорыны манерайе хъауге фелгонц (аеърщцаг- авазгайе).	Хуызга кърдты иуканын сге эмоционалон ифтыгыдмае гасгае (фалмаен уаг – тызмаг уаг).	Аргъауы геройы фелгонц саразын – (хаеларларда кене фызларда), цы аивадон малзелгтимге зонга сты, уыдонгай пайдагентайе.
Февраль II кыяри		«Нывефтыд – хуыр- багтаенен»	Апликаци. Нывефтыд аразын лавард элементгай. Хуызджын геххагтай апликаци.	Фауерехдлар канын сывеллагты зонындзинедте уалладарасы тыххай. Цаест ардарын сывеллагты дарасы хуызгае аема декоративон элементгае.	Зонга канын ног техникаймае – хуызджын геххагтай апликацимае. Ритмикон нывефтыд аразын.	Уадзлагты хуыз равзарын фоны хуызмае, хуызы аемае тоналон контрасты мадзалай пайдагентайе.	Спайда канын динамикон (раварлады, компоновка) мадзалай (нывефтыд аразгайе).
Февраль III кыяри	10. «Хадзары дзаума (мебель)»	«Хурджын райсом»	Фантази аемае фелгонцалды бындурыл ныв канын. Гуашь ахоранга аемае пластилингай куыст.	Фауерехдлар канын сывеллагты зонындзинедте хадзары дзаумаиы тыххай.	Сге бындуры раст хеххыга камаен ис, ахем предметга ныв канын.	Хуызы феарцы равдисын хъармы, рухсы, цины аенкыарынал, «хъарм» хуызты кърдгай пайдагентайе.	Спайда канын центрикон (мидуатон) композицияе ситуаци авдистгайе. Равдисын хи ахаст. цин – дис.

Февраль IV кыяры			«Мæ хæдзар»	Зердыл цы бадардгой, уый бындурыл ныв кæнын.	Равдисын хæдзары æмæ хæдзары дзаумайы ахадьндзинад адæймалджы царды.	Банкъарын хæдзары конструкци бæрцуаты – конструктор – кæнын бæрцуатон элементтай.	Пайда кæнын сывæллагты æвзæрст хуызтай – ирд, хæлар (фæлмæн).	Стыр уæлиуæгтæнæг формæ – хæдзар. Формайы хъуамæ уой æппæт аразæг хайтгæ дæр.
Марты I кыяры	11.	1	«Мæ мал»	Хæстæг адæймалджы ныв кæнын, йæ хуызын дæг зердыл куйд бадардтай, уымæ гæстæ. Гуашь ахорæнтимæ куйст.	Малы фæлгонц сывæллагты цæсты фæлмæн, аудæг куйд уа, ууыл архайын.	Адæймалджы фæлгонц аразын цъылынæг æмæ ахорæнтæй сыфыл. Цæстомы æвæрддыл куйст.	Хуызæй равдисын малдæ хæлар ахаст, уарзондзинад.	Фæуæрæхдæр кæнын сывæллагты зоньндзинадтæ портреты тыххæй (цæстом, æрдагæй уæлæмæ, адæймаг æнæхъæнæй, ома сæрæй къæхтæм).
Марты II кыяры	12.	1	«Аргъæуттаг сахар»	Конструкция кæнын бæрцуатон элементтай. Бæрцуатон конструкциянынад.	Фæуæрæхдæр кæнын сывæллагты зоньндзинадтæ професситы тыххæй. «Архитектор» – рæсугъд бæстыхæйтæ хъуыдыйгæнæг нывгæнæг.	Бæрцуатон формæтæй пайдагæнгæйæ, аразын архитектурон комбинацитæ.	Хуыз ницы давы. Хуыздæрыл нымайгæ у нейтралон хуыз конструктор.	Тыгъады хицен бæрцуатон амалдæгты (агъуыстыты) раверд.

Марты III кыры	13. «Транс-порт»	1	«Хъæлдзæг балл»	Фæлондзæд-мæ гæстæ ныв кæнын. Гуашь ахорæнтгæ амæ фломастертгæй куыст.	Фæуæрæхдæр кæнын сывæллæтты зоньндзинæдтæ транспортты тыххæй.	Сæ бындуры раст хæххытæ кæмæн ис, ахæм формæты ныв кæнын. Аразæг детальтæ ныв кæнын.	Равдисын хъæлдзæг зардæйы уаг ирд «зылант-гæнæг» хуызтæй пай-дагæнгæйæ.	Стыр расткуымон формæ сыфыл раварын. Æнгасад къухы æрфты æххæстæнан деталты фæрцы.
Марты IV кыры	14. «Уал-дзæг»	4	Цæстдарæн-тæм амæ тезгъойы фæстæ тæлмæнтæм гæстæ ныв кæнын. Гуашь ахорæнтгæй куыст.	Базонгæ кæнын рагуалдзæджы сæйрагдæр æууæлтимæ.	Алыхуызон формæтæ нывкæнынмæ арæхстдзинад бафидар кæнын.	Рагуалдзæ-джы рагг равдисын хуызы фæрцы, ирд хуызтæй пайдагæн-гæйæ.	Пейзаж – рагг, уаг. Зонгæ элементтæ пейзажон композицийы иукæнын.	
Апрелы I кыры			Натурæйы фæдыл ныв кæнын. Хуызджын фломастертгæй куыст.	Фæуæрæхдæр кæнын сывæллæтты зоньндзинæдтæ уалдзыгон фломастертгæй куыст. мæргъты цардæй дæнцæг æрхæстгæйæ.	Вазыгджын сиплут кæмæн ис, ахæм æрдзон формæйы фæлгонц аразын æдæппæт аразæг хæйттимæ.	Ахуыр кæнын мæргъты базырты фысты хуызты гармонийон æмиуад уынын.	Рахицæн кæнын мæргъты стыр асæн амæ сæ равардæй сыфыл. Спайда кæнын пейзажы элементты фоныл.	

Апрель II кызыри		«Уалдзыгон букет»	Натурайа кыны. Гуашь ахорангай куыст.	Ахуыр канын сывеллетгы ардзы ивдзинадга фишайын афедзы афонгаем гасга: ардзы базмелд, дидинджыты фезынд.	Альхуызон ардзон форматц фелгонц араехстдзнад рэзын канын.	Цаст ардарын хуызты фелгъуызгаем ардзы мидаг. Хуызы фэрцы рэвдисын букеты характер.	Хуымагет напорморт. Букет куйд уалдзелжы фелгонц.
Апрель III кызыри		«Галлабу емге дидинджыга»	Натурайы фелдл емге цастларентам гасга ныв канын. Хуызджын фломастергай куыст.	Базонга канын уырынгонты (сасчыты) цардима уалдзелжы галлабуыи цард дэнцагаен хасгагайе.	Рэвдисын галлабуыи формагайы пластике, йе базыргы фысты ресутгъдзинад.	Банкыарын хуызты аминуады гармони, галлабуыи базыргы фысты фелгъуызгаем кэсгагайе.	Сайрагдар цы у. уый рахидан канын деталлы фэрцы емге нывфелдтыл бацархайгайе Фелгонц баххаст канын пейзажы элементгайе.
Май II кызыри	15. «Нае алфамбылай дуне»	1 Цы цастларентам араембырд сывеллетгаем емге сае талманты аяной ныв канын. Гуашь ахорангай куыст.	Сывеллетгы зониндзинадга алфамбылай дунеыи тыххай рэзын канын.	Контрастон малгалтэй аминуадагэй пайда канын цылынгангай кусын (уарыны артагхага, арвардын).	Хуызы фэрцы рэвдисын пейзажы хьалдзаг равг.	Арвардын раварын сывыл куйд композицийи иугангаг райдан.	

III Май III кызы	16. «Хи дарыны культу-ра»	1	«Ёз ныр стыр лаепу (чызг) дөн»	Ныв кэнын, царды цы цауте арцыд, уыдон мысыны бындурыл. Хуызджын фломастерга кэна мелгай куыст.	Сываллаетты аэром хи дарыны культурамаэ здахын.	Адеймаджы фигураэ сюжетон архайды ныв кэнын, характерон детальгай пайдагэнгайе.	Хуыз сываллон аэвары йехи фэндонмаэ гэгэе.	Ситуативон архай ныв кэнын нысангэнен деталгай пайдагэнгайе. Фэндон у сюжетмаэ хэдзэрон цэрэггойты фэлтонцты бахэссын.
IV Май IV кызы	17. «Егас цу, сэрди»	1	«Цэрэггойтимэ фембэлд»	Мысэнд (память) гэмэ мысинагтэм гэгэе ныв кэнын. Хуызджын фломастергай куыст.	Базонга кэнын сываллаетты сэрды сайраг бэрэгтэнаен-тимэ. Рафэлхаг кэнын хэдзэрон фос гэмэ мэргыты наэмтга.	Уэлиуэг кэнынц ирд, фэламэн хуызга, цы ныв конд цэуы, уымаэ хэлэр ахаст чи 'вдисы, ахамтга.	Сыв кэнын хэдзэрон цэрэггой кэнаэ маргь стыраэй сыфыл сэрдыгон пейзажы фоныл.	

1-аг ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Мæ бинонтæ»

Темæ: «Тæмæссаджы фломастертæ» (Семæ базонгæ кæнын сывæллæтты)

Нысантæ:

– Сабиты фломастертимæ базонгæ кæнын – графикайы фæрæзтæй иуимæ. Бацамонын сын, куыд сæ пайда кæнын æмбæлы, уый. Алы хуызтæ кæрæдзийæ цас хорз иртасынц æмæ цы архайдмæ арæхсынц, уый сбæлвырд кæнын. Æхсæз бындурон хуызы куыд хуыйнынц, уый фæнысан кæнын – сырх, бур, æрвхуыз-цъæх, кæрдæгхуыз, морæ, сау.

– Дунейы сконды алцыдæр фæйнахуызон кæй у, алыуагджын, уый хатыныл сæ ахуыр кæнын. Сæ фæлгæнæны æмæ ассоциативон хъуыдыкæнынады рæзтыл кусын.

– Бæстон æмæ сæ биноныг архайдмæ тырныныл ахуыр кæнын æмæ сæ аивадон æрмæджытæм аудæг цæст куыд дарой, уыцы хуызы хъомыл кæнын. Нывкæнынады куысты цин куыд æнкъарой æмæ сæ мидуавæрты ахаст куыд нæ сусæг кæной, уымæ сæ амидин кæнын. Ахуыр сæ кæнын, цæмæй сæ бинонты хистæртыл узæлой, аудой сыл.

Райуаргæ: гæххæтт А-4, 6 хуызы фломастертæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын базоннын.

Фæлгонцады сæйрагдæр фæрæзтæ æмæ хуызвысты авналæнтимæ сабиты зонгæ кæнын – хæххытæ (æмраст, зылын-мылынтæ, уылаæнæнгæстæ, скъуыдтæ), стъæлфытæ, цæхгæрмæ-тæссармæ хæххытæ, ома штрихтæ, нывамады хицæн хæйттæ (зиллæччытæ, алы нывамæдтæ).

2. Хуызиртасынад.

6 бындурон хуызы фæлыст. Куыд хуыйнынц, уый зоннын, сæ ранымайынмæ арæхсын. Иу хуызы иумæйаг миниуджытæ ранымайын.

3. Композици.

Гæххæтты сыф нывтæй æмвæтæнæгæй байдзаг кæнын.

Кусæн фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон хахх. Хуызвысты ахаст – куыстадон фæлтæрæн искацы бæлвырд фæлгонцы хицæн хæйттимæ, нывы райдиантæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: 4–5-аздыд сабиты сконд нывтæ – чысыл хæдтулгæйæ, гæдыйы, мысты, науы (æндæр истæйты нывтæ дæр уæнт).

Ахуыры нывæст

Хь. Сабитæ, не стьолыл – чысыл рæсугъд лæдзæггæндтæ. Сты алы-хуызон. Æмæ уыдон хуыйнынц... Чи йæ зоны, куыд хуыйнынц, уый?
С. Фломастертæ.

Хь. Нывгæнæджы къухы уыдон свæййынц тæмæссæгтæ – аргъауы диссæгтæ. Сабимæ хъазæн куынаæ уа, уæд æнкъард кæндзæн. Фломастертæ та зонынц сыхахимæ хъазын: уыдоны бон у чысыл нау дæр, мыст дæр, машинæ дæр – сабийы цыдæриддæр бафæнда, уый сныв кæнын. *(Сабитæм нывтæ æвдисæм.)*

Хь. Сабитæ, ацы нывтæ уæ зæрдæмæ цауынц? Æмæ сыхах фæнды, цæмæй ахæм нывтæ кæнын зонат, уый? *(Сывæллеттæ дзуаппытæ дæттынц.)* Гъемæ-ма уæдæ райсæм нæ къухтæм фломастертæ æмæ сæм дзæбæх æркæсæм, цымæ куыд æмæ цæй фæрцы у сæ бон нывтæ кæнын. Уынут æй, фломастерæн ис гыццыл хуылыдз фындз – уымæй уарзы гæххæтты уæлæ нывтæ кæнын. Йæ фындз та ныххуылыдз вæййы, йæ мидæг цы æрттиваг тæнгъæд ис, уыцы ахорæнæй.

(Ахсджиаг хъуыддаг у, цæмæй сабитæ хъазты æгъдауттæ бамбарой, уый – хъуамæ æдзæрд предметты уд бауадзыныл зæрдиагæй архайой, уырнæ сæ, удагас æй кæй скæнынц æмæ дзы сæ хъазты æмбал кæй рауайы, уый).

Хь. Фломастерæн аивæй йæ фындзæхгæнæн сисæм, стæй дзы хъавгæ ныв кæнæм. Гæххæтмæ йæ нæ хъæуы тынг æлхъивын, науæд йæ фындз фæрисдзæн, æмæ йæ уæд бамбæхсдзæн, æддæмæ йæ нал радардзæн. Искацы ныв кæронмæ куы скæнæм, уæд та хъуамæ фындзæн йæ къоппа йæ уæлæ æрсадзæм, науæд йæ ахорæн йæ уæлæ бахус уыдзæн, æмæ фломастер æнæхъæнæй дæр нал бæздзæн нывтæ кæнынæн. Сыхах та уый нæ фæнды, нæ? Ныр амæй фæстæмæ уæ фломастертæ уæ хорз лымæнтæ сты, æмæ сыл хъуамæ узæлат, аудат сыл, хъахъхъæнат сæ. Ныр-ма мын ранымайут, кæмæн уæ цавæр ахорæн ис йæ фломастерты, цыхуызæн у?

С. Сырх. Бур. Ёрвхуыз-цъæх. Кæрдæгхуыз. Морæ. Сау.

Хъ. Уæ зæрдæмæ тынгдæр цавæр хуыз цæуы? Æппæты разæй уый райсут. Цæй-ма, бафæлварæм æй, цымæ нын йæ бон цытæ сныв кæнын у, цæмæты арæхсы: мæнæ уал алырдæмты алыхуызон цыбыр рæсугъд хæххытæ, стæй та чысыл рæсугъд стъæлфытæ. Уæ зæрдыл дарут: фломастеры фындз гæххæтмæ æлхъивæн нæй! Ныр та нын ныв кæны дæргъæй-дæргъмæ зылын-мылын хæххытæ, рæсугъд къæбæлдзыгтæ, алы хæрдгæбыдтæ. Æлхынцъы хæххытæ, зиллæччытæ, æмдымбыл æмæ дæргъæлвæс цæлхытæ. Стæ-ма, фенæм æй, кæмæ уæ цытæ рауад гæххæттыл...

(Хъомылгæнæг æппæлы сабитæй, дистæ сын кæны сæ куыстытыл. Сæ куыстытæ сын сæ кæрæдзийæн æвдисы.)

Хъ. Мæнæ цы диссаджы аив стъæлфытæ ис! Æмæ ацы хъулон-мулон хæххытæ та! Адон та куыд æмхуызон æмраст сты, куыд æнгæс сты доны уылæнтимæ! Иууылдæр æмбисонды арæхстджын разындыстут фломастертæй архайынмæ, сæ иуæн дæр сæ йæ фындз тæргайæ нæ бамбæхст! Тынг сæрæнгуырдатæ стут, тынг! О, фæлæ æппæт фломастертæй дæр хъæуы нывтæ кæнын, науæд сын фæхъыг уыздæн, уыдоны ирд ахорæнтæй куына пайда кæнат, уæд. Махæн хъуамæ æмхуызон хæларæттæ суой ахорæнтæ иууылдæр!

(Сывæллæттæ, цы фломастертæй ныв кæныны, уыдонæн сæ хуызтæ ногæй нымайыны.)

С. Алыхуызон сты сæ ахорæнтæ – сырх, цъæх, бур, морæ...

Хъ. Тагъд ма кæнут, зæрдиагæй, æдæрсгæйæ кусут, хуыздæр уын цæмæй рауайой уæ нывтæ, ууыл архайут.

(Алы ахорæнæн дæр, алы хуызæн дæр йæхи ахадындзинад кæй ис, йæхирдыгонау сæ алчидæр рæсугъд кæй у, фæрсæй-фæрстæм хорз кæй фидауыны, уый сын амоны.)

Хъ. Уæгъд бынæттæ ма уадзут сыфыл, æмвæтæнæгæй йæ дзаг кæнут хæххытæ æмæ стъæлфытæй, къæбæлдзыг æлхынцъгомау хæххытæй æмæ зиллæччытæй. Уый та уæ чи фæразæй æмæ арвистон чи сарæзта йæ нывтæй? Ахæм хылы-мылытæ æз дæр зонын! *(Хъомылгæнæг гæххæттыл барсæй цыдæртæ хъулæттæ кæны, счъизи йæ кæны зонгæ-зонын.)* Зæгъут-ма, цæуынц уæ зæрдæмæ ахæм «карчы къæхтæ»?

С. Нæ цæуынц!

Хъ. Уæхи нывтæ та цæуынц мæ зæрдæмæ. Уæдæ-ма зæгъут, сабитæ, ацы диссаджы аив стъæлфытæ цæй æнгæс сты, цы уын æрлæууын кæныныц уæ зæрдыл, цы ауайы уæ цæстытыл?

С. Ахуырст змис! Алыхуызон гагата! Куадзæны кæрдзынтыл цы байзæрынц, уыйхуызæн! Лыстæг дурты æнгæс!

Хь. Ацы цыбыр хæххытæ æмæ чырынтæ та?

С. Кæрдæджы халтæ! Хус къалиутæ! Дымгæ сæ уигъы.

Хь. Дæргъæй-дæргъмæ хæххытæ та?

С. Уыдон та цæугæдæттæ сты! Къахвæндæгтау! Кæлмытæ...

(Сабитæ дисгæнгæ иставер предметы æууæлтæ куы рахатынц, уæд уыцы сахат ахсджиаг у. Хъомылгæнæг сын фыццаг йæхæдæг аххуыс кæны, фæразæнгард сæ кæны сæ хъуæлтæ истæимæты абарынмæ, æмæ сын зæрдиагæй фæцин кæны сæ дзуапнытыл, уæлдайдæр, иударон куына вейыны, уæд. Уадз æмæ сæ фантази скуса, сæ зæрды цыдæриддæр æрæфты, уыдон дзурой, æрмæст архайой рæсугъддæр исты æрхъуыды кæныныл, нывтæм кæсгæйæ.)

Хь. Мах абон тезгъо кодтам. Фæззæг ралæууыд... Бæлæстæ сæ фæлыст ивынц... Мæргътæ сæхи хъарм бæстæм тæхынмæ цæттæ кæнынц... Удзæф... Хур уæзданæй кæсы рæсугъд фæззыгон дунемæ... Мах дæр ын йæ уындай не ‘фсæдæм, æмæ йæ рæсугъд ныв кæнæм. Нæ куыстытæ та балавар кæндзыстæм мамæйæн, нана æмæ дадайæн. Æхсызгон сын уыздæн.

2-аг ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Мæ бинонтæ»

Темæ: «Хъызæгой къуыбылæйттæ» (Цы уынынц, уый ныв кæнын)

Нысантæ:

- Хи бинойнагты зонин, алкæй ахадындзинад дæр æмбарын.
- Фæлгæнæны æмæ тыгъадон хъуыдыкæнынады рæзтыл кусын (сабитæ хъуамæ арæхсой, кæм сты, цы бынаты, уый хатын, сæ æмбарын, базонин).
- Бинонты ‘хсæн хæлар æмæ уарзонæй куыд цæрой, хистæртæн коммæгæс куыд уой, куыд сыл аудой, искай курдиатæн дзуапджын куыд уой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын. Стæй хъуамæ уой зæрдæхæлар, се ‘нкъарæнтæ æргомæй æвдисой, цæрæгойтæн быхсой æмæ сæ уарзой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын зонн.

Фломастертæй куыд кусгæ у, уый сын бацамоннын.

Хæххыты пластикаæ – кусæм дæргъæй-дæргъмæ, динамикон, хылы-мылы хæххытæ кæныны арæхстдзинадыл.

Тæпп-стъæлф бирæ хæххыты руаджы, сæ къуыбылойы фæрцы кæй рауайы, уый сын бамбарын кæнын.

2. Хуызиртасынад.

6 бындурон хуызы куыд хуыйнынц, уый зæрдыл бадарын.

Хъуамæ уыцы хуызтæ æндæрты ‘хсæн иртасынмæ арæхсой.

3. Композици.

Нывгæнгæйæ гæххæтты сыф хъазуатонæй æмвæтæнæгæй дзаг кæнын.

Куысты фæрæзтæ: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон, абстрактонмæ хæстæг. Кæд нырма сæ хуызвыстадон куыстæн разамынд дæттын зын у, уæддæр ууыл архайын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: чысыл чыргæдтæ алыхуызон æндæхтæй тыхт къуыбылæйттимæ – стырдæртæ æмæ чысылдæртæ. Гæдыйы хуызвыст (къам). Фæлмæн хъазæн гæды (хъуамæ йæ уаг бæрæг дара – худæндзаст, хæларзæрдæ мукъу йын).

Райуаринаг: гæххæтт – А-4, алыхуызон фломастертæ 6.

Ахуыры нывæст

Хъ. Нана йæ хъæбулы хъæбулæн бийы къуымбил цъындатæ. Гæды йæ къæхты бын хуыссы. Нанайы чыргæды ис алыхуызон æндæхты къуыбылæйттæ. Мæнæ ахæмтæ. А-ма цы хуызæттæ сты?

С. Æрвхуыз, сырх, кæрдæгхуыз æмæ а.д.

Хъ. Сабитæ, æмæ сымах зонут æндæхтæй къуыбылæйттæ тухын? Цæй-ма, бафæлварæм, стухæм сæ...

(Сабитæ райхалынц къуыбылæйттæ æмæ сæ ногæй стухыныл архайынц.)

Хъ. Иуахæмы та нана цъындатæ быдта, быдта, стæй ахъуыды кодта: ныртæккæ мæ гыццыл чызг æрбаæудзæн рæвдауæндонæй, йе ‘фсымæр та – скъолайæ, сæ мад æмæ фыд та куыстæй здæхдзысты. Цæуон æмæ сын æртæ уæлибæхы акæнон. Нана фæраст целгæнæнмæ, чыргæд та æд къуыбылæйттæ хатæны ныууагъта. Цалынмæ нана

уæлибæхтæ кодта, уæдмæ хъызтæмхиц чысыл гæды иунæгæй æнкъард кодта. Стæй хъазын райдыдта. Куы кæдæм сгæпп кæны, куы кæдæм, æппынфæстагмæ чыргъæды фегуырд. Къуыбылæйттæй хъазынмæ фæацис, сфæлдæхта чыргъæд. Къуыбылæйттæ иууылдæр ратылдысты, ныппырх сты фæйнардæм. Сырх дæр, бур дæр, цъæхтæ дæр, сау дæр. Се ‘ппæт дæр хатæны къуымтæм атылдысты. Зæгъут-ма, уæдæ, цавæр къуыбылæйттæ уыд нанамæ?

С. Æнгом тыхтытæ, хъулæттæ, рæсугъд æмæ тымбылтæ.

Хъ. Æвдисгæ дæр сæ ракæнут æххæст.

(Сабитæ сæ хæрдмæ бæрзонд систой, æвдисынц сæ.)

Хъ. Æмæ сæ куыд стыхта нана? Уый дæр-ма мын равдисут!

(Сабитæ къухæй амоньы, куыд тухын хъæуы, уый.)

Хъ. Ныр та мын равдисут, куыд сæ халын хъæуы, уый.

(Сабитæ æвдисынц сæ къухтæй уылаентæгонд хæххытæ.)

Хъ. Гъемæ нæ къухтæ куыд змæлыдысты, афтæ-ма сныв кæнæм.

(Сабитæ хæххытæ здухынц кæрæдзийы æддæгуæлæ.) Уалынджы дын гæды кæсы, æмæ къуыбылæйттæ ратул-батул зонынц. Æмæ семæ хъазынтæ систа – йæ чысыл дзæмбийæ æрвхуыз къуыбылой фесхуыста æмæ уый дæр сынтæджи бынмæ балыгъд. Уæдмæ гæды сырх къуыбылоймæ фæкомкоммæ – уый дæр та фесхуыста: баба цы къæлæтджыныл фæбады, уый бынмæ батылд. Стæй та буры басырдта, сцафта йæ йæ худæджы бырынкъæй – уый згъорæгау атылд, йе ‘ндæхтæ райхæлдысты.

Сабитæй алчидæр йæхи гæдыйы бынаты сæвæры, цыма къуыбылæйттæ алырдæмты тулы, уыйау сæ гæххæтты сыфы фæйна ран ныв кæны.

Хъ. Фыдуагдæр гæдыйæн скæнæн нæй! Къуыбылæйттæ иууылдæр дæр райхæлдта, ныссуйтæ кодта æндæхтæ. Ныр ма нана куыд кæндзæн, цы кæндзæн семæ? Ногæй йын сæ тухын хъæуы. Чи йæм фæзына æххуысмæ?

С. Мах ын баххуыс кæндзыстæм, фæкæсдзыстæм æм – мах зонæм æндæхтæй къуыбылæйттæ тухын, здухын.

Хъ. Гæды та афтæ æнхъæл уыд, цыма къуыбылæйттæ дæр тынг цин кодтой йемæ хъызгæйæ. Æмæ афтæ тынг радис, афтæ, æмæ йын зæгъæн дæр нæй. Нæ йæ бафхæрдта нана дæр йæ фыдуаг миты тыххæй. Дзыцца, баба, гыццыл чызг æмæ йе ‘фсымæр хæдзармæ куы ‘рбацыдысты, уæд сæхи ныхсадтой æмæ æхсæвæр хæрыныл сбадтысты. Адджынæн

хордтой нанайы конд хәрзад уәлибәхтә, хьзтәмхиц гәдыйән та чысыл кьусы ахсыр ныккодтой...

(Фәсахуырты сабитә здухың кьуыбыләйттә – ома аххуыс кәның нанайән.)

3-аг ахуыры сахат

Иумәйаг темә: «Мә рәвдауәндон»

Темә: «Цәугәдон» (Исты цәстыл ауайынгәнгәйә, ныв кәнын.

Тезгьойы фәлтәрдәй спайда кәнын)

Нысантә:

– Адәмы царды доны ахадындрәинад цас у, уый тыххәй сын цыбырәй радзурын. Ирыстоны стырдар цәугәдон Терк кәй хуыйны, уый сын бамбарын кәнын.

– Ахуыр кәнын сабиты алцы фиппайын, алцы уынын, алцы әнкьарын куыд зоной, ууыл – зәгьәм, дон узалгомау, хуылыз әмә ләгьз кәй у.

– Сывәлләттәм рәзын кәнын рәсугьддрәинады әнкьарәнтә, цыфәнды ран дәр рәсугьд исты фиппайын әмә йыл сә бон дис кәнын куыд уа, ууыл сә ахуыр кәнын.

Аивадон-ахуырадон хәстә:

1. Аивадон фәлгонцады фәрәзтә арфдәр базонын.

Әмраст фәлхатгонд хәххыты пластика.

Дәргьмә әмә фәрсмә хәххытә кәныныл сә ахуыр кәнын.

Алымыггаг хуызаразәг стьәлфытә әмә штрихтә-хәххытәй ныв кәныныл дарддәр кусын.

2. Хуызиртасынад.

Уәрәхдәр әмә арфдәр базонгә кәнын сабиты сәйрагдәр хуызтәй иумә – әрвхуызимә. Узал хуыз кәй у, сатәг әмә арвы тыгьдадимә баст, уый сын бамбарын кәнын.

Иу кәцыдәр бәзджын хуызән бирә фәлгьуызтә кәй вәййы, йәхи 'нгәсәнтә, уый сын әмбарын кәнын – зәгьәм, ирд әрвхуыз, тар әрвхуыз, фәлурсбын цьәх.

3. Композици.

Цытә сныв кодтой, уыдон – змис, кәрдәг, кьададәттә, цәугәдәттә, дуртә-йедтә – сюжетон хәххы уагыл фыццаг хатт баиу кәнын, бафәлварын.

Куыстадон мадзал: хуызджын фломастертæ, сæ фылдæр æрвхуыз ахорæнтимæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон. Хуызвысты ахаст – фæлгонцады хуызмæтагдæр хайтгæ-элементгæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: æхсæрдзæн, хæххон дон, денджыз, арв, Терчы нывтæ кæнæ та къамтæ. Чысыл уираг дуртæ, аквариум æд кæсæгтæ (науæд та сæ нывтæ).

Райуаринаг: гæххæтты сыф А-4, 6 хуызы ахорæнтимæ фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст. Тезгъо куы кæной, уæд сабиты æргом, арв цыхуызæн у, уымæ аздахын – уæлæ цы сыгъдæг цъæх у, сæгъы цæстау, кæнæ та цы бæзджын-цъæх у... Кулы мидæг дон куыд хъазы хурмæ кæнæ куыд тар у аууоны, куыд рæсугъд у ныббадгæйæ, уыдæттæм сæ кæсын кæнын, уыдæттæ фиппайыныл сæ ахуыр кæнын. Кæд къададон уа, уæд дзы гæххæттын наутæ ауадзын æмæ, куыд фæленк кæнынц, уымæ дисгæнгæйæ кæсын. Кæд æнтæф бон уа, уæд сабитæн фæдзæхсын, цæмæй сæ хъус дарой мæргътæм – чи сæ дон нуаздзæн, чи сæ йæхи найдзæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, абон нæ хъазты нысаниуæг у ахорæнтæн сæ сæйрагдæр равзарын. Цæй æмæ æрвхуыз райсæм. Тынг рæсугъд у. Сымах куыд хъуыды кæнут, æппæтæй фылдæр цы уарзы ныв кæнын? Æркæсæмма мæнæ ацы нывтæм – æхсæрдзæн, цыхцырæг, денджыз, арв.

(Хуызджын ныв кæнæ къаммæ кæсын, æрвхуыз-цъæх ахорæнтæ фылдæр кæм сты, ахæмтæм.)

С. Ахæм нывтæ сты, денджыз, арв, цæугæдон нывгонд кæм сты, уыдон. Науæд та хуызджын къамтæ.

Хъ. Мах ныронг уемæ ныв кодтам, къададæтты хуызæн чи у, ахæм хæххытæ. Ныр та цæй æмæ ахæм цæугæдон сныв кæнæм, махæн дæр æмæ бæлæгъæн дæр ленкгæнæн кæм ис, ноджы ма, бæлæгъы бадгæйæ, кæсаг ахсæн кæм уа фыдимæ иумæ. Æрвцъæх ахорæнæй ифтонг фломастер нын ахæм ныв скæнынæн фæахъаз уыздæн æнæмæнг. Ленк кæнын уæ чи зоны? Денджызы былгæрон уæ чи уыд? Уæдæ Ирыстонны сæйрагдæр цæугæдон та цы хуыйны, цы ном хæссы?

С. Терк у йæ ном, Терк. Уый хæхтæй кæлы.

(Терчы нывтæ-хуызистытæ æвдисын.)

Хь. Ныртæккæ нын æрвхуыз-цъæх фломастер бацамондзæн, чысыл къададон куыд ныв кæнын хъæуы, уый. Зæгъут-ма, сабитæ, куыд хъуамæ кæла фæскъæвда уарындон? Уæ къухты архайдæй-ма йæ равдисут.

(Сабитæ сæ къухтæй амоның калмы змæлд – дон, дам, уыйау къæдз-мæдзытæ кæлдзæн фæсуарын.)

Хь. Тынг раст стут – здыхстытæгæнгæ кæлдзæн дон уынгты. Ныр та-ма кæсут, хæхты стыр дурты ‘хсæнты дон куыд кæлы, куыд тындзы быдырмæ, уымæ.

(Кæсың хохаг доны нывмæ. Хæххыты пластика æвдыст цауы къухты змæлдай – уæзбын здыхсгæйæ, стыр калм куы лæса, уыйау.)

Хь. Уæдæ-ма мын ныр та, денджыз куыд уылæнтæ кæны, уый бацамонут.

(Сабитæ уылæнгай-уылæнгай стас-ныттасгæнгæ змæлың, архайд æвдисың сæ къухтæй.)

Хь. Цæй æмæ уыцы уылæнтæ сныв кæнæм. Уæ алкæмæ дæр ис фæйнае дыууæ æрвхуыз фломастеры. Æрмæст цæмæйдæр хъауджыдæр кæныңц. Цæмæй уæд?

С. Сæ иу ирд æрвцъæх у, иннæ та фæлурс æрвцъæх.

Хь. Уый тарæрвцъæх хуыйны. Дыууæ хуызы дыууæ æфсымæрау сты, кæрæдзийæ хицæн кæнын тыххæйты комыңц, фылдæр рæстæг фæрсæй-фæрстæм ваййыңц, иумæ сæ фæнды нывтæ кæнын. Махæн дæр ахсджиагæй хъæугæ сты, цæугæдон куы ныв кæнæм, уæд. Райдайæм ныр.

(Сабитæ чысыл тæстытæ, къæдзтæ-мæдзтæ, дæргъæццон æмæ уылæнтæ æнгæс хæххытæ кæныңц. Цæугæдон кæцырдаем кæлы, уый хъуамæ бæрæг дара – куы цæхгæрмæ, куы галиусæй рахизырдаем, куы рахизæй галиуырдаем, куы уæле дæлæмæ, куы фæрсырдаем.)

Хь. Тынг рæсугъд цæугæдон уын бантыст сныв кæнын. Фæлæ донæн йæ дыууæ фарсырдыгæй та цы ваййы?

С. Былгæрæттæ.

Хь. Былгæрæттæ-былгæрæтты æруыгътам алыхуызон уираг дургæ. Бавналут сæм, æрсæрфтытæ сæ кæнут, цы хуыз сын ис, уымæ уæ цæст æрдарут.

(Дуртæ сты алыхуызон – сырхбынтæ, фæныкхуызтæ, тар-морæтæ, мынаг æрвхуызтæ æмæ а.д. Сæ къухтæм сæ хъуамæ сенамæнг райсой – армæй æвналгæйæ сæ æнкъардзысты. Куы сæ схуылыдз кæниккой,

уый дәр амбалы – уәд сә хуыз скалдысты, фәрәсугъддәр уыдысты.)

Хь. Уираг дуртә сты хәрз кьаннагтә, алыхуызәттә, әмә сә уымә гәсгә ис әнцонай снывгәнән ахорәнты фәрцы – мәнә стьәлфытә, тымбыләгтау. Әппәт фломастертә дәр куыстыл бафтауын хьәуы, науәд әгуыстәй әнкьард кәныңц кьоппы мидаг әмырәхгәдәй. Цыхуызәттә сты, уый ма уә зәрдыл дарут? Уәдә-ма сә ранымайут.

(Сабитә, цы ахорәнтәй пайда кәныңц, уыдон нымайыңц.)

Хь. Дуртә ныв кәнәм алыхуызон ахорәнтәй, ома фломастертәй – уәд уыдон аивдәр әмә ләгъзбуардәр уайыңц. Дуртән ис донмә әппарын. Чи уә уарзы дуртә донмә әппарын? Хорз у, куыд ныппәлхь кәныңц дуртә, уымә кәсын әмә хьусын. Куыд кәныңц дуртә?

С. Дуртә афтә кәныңц: буль-буль-буль!

Хь. Былгәрәттә-былгәрәтты бирә ис хьәрмуст змис, йә фарсмә зайы сойджын кәрдәг, әрттивыңц дидинджытә. Әмә хьәрмуст змисыл бәгъәмвадәй цәуын куыд әхсызгон у, уый та!

(Сабитә ныв кәныңц стьәлфытә, цыбырхәххытә, кьәбәлдзыггонд хәххытәй.)

Хь. Тынг арәхсут змис ныв кәнынмә. Цәст сәм кәсынәй не ‘фсәды.

(Сабитән әхсызгон куыд нәу хьомылгәнәдҗы әппәлән ныхас. Сәхәдәг дәр ныхасы бацәуыңц. Балцы куы ацыдысты, уәд цы банкьардтой, уыдәттыл разәнгардәй дзурыңц – цы хьарм бон уыдис, цы сатәг әхсызгон уадымс дымдта, цәугәдонмә дуртә куыд әхстой, пырхәнтә куыд ахстой сә кьухтәй, куыд сдойны сты әмә а.д.)

Хь. Әмә дон цыхуызән у, куы дзы хьазай, уәд?

С. Сатәггомау, ләгъз, хуылыдз...

Хь. Әмә йын бабәттән ис, науәд та кьухәй сисән әмә әндәр ран сәварән?

С. Нәй – акәлдзән әнгуылдзты әхсәнты.

Хь. Уәдә йә куыдәй ис әндәр бынатмә фәхәссән?

С. Исты гарзы – кьусы мидаг, кьәртайы...

Хь. Әмә доны мидаг чи цәры, уыдоны нә зонут?

С. Зонәм: хәфсытә, кәсәгтә, хьунцытә.

(Кьам сәм хьәуы равдисын.)

Хь. Цыхуызән сты?

С. Ёрттиваг. Рәсугъд... Сызгъæринхуыз...

(Кæд кæсæгты нывтæ кæнынмæ нæма арæхсынц, уæддæр хорз у, кæй сæм кæсынц, уый – цы æууæлты цæрынц, уый сæ зæрдыл бадардзысты, уый сын фидæнмæ ахъаз уыдзæн доны цæрджыты нывтæ кæнынæн.)

Хъ. Кæсæгтæ уæ зæрдæмæ цæуынц? Гъемæ сæ уæдæ сныв кæнут, цыма нæ цæугæдоны цæрынц, уыйау. Нæ сабидоны та кæм цæрынц?

С. Аквариумы мидæг.

Хъ. Раст у. Кæсæгтæн æнæ дон цæрæн нæй. Нæй фæцæрæн адæймагæн дæр æнæ донæй – нуазынаен æмæ нæ æндæр ахсджиаг хъуыддæгтæн бахъæуы. Сызгъдæг хæрзад дон уарзынц æппæт цæрæгойтæ дæр – мæргътæ, сырдатæ, алы хилджытæ, гæлæбутæ... Дон бафсады зæххы, зайæгойты, æрæхсы рыгæйдзаг бæлæсты сыфтаер, хæдзæртты сæртæ, фæндæгтæ. Æмæ æнтæф бон найынаен куыд æхсызгон у, уый та! Дон у цардхос, у тынг рæсугъд. Донæй рауард фурдатæ, æхсæрдзæнтæ, цадтæ, цæугæдæттæ, суадæттæ, цыхцырæгтæ...

(Сабитæ къаммæ кæсынц, цы хъуыдытæ æмæ сæм æнкъарæнтæ райгуыры, уыдоны тыххæй дзурынц.)

Хъ. Стыр бузныг фломастертæн-æфсымæртæн, бирæ цыдæр цымыдисаг хабæртæ нын кæй радзырдтой æмæ нын бирæ цыдæртæ афтæ рæсугъд сныв кæнынмæ кæй феххуыс сты, уый тыххæй. Ныр-иу, æвæццæгæн, базондзыстут, æрвхуыз æмæ тар æрвцъæх ахорæнтæ кæцытæ сты, уый. Уæ алыварс сты, ссарут сæ. Бацамонут сæ кæрæдзийæн.

4-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Фæззæг»

Темæ: «Хур» (Тезгъойы рæстæг цытæ федтой, уыдон ныв кæнын.

Тезгъогæнæджы мысинæгтæ)

Нысантæ:

- Адæймаджы æмæ дунейы царды мидæг хуры ахадындынады тыххæй радзурын.
- Бæлвырд ахорæн-хуызы руаджы æнкъарæнты рæзтыл кусын – хъарм, райдзаст, ирд, тæмæнкалгæ. Ассоциативон хъуыдыкæнынад рæзын кæнын.
- Æппæт цæрæгойтæ дæр зæххы къорийыл кæрæдзиимæ баст

кæй сты, се ‘хсæн иудзинад кæй ис, бастдзинад, уыцы зонды бындурыл хъомыл кæнын сабиты. Стæй сæ ахæм зондыл ардауын: адæймаг æмæ æрдз кæрæдзийæн равзæрдысты, сæ алкæй хæрзæбон дæр сæ кæрæдзийæ аразгæ у.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын базонн.

Тымбыл нывамад (æлхынцъ хаххæй конд) æмæ тынты фидыц фæрсæй-фæрстæм, науæд æддæг-мидæг нывгондæй, сæ æмиуад.

2. Хуызиртасæн.

Æртæ сæйрагдæр, бындурон ахорæнтæ-хуызтæй иуимæ – буримæ – зонгæ кæнын. Райдзаст, ирд, тæмæн, хъæрмуст æмæ зæрдæхæлар хуыз кæй у, уыцы ахаст ын æнкъарын. 6 ахорæн-хуызыл ногæй афæлгæст.

3. Композици.

Рæвдз архайгæйæ, зæрдæргъæвдæй гæххæтты сыфы бæстастæу нывгæндтæй дзаг кæнын. Вазыгджын архайд (динамика) – хæххытæ астæуæй алырдæмты хæццæ кæнын.

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ, уæлдай арæхдæр у бур хуыз, уæлæхох кæны иннæтыл.

Хуызвыст: хæххон-графикон. Цы кусынц, уый æмбаргæйæ райдайын нывтæ кæнын, хуызвыстыл кусын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: 3–4 бур предметы, цæрæгойы – (карчыцъиу, æхсынæн, фæззыгон сыфтæр, неси, дыргътæ). Иуцалдæр бурхуыз предметы, стæй бындурон бур хуызæн йæ фæлхуызтæ.

Райуаринагтæ: гæххæтты сыф А-4, 6 хуызы фломастертæ. Чысыл айдæн (хуры тæппытæ кæнынæн), тар авджы сæстæгтæ, кæнæ сау кæсэнцæстытæ (хурмæ комкоммæ кæсынæн).

Рагагъоммæйы куыст. Темæ хуыздæр бамбарыны охыл фæпайда кæнын æм бæлы тезгъойы фæлтæрдæй. Тезгъогæнгæйæ уæлдай фылдæр æргом здахын хъæуы хуры ахастмæ, хуры цæстмæ. Хи йæм тавын, хъавгæ хи судзын, бадын æмæргомыздæхтæй-цъынндзæстæй. Хурмæ тархуыз авг кæнæ сау кæсэнцæстытæй кæсын, айдæнæй хуримæ хъазын – йæ тæппытæ зæххыл, къахвæндагыл, бæласы зæнгыл куыд гæппытæ кæнынц, уымæ кæсын.

Ахуыры нывæст

Хь. Мах æрбаздæхтыстæм тезгъойæ – нæ фæллад уагътам, нæхи хурмæ тавтам. Цæй æмæ хуры ныв скæнæм. Уый охыл нæ равзарын хъæуы аккаг, бæзгæ фломастер. Йæ хуыз цавæр хъуамæ уа? Мæнæ кæрдæгхуыз фломастер. Уæдæ сау фломастеры дæр æрфæндыд хур сныв кæнын. Нæ, уый хурæн нæ бæззы! Уæд та æрвцъæхы бауадзикам царддæттæг хуры сныв кæнын – тынг рæсугъд хуыз куы у? Нæ та бæззы уый дæр. Уæдæ кæцы равзарæм, кæцы хуыз у хуры æнгæс тынгдæр?

С. Бур ахорæн, бур хуыз у иннæтæй бæзгæдæр.

Хь. Абон нæм сæйрагдæр ахорæн уыздæн бур. Ныртаккæ йемæ хæстæгдæр базонгæ уыздыстæм, уый нын фæахъаз уыздæн хуры ныв скæнынæн. Зæгъут-ма, иннæтæй тынгдæр цæмæн фæцыд уæ зæрдæмæ бур хуыз? Цæмæн æй равзæрстат? Цахæм у?

С. Уымæн æмæ уый дæр хурау рухс у, райдзаст, ирд тæмæнкалгæ, хъæлдзæг.

Хь. Уымæ гæсгæ æппæтæй аккагдæр разынд хуры ныв скæнынмæ. Æмæ хур та йæхæдæг цавæр у, цахæм у?

С. Уый дæр райдзаст у, тæмæнтæ калы, у зæрдæхæлар, хъарм, рæдау. *(Ног æмбарынадыл – хъарм хуызыл – ныхас рацæуы: бур дæтты хъармы æнкъарæн, æрвцъæх та – уазалы.)*

Хь. Ноджы ма хур у æмдымбыл – мæнæ раст ахæм. Уæлдæфы фломастерæй цыма хуры цалх аразæм, афтæ амонам къухæй. Ныр та йæ гæххæтмæ рахæссæм нæ ныв – хур у æмдымбыл, худгæбыл, зæрдæхæлар, цæстуарзон. Æппæтыдæртавы, æппæтæндæр рухс дæтты – кæрдæджы халæн дæр, сасчытæн дæр, мæлдзыджытæн, сабитæн... Тынг хорз уын уайы йæ хуызфыст. Ныр та бафæлвардзыстæм хуры тынтæ тæгтæй скæнын. Цал тыны сты хуры тынтæ? Дыууæ, æртæ?

С. Нæ, нæ, уыдон тынг бирæ сты!

(Тынтæ æнæмæнг æмраст хæххытæ уой, уый сæр дзы нæ хъæуы – уæнт уылаæгæндтæ, цадæг ратас-батасæндтæ.)

Хь. Хур, алырдæм дæр тауы йæ рухс, батавы æппæт дæр æмæ æппæты дæр. Уыйадыл йæ тынтæ хъуамæ фæйнæрдæм цæуой æмæ йæ хъарм æппæтмæ дæр хæццæ кæна. Ацы тын у сæрмагондæй дидинджытæн, цæмæй дидинаг æфтауой. Ацы тын та у гæлæбутæн æрвыст – уадз æмæ сæ базыртæ асур кæной æмæ рогæн тæхой (тæрхустæн – ма суазал уой; мæргътæн, цæмæй бæрзæндты тагъд тæхой; сабитæн,

цæмæй хурмæ сæхи тавой, æнæнизæй рæзой...).

(Сабитæ дæр нымайынц, хур йæ тынтæ, кæмæн æрвиты, уыдонæ. Æмæ дзургæ-дзурын, гæххæтты бæстастæу цы зиллак ис, уый алыварс дзаг кæнынц сæ нывгæндтæй).

Хь. Тагъд ма кæнут, хуыздæр ныв кæныныл архайут. Хорз, тынг хорз уын æнтысы – цы дзæбæх у уе сконд хур! Цас хъарм хæссы зæхмæ! Нырмæ йæ чи нæ уарзта сымахау, уый дæр æй бауарздзæн, сыхах нывтæ фенгæйæ. О, æмæ цæргæ та кæм кæны хур, цæргæ?

С. Уæлæрвты! Тынг бæрзонд, тынг: æврæгътæй дæр бæрзонддæр. Хъазыбеджы хохæй дæр ма уæлдæр.

Хь. Гъемæ-ма уый дæр сныв кæнæм, ома йæ цæрæнбынат. Стæй, кайты тавы, уыдонæй дæр искæйты. Райсут æндæрхуызон фломастертæ, кæннод уыдон фæтаргай уыздысты, æгуыст кæй сты, кæй уын нæ баххуыс кодтой уæ нывтæ кæнгæйæ, уый тыххæй.

(Кæд æмæ сабиты фæнда хæхтæ, мæргътæ, гæлæбутæ ныв кæнын, уæд сæ къуылымпы кæнын нæ хъæуы. Кæд нæ – уæд сæ нæ хъæуы ахæм куыстыл æфтауын, дзыхæй сын сæ кой кæнæнт.) Уый охыл сæ æмбæлы афтæ бафæрсын: «Æмæ де сконд хур та кæй батавы?»

Хь. Хур куы фæкæсы бæрзондæй, уæд сабитæ фæтезгъо кæнынц, дидинджытæ ныррæсугъд ваййынц бынтондæр, мыдыбындзытæ фæтæхынц мыдагур, мæргътæ зарынц – уымæн æмæ дуне рухс у, бæстæ хъарм у.

Хур хæхты чъылдыммæ хуыссынмæ куы ацæуы, уæд та дуне узалы бæрны баззайы, бæстæ талынг бацахсы. Æмæ уæд сабийæ, сырдаёй, маргъæй, хъæндилæй, мæлдзыгæй – иууылдæр фынаёй кæнынц. Æнæ хур сæ цард æвзæр у.

Куыд уæм кæсы, сабитæ, цæй нывтæ кæнын ма уарзы бур ахорæн, цæмæнты ма ис бур хуыз?

С. Фæткъуытæ æмæ кæрдотæ, курагатæ, æхсынцъытæ, лимонтæ, банантæ, фæззыгон сыфтæр, æхсынæны чъил, къаппа-къуппа, карчы ноугагъд цъиу...

Хь. Абон дæр нæ рæстæг дзæгъæлы нæ арвыстам – базонгæ стæм ног хæларимæ – бур фломастеримæ. Зæрдæмæдзæугæ уæм фæкаст йæ хуыз? Кæддæриддæр æмæ-иу æй кæмдæриддæр базондзыстут ныр. Æмæ уæдæ нæ къорды та кæмæнты æмæ цæмæнты у сæ хуыз бур?

(Нымайынц сæ.)

5-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Фæззæг»

Темæ: «Фæззыгон лæвæрттæ» (Натурæйæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Сабиты фæззæджы лæвæрттимæ базонгæ кæнын (дыргътæ, гагадыргътæ). Æмбарындтæ «иу – бирæ», «стыр – гыццыл – хæрз чысыл, бынтон гыццыл» цы амонинц, уый сабиты зонды ныффидар кæнын.
- Алцыдæр куыд фиппайой, алцыдæр абарын, фæрсæй-фæрстæм æрæвæрын куыд зоной, алцыдæр кæрæдзийæ ас, хуыз, нывкарстмæ гæсгæ куыд иртасой, ивддзаг сæ куыд нæ кæной, уыцы арæхстдзинадыл кусын. Хъуамæ предмет йæ сæйраг æууæлмæ гæсгæ зоной, комдзог ыл цы цауы, уыцы миниуæгмæ гæсгæ.
- Бæстонгуыстгæнæг, хъусынмæ æмæ иу ран бадынмæ фæразон, быхсаг, хуыздæрмæ тырнæг куыд уой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын; хъуамæ хæларзæрдæйæ хæстæг-хионыл тыхсаг аудæг уой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын базоннын.

Алыйас æмдымбыл нывгæрстытыл (æлхынць хахх) бакусын æмлæгъз уавæрты æмæ гуырахстæй (æлыгæй кусгæйæ, архайгæйæ).

Æмбарынад «æнгæсæнтæ» – нывгарстæй иу, хуызæй дæр-иу (зæгъæм, сырх), фæлæ асæй та фæйнаæхуызон, хицæн хæйттæ дæр фæйнаæхуызон – уæд фæйнаæхуызон у йæ фæстиуæг дæр.

Æнгæсæнты (æмхуызæтты) æхсæн хицæндзинадтæ, алыхуызæттæ кæрæдзийæ куыд иртасой, ууыл сæ ахуыр кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Æртæ бындурон хуызæн сæ иуимæ – сырх хуызимæ – зонгæ кæнын. Сырх хуыз афтæ æнкъарын, цыма «хæларзæрдæ» у, ирдæрттиваг, «хæрзад», иттæг рæсугъд.

Бындурон 6 хуызы дæр фидарæй сæ зæрдыл куыд бадарой, ууыл дарддæр кусын.

3. Композици.

Æмдымбыл алыйас нывгæрстытæ гæххæтты сыфыл равæрын (рæнхъгай, тæбæггыл, зиллаккау – алы саби дæр сæрибарæй

архайы). Хуызвысты ахаст-уаг равдисынаен хицæн деталы ахадындзинад.

Куысты мазал (фæрæз): хуызджын фломастертæ. Сырх хуыз арахдæр æмбæлы, уæлæхох кæны иннæтыл. Пластилин (æлыг).

Хуызвыст: хаххон-графикон контурон нывкарсты мидæгæй ахуырсты бандзæв-бавнæлдимæ. Гуырахстон.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: чыргæдгонд æд дыргътæ æмæ гагадыргътимæ, асæй дæр æмæ хуызæй дæр фæйнахуызон, сырх хуыз æмбæлы арахдæр.

Иу халсарæн ис бынтон æндæр хуыз æмæ нывкарст (зæгъæм, джитъри). Тæбæгътæ – дыргътæ равæрынаен.

Райуаринаг: гæххæтт А-4. 6 хуызы фломастертæ. Пластилин (æлыг), кардгонд (стека), фæйнаджы гæбаз.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон сырх фломастеры, сæйрагдæр уый куы уайд, афтæ йæ фæнды. Ныр, дам, уын æз, куыд рæсугъд дæн, уый фенын кæнон, стæй нывтæ кæнынмæ дæр куыд арахсын æмæ фылдæр цы уарзын, уыдæттимæ дæр уæ базонгæ кæнон. Бар ын дæттæм? Æз уын æй сусæгæй зæгъын: уый уын бацамондзæн... тынг хæрзад цыдæртæ ныв кæнын! Мæнæ ацы чысыл чыргæд дæр уый у. Стæ-ма, мæнæ ай циу?

С. Фæткъуытæ – стыртæ æмæ гыццылтæ, пъæмидор (бадырджан), гагадыргътæ (мыргтæ, хъæлæрдзытæ, балтæ, æрыскъæфтæ)...

Хъ. Цæй æмæ ма сæм дзæбæх æркæсæм, сæ бакастæй – сæ конд, сæ асæй, цымæ, цыхуызæттæ сты.

(Хъомылгæнаг æвдисы тымбыл дыргътæ, гагадыргътæ. Сабитæ зæгъыны, тымбылтæ кæй сты се скондмæ гæсгæ, уый. Хъомылгæнаг сын аивæй се 'хсан джитъри фæкæны. Сабитæ цахгæр ныллæууыны, уый тымбыл нæу, зæгъгæ.)

Хъ. Ныр та ма сæ хуызæй равзарæм.

(Ногæй та джитъри æцæгæлон разыны хуызмæ гæсгæ дæр – кæрдæгцъæх у. Нæ фидууы иннæтима.)

Хъ. Джитъри, абон ды æцæгæлон уазæг дæ махмæ! Ныр та сбæлвырд кæнæм, цас нæм ис дыргътæ æмæ гагадыргътæ, стæй, цымæ, сæ асмæ гæсгæ та цавæртæ сты, уый.

С. Фæткъуытæй иу у стыр. Гагадыргътæ бирæ сты, стæй хæрзчысылтæ, цыдæр муртæ. Балы гага дæр у гыццыл ... æмæ а. д.

*(Фиппайыныл æмæ сæ абарсты фæлтæрдыл æфтауæм: форма – ны-
вгарсты хуызмæ гæсгæ (æмдымбыл – науæд нæ), хуызмæ гæсгæ (сырх
– науæд нæ), асмæ гæсгæ (чысыл – стыр – хæрзгыцыл, мур), нымæцмæ
гæсгæ (иу – бирæ), ома æнгæсæны, æмхуызоны хъауджыдæрдзинад
хъуамæ уыной.)*

Хъ. Уынут, сабитæ, абон нæм алцыдæр у сырх, стæй тымбыл. Уымæ
гæсгæ нын нывтæ кæнын афтæ зын нæ уыздæн. Мах уемæ ныридæгæн
дæр чысыл зиллæччытæ кæнын зонæм. Цæй-ма, равдисут æй, куыд
сæ хъæуы сныв кæнын.

(Сабитæ йæ сæ къухы змæлдæй уæлдæфы æвдисыны.)

Чысыл зиллæччытæ – балтæн, стыртæ – фæткъуытæн, хæрзчысылтæ
– гагадыргътæн. Сныв сæ кæнут. Иттæг хорз. Фæлæ ныр куыд кæнæм,
цæмæй нын зиллæччытæй алы дыргътæ æмæ гагадыргътæ рауайа,
уый тыххæй? Æз афтæ хъуыды кæнын, цыма нæ нæ хорз хæлæртты
сæр бахъæудзæн – алыхуызджын фломастерты. Стæ-ма, цы фестут?
Фæзынут нæм æххуысмæ! Æдзынæгдæр хъæуы кæсын, фиппайын...
Пъæмидорæн цы ис?

С. Расугъд кæрдæгцъæх къæдзилгонд.

Хъ. Сныв æй кæнут. Фæткъуыйæн та?

С. Йæ фарс у бурдзæф, йæ фындз – саубын, йæ сыф – кæрдæгхуыз, у
дзыгъуыр-мыгъуыр, хъулон-мулон.

Хъ. Сныв æй кæнут. Æмæ уæд бал та цæмæй хицæн кæны?

С. Йæ дæргъæй-дæргъмæ лыстæг къæдзилæй. Арæх дыууæ хойæ иу
хъæдыл æрцауындзæг ваййынц, æрзæбул.

Хъ. Сныв сæ кæнут. Бурдзæфæй ахорæм фæткъуыты фарс,
кæрдæгцъæхæй – йæ сыф, морæйæ – йæ дзыгъуыртæ, йæ къалиутæ.
Уæдæ нæ гагадыргътæ та цæмæй уæлдай сойджындæр, лæгъзбуардæр,
æрттивагдæр æмæ хæрзаддæр рауайой, уый охыл сæ хъæуы бæстон
кусгъæйæ сахарын. Уæд æй иууылдæр фендзысты, уыдон цы хæрзад,
цы адджын, цы дзæбæх туагтомау сты, уый. Уынут, цас сныв кодтам
алцыппæт.

С. Ацы гагата сты цыутæн, ацы фæткъуы – мамæйæн, ай та –
нанайæн æмæ а. д.

*(Сабитæ номæй-номмæ нымайыны, нывтæ кæмæн кæныны, уыдоны –
цæмæй макæй ферох кæной. Æмæ уыйадыл хъазуатонæй гæххæтты
сыф нывтæй байдзаг кæныны.)*

Хъ. Бирæ сныв кæнæм – уадз æмæ æппæты фаг дæр уæнт! Нæ къор-
ды сабитæн æмæ хъомылгæнæгæн. Тæбæггы сæ аив равæрдзыстæм.

Табуафси, саккаг нэм кәнут, фынгмә әвналут. Сабитә, уә зәрдәмә фәщидис сырх ахорән, сырх хуыз? Куыд у, цавәр у?

С. Рәсугъд, стәй хәларзәрдә, хәрзад цыма у.

Хь. Әмә ма уә цәст сырх хуызәй цәуыл әрхәщид, акәсут-ма уә алыварс.

(Сабитә кьорды уаты агурыңи, йә хуыз сырх кәмән у, ахәм предметтә әмә сә дзурыңи).

Хь. Уә зәрдәмә фәщид дыргътә әмә гагадыргътә ныв кәнын? Уый нын сырх фломастер баххуыс кодта, зәгъәм ын «бузныг». Ныр та сә афәлварәм әлыгәй скәнын.

(Кәд ма рәстәг амона, уәд әлыгәй скәнәнт алы дыргътә-гагатә; кәд – нал, уәд та сын сомбонмә хәсләвәердау фәуәд. Әмдымбыл гуырахст скәныңыл әнувыдәй кусын).

6-әм ахуыры сахат

Иумәйаг темә: «Фәззәг»

Темә: «Бәләстә фәззыгон» (Тезгьогәнгәйә сабитәм цы әнкьарәнтә равзәрд, уыдоны бындурыл ныв кәнын)

Нысантә:

– Афәдзы афонтәй алкәй уаг-ахасты бәрәггәнәг әууәлтә куыд хатой, ууыл сә ахуыр кәнын. Бәләстән адәймаг әмә цәрәгойты царды цы ахадындзинад ис, уый фәбәлвырд кәнын. Хьуамә базоной, «равзәрын – рәзын – срәзын» әмә «нылләг – бәрзонд – тынг бәрзонд» цы амонынц, уый. Сә зонды сын бафидар кәнын әмбарынад «иу» – «бирә».

– Ләмбынагәй хьусаг әмә әдзынагәй кәсаг куыд уой, иу хатт цы феной, уый сә куыд нә рох кәна, алцыппәт фиппайәг куыд уой истәмә әргомыздәхтәй, уыцы миниуджыты рәзтыл кусын.

– Уыцы хуызы сә хьомыл кәнын, цәмәй, рәсугъд, аив циу, уый әмбарой. Зоной, әрдз цы пайда у әмә куыд таучел, рәдау у, уый, әмә йыл аудой, хьахьхьәнәй йә фыдгәндәй. Адәймаг, зайәгойты әмә цәрәгойты дунә кәрәдзийә кәй фидауынц, кәрәдзиуыл баст кәй сты (гармонийы ома), уый әнкьарыңыл сә цалх кәнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын.

Æмдзæхгæр архайгæйæ, бынай уæлæмæ хæххытæ кæнынмæ хъуамæ фæцарæхсой.

Æрдзон тæгтæ-хæххыты фидыц (пластикæ) хатын, фæйнæхуызон бæзджын хаххы иу кæнын (бæласы хъæд, зæнг, къалиутæ), хицæн бæласы хуызвыстгæнгæйæ.

2. Хуызиртасынад.

Арæхдæр пайда кæнын сау æмæ морæ хуызтæй, стæй кæрдæгцъæхæй дæр ма.

Алы хуызтæ-ахорæнтæ куыд тыбар-тыбур кæнынц (фæззыгон сыфтæрыл, дыргътыл), уыцы рæсугъддзинад æмæ зæрдæ райгæйæ кæсын.

3. Композици.

Хуызвысты хицæн хæйттæ гæххæтты сыфыл сæрибарæй ныв кæнын, сыфы æмыдзагыл архайын. Композици кæд æмдзæхгæр у, уæд уый фæтыхджындæр вæййы сыфы нывгарстмæ гæсгæ (вертикаль). Пейзажы фыццаг бæрджытæ (бæлæстæ, кæрдæг, хур, арв, къахвæндæгтæ, сыфтæр...).

Куысты мадзæлттæ: хуызджын фломастертæ. Арæхдæр сты, уæлæхох кæнынц сау æмæ морæ хуызтæ (ахорæнтæ).

Хуызвыст: хаххон-графикон. Цы хуызвыстыты бæрджытæ равзæрынц, уыдонæй зонгæ-зоныны пайда кæнынмæ фæцарæхсыны фæлтæрæнтæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: фæззыгон сыфтæры цъæпæра (армыдзаг), хицæнæй (фыдрæсугъдтæ!) сыфтæ, хихджын бæласы гыркъотæ, дыргътæ, мыггæгтæ. Фæззыгон æрдзы нывтæ, къамтæ (парк, хъæд, къох, æхсæрæг, мæргътæ, уызыны хуызвыстытæ (къамтæ)).

Райуаринаг: гæххæтт А-4 (æмдзæхгæр нывкарстæй), 6 хуызы фломастертæ.

Развæлгъауы куыст. Тезгъогæнгæйæ сæрмагондæй дæрддзæфæй искацы бæлвырд бæласмæ кæсын, стæй йæм, хæстæг бацæугæйæ, хæрдмæ скæсын, цæстæй йæ сбарын, бæрзонд циу, цы амоны, уый банкъарын. Бафиппайын алцыдæр: (бæласы астæухъæд, зæнг, цъар, къалиутæ – бирæ-бирæ. Æрсæрфын бæласы цъар, ахъæбыс ын кæнын, бæлæстæн се ставддæры алыварс кафгæ-заргæйæ æрзилын. Гыркъотæ, мыггæгтæ, фæззыгон сыфтæр æрæмбырд кæнын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон мах уемæ, сабитæ, уыдыстæм тезгъо кæнынмæ æмæ схæлар стæм фæззыгон бæлæстимæ. Уыдон нæ лæвæрттæй сбук кодтой – радтой нын алыхуызон сыфтæртæ, гыркъотæ, мыггагтæ. Фæнды уæ, цæмæй бæлæсты нывтæ кæнын базонат, уый? Раджы кæддæр иу хорз чидæр зæххы ныппæрста мæнæ ахæм гага-бæласы дыргъы апп – хæрз чысыл, къаннæг, мур. Кæсут-ма йæм.

(Апп сæм æвдисæм, æвнаның æм, сæрфынц æй рæвдаугæйæ, сæ армы тъæпæны йæ сæвæрынц, афтæмæй.)

Хъ. Адæм ыл дон кодтой, зылдысты йæм. Хур æй тавта, уарын æй æхсадта, донæй йæ æфсæста. Гъемæ дын иуахæмы зæххы уæлцъарæй йæ цъæх судзин æнæнтыст тала куы сдарид. Рæзыд, рæзыд бирæ бонты, дæргъæтин рæстæг æмæ сырæзыд бæрзонд, тынг бæрзонд бæлас, арвы милтыл йæхи ахафта, æврæгътæй дæр фæуæлдæр раст.

Уæ къухтæй-ма бацамонут, мах та тезгъогæнгæйæ цæйас бæлас федтам, уый. Мæнæ ахæм стыр, афтæ бæрзонд – хæрдмæ йæм кæсыс, æмæ дæ худ дæ сæрæй хауы!

(Хъазыны рæстæг. Сабитæ сæхи бæлæстæ акодтой, æвдисынц ын йæ минуджытæ.)

Хъ. Сымах дæр кæддæр чысылтæ уыдыстут, къаннæг лæппутæ æмæ чызджытæ. Ныр та байрæзтыстут æмæ сабидонмæ цæут.

О, æмæ бæлæстыл бирæ уыд къалиутæ. Æмæ уæд къалиутыл та цы уыд?

(Бæлæсты хуызвыстытæм кæсæм.)

С. Сыфтæртæ.

Хъ. Нæ къухтæм ма сисæм сыфтæртæ. Равдисæм æй, дымгæ бæлæсты къалиутæ куыд фæтилы, фæуигъы, уый.

(Сабитæ сæ къухтæм систой фæйна цалдæргай сыфы сæмæ цадæггай сæмæ уæзданæй ратас-батас кæнынц дыууæрдæм.)

Æмæ фæззæджи та бæлæстæ сæ сыфтæр куыд фезгъалынц?

(Сабитæ сыфтæр алырдæм æппарынц.)

Сыфтæ æрызгъæлдысты, æмæ ныр хорз разындысты къалиутæ.

(Бæласы хуызвысты сæйрагдæр у бындурон схема: астæухъæд – къалиутæ – сыфтæ (дыргътæ) сæмæ архайды цумæйаг арæзт – уæлардæм, хæрдмæ. Бæлæстæ бирæ уой кæнæ иу, уый уæлдай нæу.)

Хъ. Ныр та ныв кæнын райдайæм. Кæд нæ амæй размæ сау æмæ морæ хуызтæ арах нæ хуыдысты, уæд нæ ныр сæ сæр бахъуыд – уыдонæй

¹ Къоригуыл – колобок.

хуыздæр ахорæнтæ нæй бæласы астаухъæд æмæ къалиутæ сныв кæнынаен. Æппæты разæй уал, уæлдæфы бынæй хæрдмæ хæххытæ цыма кæнæм, афтæ архайæм нæ къухтæй. Нæ хæххытæ-тагтæ уæлæ суанг арвыл сæндзæвыдысты. Бæрзонд бæлас. Иу астаухъæдимæ. Ныр та къалиутæ. Къалиутæ бирæ сты! Сæхи алырдыгæй ивазынц хурмæ, рухсмæ.

(Ныв кæнынц хур.)

Къалиутыл та ис алыхуызон фæззыгон сыфтæ. Цал сты?

С. Уыдон дæр тынг бирæ сты.

Хъ. Цавæр хуыз сын ис фæззыгон сыфтæн, æркæсут-ма сæм.

С. Бур, сырх, кæрдæгцъæх.

Хъ. Адон та?

(Æвæджиауы хорз уыдзæн, сабитæ сыфтыл æмæ дыргътыл ахорæнты рафæлиив-бафæлиивæнтæ, раив-баив куы бафиппайой, уæд уый – сæ тыбар-тыбур.)

С. Бирæхуызджын сты – бур-цъæхбын, цъæх-бурбын, бур-сырхбын, сырх-бурбын, сырх-кæрдæгцъæх.

Хъ. Цы тынг рæсугъд сты! Ныв кæнæм. Ноджыдæр ма нæм ис фæззыгон дыргътæ – хæрзад фæткъуытæ, кæрдотæ, æхсæртæ. Мах сæ ныридагæн дæр зонæм ныв кæнын, арæхсæм. Фæлæ зайгæ та кæм кæнынц?

С. Бæлæстыл.

Хъ. Цæмæй йæ зонут, кæм федтат уый?

С. Дыргъдоны, нанама хъæуы куы уыдыстæм, уæд. Стæй нæ кæрты дæр зайы дыргъбæлæстæ.

Хъ. Æмæ куыд фæзайынц – къалиутыл, æви, гæнæн ис, æмæ бæласы астаухъæдыл дæр, æрзайой?

С. Æрмæстдæр къалиутыл. Бæласы астаухъæдыл сын нæй æрзайæн – ууыл бæзджын цъар ис.

(Кæд сабийæн бантыст хæслæвæрд сæххæст кæнын, уæд сæм æмбæлы равдисын дыргътæ дæр æмæ уыдон бæласы уæлæ куыд вæййыны, уый сныв кæнын. Кæд нæ, уæд та хъуыддаг ныхæстæй фæзæгъæм.)

Хъ. Бæлæстыл ма сныв кæнæм алыхуызон фæткъуытæ, кæрдотæ, æхсæртæ. Зад сты бæлæстæ дыргътæй. Æппæты фаг дæр сты – сабиты фаг дæр, мад æмæ фыды фаг, нана æмæ дадайы, æппæты-æппæты. Бæлæстыл та чи цæры?

С. Цъиутæ, мæргътæ сыл цæрынц – сбийынц сыл ахстæттæ æмæ уым цæрынц.

Хъ. Ёрбатахынц, сәхи дыргътәй бафсадынц – рәгъәд фәткьуытә әркьуппытә кәнынц, ахсәраг-тыртына ахсәртә әртоны әмә сә бахсыны, уызын бәласы бынты тагъд-тагъд әрбазгъоры, фәткьуытә йә цармы судзинтыл ныссәддын кәны әмә сә афтәмәй йә ләппынтән ахәссы. Тынг рәдау сты дыргъбәләстә, тынг! Алкәмән дәр сә пайдайы хай хәссынц! Адәмән дәр, мәрэгътән дәр, сырдаән дәр. *(Уымә ныхәстә сә бацәттә кәнынц дарддәры куыстмә, цадаггай сә ахонәм ног темәйы ахуырмә.)*

7-әм ахуыры сахат

Иумәйаг темә: «Фәззәг» (Цәрәгойтә)

Темә: «Тыппырон»¹ (Аргъау бакәсыны фәстә сабитәм цы
’нкъарәнтә фәзынд, уыдоны бындурыл нывтә кәнын)

Нысантә:

- Аргъауимә сә базонгә кәнын әмә йә архайджытимә
- уыдонән цы уаг, цы удысконд ис, уымән аргъ скәнын. Ёмбарынад «хъәддаг цәрәгойтә» циу, уый фәнысан кәнын сә зәрдыл бадарыны охыл.
- Сә фәлгәнәны рәзтыл кусын, сә бәллицты авналәнтыл, хъуамә арәхсой әдәрсгәйә әмә әвәстиатәй хъазты бацәуын.
- Чиныг кәсын цәмәй бауарзой, ууыл архайын. Афтә сә хъомыл кәнын, цәмәй сын уацмысы хъайтарты цин ахсызгон уа, сә хъыг та – зын, цәмәй сәм куыдфәндыйы цәстәй ма кәсой, фәлә дзы кәй уарзгә бакәной, кәимә та дзы разы уой, кәнә та ма уой разы.

Аивадон-ахуырадон хәстә:

1. Аивадон фәлгонцады фәрәзтәй хуызфыссынады пайда кәнын.

Зонгә сын цы у, ахәм хуызфыссыны хицән хәйтты (къахвәндаг, кәрдаг, хуры цәст, бәләстә) әмиуадәй пайда кәнын. Йә фәстиуәг – хуымәтәг хуызфысты уацмыстә сын коммәгәс сысты, уымәй уәләмә ма фәлварынц аргъауы хъайтары сурәт сфәлгонц кәнын (къоригуыл у хәларзәрдә, хъәлдзәг). Ёмдымбыл хуызамад ләгъзвәзыл саразын (къоригуыл), стәй та гуырахстәй (әлыгәй къоригуыл кәнын).

2. Хуызиртасынад.

Ахорæнты гаммæ 12 хуызы онг фæуæрæх кæнын – аргъау фæцымыдисагдæр уыдзæн. «Хæларзæрдæ», ирд, «хъæлдзæг» хуызтæй пайда кæнæм, фæлæ сабиты æргом, куыд хуыйнынц, уымæ нæма здахæм. Цы ’рцыд ацы уысмыл-минутыл, цы уавæр разæрд, уымæ ахорæнты фæрцы дæ зæрдæйы ахаст равдисын.

3. Композици.

Фæлварын зонгæ хуызфыссынады фæрæзтæ иумæйаг сюжеты бамбырд кæнын. Сæйрагдæр чи у (къоригуыл), уый цытджындæр бынаты сæварын – гæххæтты сыфы астæумæ хæстæгдæр.

Куысты фæрæзтæ: пластилин (æлыг), хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: гуырахстæй. Хаххон-графикон, контурон хуызамады мидæг ахорæнтæй хъавгæ архайгæйæ. Хуызвысты ахаст – хуыз-фыссынады райдианы гæнæнтæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: «Тыппырон»-ы аргъауæн иллюстрацитæ кæм ис, ахæм чиныг.

Райуаринаг: пластилин (æлыг), кардгонд, фæйнаджы гæбаз. Гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ.

Развæлгъауы куыст. Аргъау «Тыппырон» бакæсын. Нывгæндтæ-иллюстрацитæм дзæбæх æркæсын. Аргъауы персонажтыл аны-хас кæнын, сæ уаг, сæ удыскондæн сын аргъ скæнын. Хъæддаг цæрæгойты нæмттæ (тæрхъус, бирæгъ, рувас, арс) сæ зæрдыл цæмæй хуыздæр бадарой, ууыл кусын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Мах абон аргъау бакастыстæм. Йæ архайджытæ уæ зæрдæмæ фæцыдысты? Тынгдæр чи фæцыд уæ зæрдæмæ?

С. Тыппырон.

Хъ. Махмæ ис пластилин (æлыг). Цæй æмæ йæ скæнæм. Нæ дыууæ армы æхсæн æууæрдæм тулатæ. Уыдонæй йын скæндзыстæм цæстытæ – уадз æмæ уына, æмæ дзых – уадз æмæ зара. Хъæлдзæг куы у æмæ зарын куы уарзы. Йемæ хъаздыстæм, фендзыстæм æй, кæцырдæм атулдзæн, уый. Махæй дæр йæ бон у хъæдмæ алидзын. Хъæды та кæуыл фембæлд къоригуыл?

С. Тæрхъус, бирæгъ, арс æмæ рувасыл.

Хъ. Æмæ цы бакуыста хинæйдзаг рувас?

С. Бахордта тыппыроны.

Хъ. Сымах базыдтат тыппыроны аразын пластилинай, ныр та йæ ныв скæнæм. Мах тыппыроны рувас нæ бахæрдзæн. Цыхуызæн у?

С. Æмдымбыл, хъæлдзæг, зæрдæхæлар.

Хъ. Мах ныридагæн дæр зонæм зиллæччытæ ныв кæнын – ныв кодтам тымбыл хур, тымбыл фæткъуытæ... Уæлдæфы-ма йæ равдисут, куыд ныв кæнæм зиллæччытæ, уый. Ныв сæ кæнæм. Фæлæ ацы зиллакк бынтон æндæрхуызон у, уый зарджытæ зары, фæндæгтыл тулы. Йæ дада æмæ йæ нанайæ алыгъд хъæдмæ. Хъуамæ йын цæстытæ уа, цæмæй сæ кæса, стæй дзых, цæмæй зара. Азарут-ма йын йæ зарæг: «Æз мæ дадайæ алыгъдтæн». *(Нывгæнгæйæ сабитæ сабыргай зарыныц.)* Сныв æй кæнут. Кæсут-ма йæм, мæнæ ныридагæн худы, кæсы нæм, дисы бацыд, чи, дам, мæ сныв кодта. Хъоппæгдзæст, худгæбыл, хæларзæрдæ... Тынг зæрдæмæдзæугæ рауад!

(Хъуамæ æнæмæнгæй къухы бафта сабийы ахæм хъазтыл фæцалх кæнын – хъуыды дæр æмæ архайгæ дæр кæны уацмысы персонажимæ цумæ, куыд æй ныв кæны, афтæмæй.)

Хъ. Æмæ кæуылты тулы къоригуыл?

С. Фæндаг-фæндаг.

Хъ. Ныв кæнæм фæндæгтæ, къæхвæндæгтæ, кæрдæг (даргъ, зылынмылын, цыбыр, скъуыдтæ хæххытæ.) Мах уымæ арæхсæм. Сныв ын кæнæм хур, уадз æмæ йæ тава, дада æмæ нанайæ æхсæвыгон – нæ, фæлæ куы ацыд. Æмæ кæдæм тылд уæддæр?

С. Хъæдмæ. Хъæды бæлæстæ ис.

Хъ. Мах ныридагæн дæр зонæм бæлæстæ ныв кæнын. Цавæр бæлæстæ зайы хъæды?

С. Бæрзондæй-бæрзонддæр.

(Сæ къухтæй йæ æвдисыныц.)

Хъ. Бæрзонд, тынг бæрзонд бæлæстæ, арвыл æндзæвынц раст, æврæгъты сæрты кæсынц, сæ къалиутæ сæхи хурмæ ивазынц... Ныв кæнæм дарддæр. Хъæды та кæуыл сæмбæлд тыппырон?

Нывы сюжетын хахх: фæндæгтæ – хур – бæлæстæ – кæрдæг рæзы, дзургæ-дзурын куыдфæстæмæ гæххæтты уæлæ хъазтмæ рахизы, ома хъазгæйæ нывтæ кæнынц.

С. Тæрхъус, бирæгъ, арс æмæ рувасыл.

Хь. Аема уыдон цавар царæгойтæ сты?

С. Хъæддаг, уымæн аема уыдон хæдзæртты нæ царынц, фæлæ хъæды.

Хь. Уæртæ-ма! Бæлæсты фæстæйæ нæм куы кæсынц...

Сабитæй иутæ размаецыддæр кæй сты, уымæ гæсгæ уыдон тагъддæр сæххæст кæнынц хæслæвард, аема уæд фадат фæвæййы аргъауы архайджыты се 'ппæты дæр сныв кæнын – дада, нана, сырдыты. Тæрхъус у айдагъ тымбыл сæр, дæргъæй-дæргъæ хъустæ. Бирæгъ – стыр къæпсыртæ, даргъ къæдзил. Ацы кары сабитæн фаз у нывы схемæйæ хъайтары сæйрагдæр æууæл равдисын – йæ хъустæ, къæдзил, дæндæгтæ...

8-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Мæ фыдыбæстæ»

Темæ: «Хæхты рæсугъддинад» (Бæлвырд истытæ ныв кæнын)

Нысантæ:

– Ирыстоны пейзажæн йæ ландшафты хицæндзинæдты тыххæй æрныхас кæнын. Хæхты уаг-ахастæн аргъ скæнын. Хæхтæ куыд хуыйнынц, уый зонын – Мад-хох, Хъазыбеджы хох – Сæнайы хох. Аембарынадтæ «ныллæг – бæрзонд – æппæтæй бæрзонддæр» фидарæй зæрдыл бадарын. Фыццаг хатт сæ хуыз-фыссынады аивадон жанртимæ базонгæ кæнын. Аивадон термин «пейзаж» сын сæ дзырдуратмæ бахæссын. Хорз уыздæн, аивадон ног æрмаг – сойджын пастелимæ (мелы къæрттытæ) куы базонгæ уой, уæд уый.

– Сæ сенсорон æнкъарæнты рæзтыл сын архайын. Ритм æнкъарынады аема тыгъдады хъуыдыкæнынады рæзтыл кусын.

– Райгуырæн зæххы æрдз куыд уарзой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын; сæ алыварс дунейы хæххытæ-тагтæ аема алы нывкæрстыты æрдзон рæсугъддинад æнкъарын, хатын зоной.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын базоннын.

Хæрдмæцыды арæзт æвдисæг ритмикон зылын-мылын хæххытæ. Тындыны динамикæ. Ногæй-ногмæ пайда кæнын сæ зонгæ хицæн хæйттæй (хæххытæ, стъæлфытæ, цæхгæрма)

хæххытæ). Ног аивадон æрмæг – сойджын пастелимæ зонгæ кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Ног аивадон æрмæгæй пайдагæнгæйæ, æрдзы рæсугъддзинад чи куыд æмбары, уый исты фæлгонцы фæрцы равдисын. Сабитæ сæ архайды сæрибар сты. Рагæй кæй зонынц, ахæм хуызтæй пайда кæнынæй сæ бафæдзæхсын (арв – уæд æрвцъæх; кæрдæг – уæд кæрдæгхуыз ахуырст).

3. Композици.

Цадæггай сабиты пейзаж ныв кæнынмæ бахæстæг кæнæм – пайда кæнынц зонгæ хицæн хæйттæй (хур, цæугæдон, былгæрон æмæ а.д.). Цы зонынц, цæмæ арæхсынц, уыдæттæ иууылдæр равдисынц. Композициты мадзал – ныхмæвæрдæй (контрастæй) спайда кæнæм фæлгонц фæтыхджындæр кæныны охыл (егъау хæхтæ – чысыл дуртæ).

Куысты мадзал: сойджын пастель (мелы къæрттытæ) кæнæ та хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хуызджын графикаæ хуызвысты ахаст – фæлурс нывхæххыты мидæгæй хуызджын тæппытæй ахорын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хæххон æрзæты кæрдихтæ, къæдзæхы сæстытæ, рæсугъд дуртæ, чысыл хуыр. Хæхты хуызвыст (къам) хъæдæхгæдæй, кæрдæгæмбæрзтæй, дурджын, митсæр цъупп. Хæхты панорамон уынд. Æхсæрдзæн, хæххон цæугæдон, фыййау лæппу æд фысты дзугимæ, чызг гогонимæ, хъандзалбазыр цæргæс, га-луан æмæ мæсыг (3–4 варианты).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, сойджын пастелы алы хуызтæ (мелы къæрттытæ), кæнæ та 12 алыхуызон фломастеры.

Развæлгъауы куыст. Тезгъогæнгæйæ хæхтæм кæсын. Сабидоны рудзгуытæй кæд зынынц, уæд сæм уырдыгæй дæр кæсын. Сæ конды бæрджытæм гæсгæ æнаивддзагæй зонын Мад-хох æмæ Сæнайы. Уираг дуртæм куы кæсæм, уæд сæ схуылыдз хъæуы доны – бæлвырд фæрæсугъддæр уыдзысты, сæ æрдзон нывæфтыдтæ ирддæрæй разындзысты. Хъуамæ исты донгарз цæттæйæ лæууа.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон мах ныв кæндзыстæм хæхтæ. Мах цæрæм Кавказы, нæ алыварс сты Кавказы хæхтæ. Чи уæ уыд хæхты? Бабæрæг кодтат уæ дада æмæ нанайы? Кæй хæдзары рудзгуытæй уæ зынынц хæхтæ? Кæсут сæм, куыд диссаджы рæсугъд сты!

(Кæсæм хуызвыст науæд къаммæ – хæхтæ, митсæр цъуппытæ, хъæдæхгæд фæхстæ, кæрдæггæлыст къуыбыртæ, айнаг къæдзæхтæ. Панорамон ныв.)

Ацы хæхтæ ныллæг сты, зайы сыл хъæд, бирæ бæлæстæ.

Ацы хæхтæ та сты бæрзонддæр, зайы сыл кæрдæг, уым хизынц фыстæ.

Ацы хæхтæ та сты ноджы бæрзонддæр. Уым уæле узал у, кæрдæг дæр дзы нæ зайы. Нæ базыдтат ацы хох?

С. Уый Мад-хох у.

Хъ. Уæлæ уыцы хæхтæ та æппæтæй бæрзонддæр сты, суанг ма æврагътæй дæр уæлдæр! Сæ цъуппытæ æмбæрзт сты æнусон мит æмæ цъититæй. Уæлæ дыууæцъупджын хох у Сæнайы хох, ноджыдæр ма йæ хонынц Хъазыбеджы хох.

Махмæ ис хохаг дуртæ, ныртæккæ сæ фендзыстæм. Æрæмбырд сæ кодтой хæхты. Хох æнусты дæргъы згъæлы, афтæ чысыл дургай бавæййы. Мæнæ-ма сæм кæсут.

(Кæсæм рæсугъд дуртæм, æрзæты кæрдихтæм, къæдзæхы сæстытæм æмæ чысыл алыхуызон уираг дуртæм – ныхмæварды охыл, контрасты ома. Бавналын сæм, æрæлхъивын – банкъарын бандзæвдæй.)

Цæй æмæ ма нæ цæстытыл ауайæд, цыма хæхты абалц кодтам. Фæнды уæ хæхтæм? Цæуæм иумæ! Хæрды, чысыл къуыбырмæ кæнæ асинтыл куы сцæйцауæм, уæд куыд фæцауæм? Бынай хæрдмæ. Тъæпп-тъæпп-тъæпп! Цæй-ма, равдисут, куыд фæцаут, уый.

(Фыццаг архайд у къæпхæнгай – къухтæй йæ уæлдæфы амонæм, уыйфæстæ хъæуы фестын, стæй та къах-къухтыл слæууын – бæрзонд цуу, уый банкъарын.)

Æмæ бæрзонд хохмæ куы хизæм, уæд та куыд цæуиккам? Равдисут-ма уый дæр. Уæлдæрæй уæлдæр цæуæм, мæнæ сцæйхæццæ кæнæм æппæтæй бæрзонддæр цъупмæ. Мæнæ цы бæрзонд у æмæ мæнæ куыд рæсугъд у ам! Стыр цъиутау – цæргæстау кæсæм уæлауæзæй дæлæмæ. Цытæ уынут?

С. Дæлвæзы быдыртæ, уыгæрдæнтæ, цæугæдæттæ, дæлæ фыстæ

хизынц æмæ а.д.

(Алчидæр сæ исты æрхъуыды кæны, йæ цæстытыл цы ауайы, уый фæзæгъы.)

Хъ. Афæстиат стæм тæккæ цъуппыл, афæлгæсыдыстæм. Ныр та сындæггай æмæ хъавгæ бынмæ цæудзыстæм, дæлдæрæй дæлдæр. Мæнæ ам æрлæудзыстæм рæсæны, чысыл нæ фæллад суадздыстæм, нæ цæст ахæсдыстæм æхсæрдзæныл (хæххон цæугæдон, суадон, мæсыгыл æмæ а.д.)

(Кæсæм кæаммæ. Стыргондæй, хицæн фрагменттæ.)

Хъ. Æмæ та ногæй къахвæндагыл цæуæм дæлæмæ цæугæдонмæ. Ныв кæнæм хæхтæ, тынг бæрзæндтæ, тынг, бынæй хæрдмæ, ноджыдæр уæлдæр, стæй та дæлæмæ, бынмæ.

(Архайды арæзтубынаей – хæрдмæ, уæлейæ – дæлæмæ, гакъон-макъон, фæлæ архайын хъæуы, цæмæй хæхтæ æмраст æртæкъуымонтау, пирамидæтау, ма уой. Уадз æмæ уæлдæртæ-дæлдæртæ уой, цыргъ цъуппытæ æмæ а.д., ома къæдзæхдуртау. Сæйраджыдæр, бæрзонд, уæлауæз цуу, уый банкъарын.) Ныр та цæугæдон ныв кæнæм. Куыд у йæ ном?

С. Терк.

Хъ. Мах æй ныридæгæн дæр арæхсæм ныв кæнынмæ. Нæ алыварс уираг дуртæ, былгæрæтты кæрдæг зайы, бæлæстæ. Ныв кæнæм æппæт ахорæнтæй дæр, æппæт хуызтæй дæр пайда кæнæм – уадз æмæ цæхæр калой, æрттивой, рæсугъд уой! Хур ирддæст у, æврæгътæ ар-выл хæхты сæрмæ ленк кæнынц. Цы рæсугъд нын рауадысты хæхтæ, цы! Зæгъут-ма, цыхуызæттæ сты, цавæртæ сты?

С. Тынг бæрзæндтæ, сæ цъуппытæ, – митæмбæрзт, алаемæты рæсугъд.

Хъ. Мах абон сныв кодтам хæхтæ æмæ хур, цæугæдон æмæ кæрдæг. Нæ райгуырæн зæххы æрдз. Æрдзы ныв куы скæнынц, уæд уый хуыйны пейзаж. Мах ныв кодтам хæхтæ – гъемæ нæ ныв у хæххон пейзаж.

Сабитæ, уæ зæрдæмæ фæцыд нæ балц хæхтæм, стæй сæ куыд сныв кодтам, уый?

(Сабиты дзуаппытæ.)

9-æм ахуыры сахат

Иумайаг темæ: «Æз æмæ мæ буар»

Темæ: «Автопортрет» (Натурайæ хахныв кæнын, хуызвыстмæ айдæнмæ кæсгæйæ)

Нысантæ:

– Сабиты адæймаджы цæсгомимæ базонгæ кæнын, йæ сæйрагдæр хæйтты функцитимæ (дзых, фындз, цæстытæ æмæ а.д.) Дарддæр сæ хуызвысты аивады жанртимæ зонгæ кæнын. Æмбарынадтæ «портрет» æмæ сын «автопортреты» терминтæ бамбарын кæнын.

– Æдзынæгæй кæсыны рæзтыл кусын – алцыппæт фиппайынмæ арæхсын, æдзынæгæй лыстæг æмæ вазыгджын детальтæм кæсын æмæ сæ зæрдыл бадарын. Æппæтфиппайæг куыд уой, адæммæ кæсгæйæ, ахæм райдианы арæхстдзинадыл кусын.

– Ахуыр кæнын химæ зылыныл, хи сыгъдæг дарыныл.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады хуызфыссынады пайда кæнын зонин.

Стыр тымбыл формайыл куыст, лыстæг детальтæй йæ æмвæтæнæгæй дзаг кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Комкоммæ ацы хæслæвæрдзы хуызæй уæлæмхасæнау пайдагонд цæуы, графикайы фæрæзау (цыфæнды контрастон дæр уæд, æнцон æвзарæн).

3. Композици.

Композицийы мидæг сæйрагдæр цы у, уый тынгдæр фæбæрæг кæнын (цæсгом). Куыд æмбæлы, ахæм хуызы фæнысан кæнын цардæнгас детальтæ æмæ сæ сæ бынæтты равæрын контуры мидæг (æрфгуйтæ, цæстытæ, фындз, дзых), стæй æдде дæр (хъустæ, сæрыхъуынтæ).

Куыстадон мадзал: хуызджын фломастертæ. Фæлæ графикон фæрæзæн дæр ис гæнæн – исты хуызджын фоныл сæ æндæр иу хуызæй ауадзын.

Хуызвыст: хаххон-графикон хахх. Хуызвысты ахаст – схемæгондæй цадаггай рахизын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: цас гæнæн ис, уыйас стыргомау айдæн. Саби-

ты хахнывтæ (4–5-аздыдты) æмæ нывгæнджыты куыстыты репродуктитæ – портреттæ. Иу-цалдæр хæрздæфгæнаг предметы – лимон, дидинджытæ, духитæ...

Райуаринаг: гæххæтт А-4 (фæлурсгъуыз куы уа, уæддæр ницы кæны), фломастертæ, чысыл айдæнтæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон мах ныв кæндзыстæм портрет. Уый циу? Адаймаджи хуызвыст кæуыл ис, ахæм ныв хонæм портрет. Адаймаг йæхи хуызвыст куы сныв кæна, уæд уый хуыйны автопортрет. Мæнæ адон сты портреттæ, кæсут-ма сæм. Сныв сæ кодтой нывгæнджытæ, мæнæ адон та сныв кодтой сывæллæттæ. (*Æвдисæм портреттæ.*) Сыхах дæр уæхи цæсгом куы ныв кæнат, уæд уый та куыд схондзыстæм?

С. Автопортрет.

Хъ. Айдæнмæ куы бакæсай, уæд дзы фендзынæ тынг зæрдæмæдзæугæ, хæларзæрдæ, мидбылхудгæ сабийы – чызг кæнæ лæппуйы. Бакæсут-ма айдæнмæ æмæ уæ мидбылты бахудут уæхæдæг уæхимæ. Уæхи сныв кæнын уæ бон бауыздæн? Ныртæккæ мах ууыл ахуыр кæндзыстæм. (*Сабитæ айдæнмæ кæсың.*) Цавæр у цæсгом, цыхуызæн? Бавналут-ма йæм. Стыргомау, тымбылхуыз. Мах ныридæгæн дæр арæхсæм стыр тымбылæгтæ ныв кæнын. Мах стыр хур сныв кодтам. Ныр-ма мын зæгъут, адаймагæн йæ цæсгомыл цытæ ис, уый. Амонæм сæ: ных, цæстытæ, фындз, дзых, уадултæ, хъустæ.

(*Хъомылгæнаг амоны йæхи фындз, дзых æмæ а.д. йæхи хъуластæгæнгæйæ, сабитæ дæр æй фæзмың – ацъынд кæның сæ цæстытæ, сæвалың сæ фындзтæм, сæ былтæ сысчылтæ кæның...*)

Уынут, куыд хъæздг у цæсгом алцæмæйты. Бацамонут-ма йæ, стыр зиллакк ныв кæнын куыд зонæм, уый. (*Уæлдæфы йæ амоның.*) Мах чысыл тымбылæг куы сныв кæнæм, уæд уый уыздæн фæткъуыйау. Æмæ нæ цæсгом дæр исты фæткъуыйы хуызæн у?

С. Нæу, уый стыр у.

Хъ. Æмæ уæдæ, æнæхъæн сыф дæр чи бацахса, ахæм зиллакк ныв кæнæм. Ныр та йын цæстытæ скæнæм. Цæмæн æй хъæуыңц цæстытæ – кæуынаен? (*Сабитæ алы дзуаппытæ дæттың.*) Цæстæн йæ бæстастæу ис тархуыз тымбылæгой, уый нæм кæсы комкомæ. Сныв æй кæнут. Сабимæ хуыссын куы фæцæуы, уæд йæ цæстытæ куыд фæкæныңц, уый-ма равдисут. А-гъа, сæхгæны сæ, нæ? Сæхгæдтам сæ – ницыуал нæм зыны, байгом сæ кодтам – ногæй та æппæтдæр

уынаэм. Адон та цы сты?

С. Цæстыхаутæ.

Хь. Хъавгæ сæм бавналут. Цыхуызæттæ сты? Чысылтæ, фæлмаентæ, пуххуыз. Уыдон тынг ахсджиагæй хъæуынц цæстыты. Скæнут цæстытæн хаутæ, цæмæй сæ исты рыг æмæ схыстæ ма бахауа, уый тыххæй. Æмæ фындз та цæмæн хъæуы сабийы?

С. Цæмæй дзы смуда. Æмæ дзы стæй улаæфа...

Хь. Басмудут-ма лимонмæ, дидинджытæм, куыд хæрздæф сты. Тынг ахсджиаг у фындз дæр. Нæ уæ ферох йе сныв кæнын? Скæнут æй. Ныр та дзых. Цавæр нысаниуæг ын ис?

С. Дзурын. Мамамæ бадзурынаен, æмдзæвгæ радзурынаен, хæрынаен – алы адджинагтæ, хæрзад хæринагтæ. Стæй зарынаен дæр ...

Хь. Цæй-ма азарæм: ля-ля-ля!.. (*Сабитæ сабыргай зарыны.*) Æмæ цытæ ис дзыхæн та?

С. Дыууæ былы, худынаен. Стæй мамайæн аба кæнынаен...

Хь. Дзых куыд худы, уый сныв кæнаем. Хъустæ та цæмæн хъæуынц?

С. Цæмæй хъусæм аргъæуттæм, мæргъты зарджытæм, мамæ нæм куы дзуры, уæд æй куыд фехъусæм.

Хь. Ныв кæнаем хъустæ. (*Куыд сæ сныв кæныны, уый ницы ахады – сæйрагдæр уый у, куыд ницы сæ ферох уа цæсгомæ хæйттæй, стæй алцыдæр йæ бынаты куыд уа, уый.*) Цæй-ма, фенæм æй, цыма нæ ницы ферох, алцыдæр сныв кодтам? Сымах дæр мын æххуыс кæнут, мемæ нымайут. (*Хъомылгæнаг барæй фæрæдийы, æмæ йæ сабитæ худгæйæ сраст кæныны: маена мын дыууæ фындзы æмæ иу хъус, зæгъгæ...*)

1. Ных ис,	2. Иу дзых, иу фындз, иу цæст? Æви мын иу хъус
æрфгуытæ ис,	ис?
цæстытæ ис,	Нæ, фæйнае дыууæйы сты, зæгъут? Раст стут!
уадултæ ис,	Бузныг уын, стыр бузныг, науæд мæ сæр сдзæгъæлтæ.
фындз ис,	
дзых ис,	Æви ма сымахæй дæр исчи фæрæдыд æмæ дыууæ
хъустæ ис	фындзы сныв кодта, науæд та иу хъус?

С. Ничи фæрæдыд!

Хь. Ай-гъай, уымæн æмæ сæраентæ стут! Алцыдæр куыд, æмбæлы, афтæ сныв кодтат. Иу хъуыддаг ма нын баззад – сабийы лæгуын

сæрæй уадзæн нæй: сæрыхил ын скæнæм, ныффасæм æй, æмæ уæд цæттæ уызæн портрет. Бакасут та ма айдæнмæ уæхимæ – кæмæндæр уæ иу хуызы фаст у йæ сæр, кæмæндæр та бынтон æндæр хуызы, уымаæн æмæ уæ чи чызг у, чи та лæппу. Кæмæн уæ куыд фидауы, ахæм сæрыхъуынтæ скæнæд портретæн. Скодтат. Æмæ дзы цы рауади?
С. Автопортрет!

10-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Æз æмæ мæ буар»

Темæ: «Æз тæзгъо кæнын» (Цы уынæм, уый йæ цæфыл ныв кæнын хахнывтæй)

Нысантæ:

- Сабитæн, адæймаг куыд конд у, йæ буары хæйттæй алкæмæн дæр цы нысаниуæг ис, уый æмбарын кæнын (сæр, гуыр, къухтæ, къæхтæ).
- Æппæтфиппайæг куыд уой, цы феной, уый сæ зæрдыл хорз куыд дарой, анализ кæнынмæ куыд арæхсой – æппæт уыцы ми-ниуджыты рæзтыл кусын.
- Сæхи дæр æмæ сæ алыварс адæмы дæр куыд уарзой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын. Хъуамæ аудæг цæстæй кæсой сæ буармæ, сæхимæ зилой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады мадзæлттæй пайда кæнын зонн.

Алы формæты вазыгджын комбинаци (сæр, гуыр, къухтæ, къæхтæ), иу хуызвысты (адæймаджы) чи вæййы, ахæмтæ. «Сæркъæхты» хуызвысты иуварс ахизыныл архайын.

2. Хуызиртасынад.

Раззаг хæслæвæрды куыд уыд, афтæ та ныр дæр хуыз у уæлæмхасæн графикон фæрæз. Хуызæй арæхдæр пайда кæнын æмбæлы уæлæдарæс нывгæнгæйæ.

3. Композици.

Композицийы сæйрагдæр цы у, уый асмæ гæсгæ фæнысан кæнын – сыфы мидæг сæйраг стыр фигурæ равæрын. Иннæ фигурæтæ (зынгæ къаддæртæ) бафтауæм уавæрмæ гæсгæ, уыдон байдзаг кæнынц уæгъд бынæттæ. Фæпайда кæнæн ис ныридæгæн сын

зонгæ пейзажон элементтæй – хур, бæлас, маргъ æмæ а. д.

Куыстадон мадзал: хуызджын фломастертæ. Арæхдæр æмбæлы иу хуыз (кæцыфæнды контрастон уæд).

Хуызвыст: хаххон-графикон, контурон формæйы мидæг ахоргæйæ. Хуызвысты ахаст – схематикон хуызвыст «сæркъæхтæй» цардхуыздæр схемæмæ рахизыныл архайын – буары æппæт хæйттæ дæр кæм сты, ахæммæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: æмбарын кæнынæн цалдæр цыфæнды хъазæны дæр уæнт.

Райуаринаг: гæххæтт А-4 (хуызджын хуыздæр уайд), 12 хуызы фломастертæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, æппæтæй фылдæр цы ми кæнын уарзут?

С. Тезгъо кæнын, хъазын, къахдзоныгътыл бырын, зæрдæмæдзæугæ хæринагтæ хæрын, адджинагтæ...

Хъ. Æмæ хъазын куы æрæфта уæ зæрды, уæд машинæ, пурти кæнæ кукла цæмæй райсдзыстут? Равдисут-ма йæ уæ архайды. (*Сабитæ сæ къухтæй хъазæн систой.*) Æмæ уæм исты хæрын куы цæуа, уæд та? Зæгъæм, фæткъуы, къафетт...

С. Къухтæй.

Хъ. Æрфæнддзæн уæ пух гæдыйы лæппыны, къæбылайы æрлæгъзытæ кæнын, уæддæр та уæ къухтæй, нæ? Æмæ уæ къухтыл та цытæ ис? Æнгуылдзтæ. Гъа-ма, бацамонут мын сæ. (*Се 'нгуылдзтæй хъазæгау кæныны.*) Цал сты, уый-ма банымайут.

С. Иу, дыууæ, æртæ, цыппар, фондз!

Хъ. Хорз! Æнгуылдзтæ тынг цæрдæг сты, арæхстджын, сæ бон алцы скæнын дæр у! Тезгъо кæнын уæм куы 'рцæуа, уæд та уæ ныфс хæссут уæ... Цæмæй?

С. Нæ къæхтæй!

Хъ. Сгæппытæ-ма кæнут, æртъуппытæ.

(*Сабитæ гæппытæ кæныны, саркафыны, сархойыны сæ къæхтæ.*)

Цы гæпгæнаг сты, цы, уæ гæккытæ! Цы тынг арæхсынц кафын æмæ уайынмæ! Адæймагæн алцыдæр ис. Гуыр ын ис, къæхтæ – цæуынæн. Къухтæ, цæмæй исты райса, исты архайа æмæ куса, ныв кæна, фысса... Абон мах ныв кæндзыстæм адæймаджы фигурæ. Уæ бон у, æмæ уæхи тезгъогæнгæйæ сныв кæнат. (*Уыцы кары сабитæ адæймаджы*

æд гуыр нæ фæнынв кæныны, æрмæстдæр æй «сæркъахау» скæныны, уымæ гæсгæ сын се 'ргом уымæ аздахын хъæуы, зæгъгæ, адæймаг æнæ гуыр кæй нæ вæййы.)

Мах хуамæ алцыдæр раст сныв кæнæм. Мæнæ афтæ сæр ныв кæнæм, уыдон та сты цæстытæ, цæмæй сæ кæса æмæ уына, фындз та йæ улæфынæн хъæуы, дзых та – дзурынæн, хъустæ – хъусынæн... Мацы рох кæнут, æппæт дæр ын сныв кæнут.

Ныр та йæ гуыбын, ома йæ гуыр, стæй йæ къухтæ æмæ йæ къæхтæ. Æнгуылдзтæ дæр ын хуамæ уа – цал хуамæ уой, уый нымайут нывгæнгæйæ. Афтæмæй адæймаг скодтам. Фæлæ сымах, сабитæ, тезгъо кæнынмæ искуыдæр ма бæгънæг æмæ бæгъæмвадæй фæцæут? Нæ фæцæут. Гъемæ уæдæ сныв кæнут уæлæдарæс: хæдон, хæлаф, рæсугъд ирд къаба, дзабыртæ – алцæмæй дæр, сабитæ, сæ барæвдз кæнут, тезгъо кæнынæн цыдæриддæр хъæуы, уыдонæй. Цыхуызæн сты мæнæ дæуæн дæ хæлаф, дæ хæдон?

С. Æрвцъæхтæ.

Хъ. Дæуæн та дæ уæллагуыр цыхуызæн у?

С. Сырх.

Хъ. Æмæ мæнæ ацы рæсугъд къабайæн та йæ хуыз цавæр у?

С. Бур, кæрдæгцъæх уадздæгтимæ.

Хъ. Дæхæдæг цæм ацæудзынæ тезгъо кæнынмæ, уый сныв кæн – сахор æй ирд ахорæнтæй. Уымæн та нын феххуыс кæндзысты нæ фломастертæ, науæд æгуыстæй сфæлмæцыдысты. Сабитæ, æмæ уæ уынджы та иунæгæй тезгъо кæнын чи уарзы? Цæуыс, цæуыс, æмæ дыл иу фембæлæг нæй. Искæимæ дæ ахъазын фæнды, фæлæ иу цъиуызмæлæг нæй уынджы. Лæгæн æмбал куына уа, уæд иунæгæй æнкъард кæны, бон ыл ныддаргъ вæййы. *(Кæд ма сыфыл бынат баззайа, уæд хорз уыдзæн иу-цалдæр фигурæйы сныв кæнын ноджыдæр.)* Æнæ мадæй дæр тынг æвзæр у, æвæдза. Цæй, æмæ сныв кæнæм, æнæхъæн бинонтæй куыд тезгъо кæнæм, уый. Науæд та не 'мбæлттимæ. Уыдонимæ, адæмимæ иумæ ома, бирæ хъæлдзæгдæр у тезгъо кæнын, æрдузыл хъазын. Хур мидбылты худы, кæрдæг гауызау у, бæлæстыл мæргътæ зарынц, арв – сыгъдæг, бæстæ райы. Куыд хорз у, куыд хорз, райгуырæн зæхх!

11-æм ахуыры сахат

Иумайаг темæ: «Мæ хъзæнтæ»

Темæ: «Чызг-падзах – хъисой» (Хъазт фæлварæн)

Нысантæ:

– Аивадон æрмæджытæй иуимæ – гуашимæ æмæ сæ аивадон кусæндзаумæттимæ базонгæ кæнын – хъисойтимæ (гоцолатимæ), куыд сæ кусын хъæуы, уый сын бацамонын. Сæ зонгæ хуызты нымæц 12 схæццæ кæнын, куыд хуыйнынц, уый фæнысан кæнын.

– Сфæлдыстадон фæлгæнæны, фантазийы, фæлгонцы æмбарынады рæзтыл кусын. Хъазты бацæуынмæ арæхстдзинадыл, сæхæдæг ахъазыны уавæртæ саразынмæ куыд арæхсой, ууыл сæ ахуыр кæнын.

– Æфснайдуарзаг, хъавгæйæ архайæг куыд уой, аивадон мигæнæнтæм аудæг цæстæй куыд кæсой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын. Хахнывгæнгæйæ цин куыд банкъарой, ууыл бацархайын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын зонын.

Ног аивадон фæрæз – гуашы аивадон гæнæнтимæ фыццаг хатт базонгæ кæнын сабиты. Стыр æмæ чысыл хъисойтимæ алы техникон мадзæлттæй пайда кæнынмæ арæхсын.

2. Хуызиртасынад.

Цыдæриддæр нæм хуызтæ ис, уыдонæй пайда кæнæм. Ног хуызтимæ базонгæ уæвын – сырхбынхуыз бур (апельсинау), сырхбын æрвцъæх (фиалкæйау), ирд кæрдæгхуыз, фæлурсбын морæ, ома охра. Сæ зæрдæмæ кæцытæ фæцыдысты, кæй дзы бауарзтой, уыдон фæхицæн кæнын.

3. Композици.

Сыфыл сæрибарæй хæххытæ кæнын, алы стъæлфытæ, формæтæ. Сабийы куы фæнда, уæд та тематикон куыст дæр кæнæд – сныв кæнæд хур, бæлас æмæ а.д.

Куыстадон мадзал: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон-графикон хуызвысты ахаст – фæлтæрæн.

Сæрибарæй кусын хуызджын ахорæнтæй.

Хуызвысты ахаст – фæлварæн; сæрибарæй архайын хуыз æмæ амæстимæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстынгæ: флейц (кæнæ та стыргомау хъисой – гоцола), хъазæнтæ-архайджытæ (арс, кукла, тæрхъус æмæ а.д.) Хъуымац кæнæ фольга, лентытæ, хуызджын – гæххæтт, клей-сасым. Æхсæрсæттæджы хуызвыст кæнæ къам. 4–5-аздыд сабиты цалдæр хахнывы – зынынц дзы ахуырст стыр стъæлфытæ æмæ хахнывгонд чысыл детальтæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, дыгууæ хуызы хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), уæрæххъуыр авг донимæ, салфеткæ – къухсæрфæн.

Рагагъоммæйы куыст. Æппæтæй хуыздæр уыздæн флейц – стыр, фæтæн хъисой райсын. Рагацау хъæуы дæллагуыр – ибкæ скæрдын, уæлæфтау пæлæз, паддзахы худ – аивгæнæны охыл, цæмæй сабиты цур тагъддæр срæвдзгæнæн уа: хæрдгæбыд си-наг астæуыл абæтт, лентытæ æрбæттын, паддзахы худ ыл аныхасын, цæстытæ-йедтæ æмæ а.д.

Ахуыры нывæст

Хъ. Цас ис, цас, нæ сабидоны хъазæнтæ! Хорз сæ зонаем мах æмæ семæ æхсызгонæй фæхъазæм. Уæ уарзондæр хъазæнтæ кæцытæ сты?

С. Арс, тæрхъус, машинæ, кукла æмæ кубиктæ.

Хъ. Æз та уæ хонын абон бынтон æнахуыр хъазæнтæй ахъазынмæ, кæнгæ та сæ нæхæдæг скæндзыстæм. Фæнды уæ? Арс æмæ нæм кукла та иуварсæй кæсдзысты, стæй немæ ахъаздзысты.

(Ахуыры рæстæг хъазæнты æрныхасы, стæй нывкæныны процессы архайджытæ скæнын.)

Кæсут-ма, мæ къухы цы ис? Адон нывгæнæджы куыстадон дзаумæттæ сты, йæ кусæнгæртæ – хъисой-гоцолатæ. Гæххæттыл дæр æмæ сæ кæттагыл дæр ис нывтæ кæнæн. Цæй æмæ семæ ахъазæм. Фæлæ уал сæ раздæр аргъауы архайджытæ скæнæм. Æппæтæй стырдæр хъисой-гоцола райсут. Уый нын уыздæн æппæт хъисойты чызг-паддзах дæр. Цытæ йæ хъæуы паддзахы?

С. Йæ худ.

Хъ. Тынг раст, ай-гъайдæр æй хъæуы йæ сæрмагонд худ – корона. Скæнæм ыл ацы алæмæты рæсугъд ибкæ-дæллагуыр æмæ йын йæ сæрыл æрсадзæм йæ зынаргъ худ, æз ын сæ рагацау бацæттæ кодтон. Хъæуы ма йæ цæстытæ дæр. Баныхасæм ыл сæ. Уынут, цас фæрæсугъддæр, уый? Симгæ цæуы, йæ ибкæ сыр-сыр кæны. Æцæг

чызг-паддзах у! (*Сабитимæ иумæ архайæм.*) Мæнæ адон та йæ чысыл хотæ сты, уыдоныл дæр цæстытæ баныхасæм. Халæмдих æмхуызæттæ сты хотæ?

С. Не сты. Сæ иу стырдар у, иннæ – къаддар.

Хь. Уый хистæр у, стырдар, кæстæр та – къаддар. Тынг бирæ уарзынц ахорæнтæй ныв кæнын, æмæ мах дæр сахуыр кæндзысты уыдон. Фæлæ ма уал раздар семæ базонгæ уæм æмæ сæм байхусæм, цы зæгъдзысты, уымæ.

1-аг хъисой. Махæн нæ дзыккутæ конд сты, æхсæрсæттæг нын йæ къæдзилæй цы фæлмæн хъистæ радта, уыдонæй. Тынг пух къæдзилтæ ис тыргынатæн, тинтæ дæр ма сæ хонынц. Мæнæ раст ахæмтæ, кæсут-ма. (*Къаммæ кæссæм.*)

Гæрзарм дæснытæ сабидонæн скодтой хъисойтæ æмæ куырджой, цæмæй сæ сымахæн байуарæм, цæмæй, дам, сæ рæсугъд нывтæ скæнат. Айсут сæ, гъа.

(*Алкæмæн дæр дзы фæйна дыууæ хъисойы раттын хъæуы.*)

Бавналут-ма сæм, фенут-ма сæ къухæй, куыд фæлмæн æмæ пух сты.

(*Хус хъисойæ сын сæ рустæ асæрфын, сæ армытæсæнтæ – уадз æмæ йæ фæхатой, куыд æхсызгон у йæ бандзæвд, уый.*)

Уынут, куыд фæлмæнхъис у йæ къæдзил æхсæрсæттæгæн, уый. Тынг нæ куы æлхъивой сабитæ гæххæтт кæнæ кæттагмæ, гуымыры хуызы нæ куы ныв кæной, уæд фæрисдзыстæм, нæ хъистæ иугай-дыгай рабырдзысты нæ дзыккутæй æмæ ныллæгуынсæр уыдзыстæм. Сабитæн, цæмæй ныв кæной, уый нал уыдзæн.

(*Куыд сæ нæй пайда кæнæн нывгæнгæйæ, уый сын хус хъисойæ бацамонын. Равдисын сабитæн, куыд сæ æмбалы фыссын, уый – хъавгæ дзы иуырдем сæрд ахорæн, ма йæ æлхъив бынмæ.*)

2-аг хъисой. Нодждæр ма махæн ис æвзист тæлыгонд, рæсугъд у, æмæ нывгæнгæйæ ууыл хæцын хъæуы, стæй ма хъæдын хæцæн дæр – уый уæлæ ис тæлыгонд дæр. Æмæ мах ахорæны куы фæтулут, уæд нæ хъавгæйæ ацахорын хъæуы, æрмæстдæр нæ фындз, цæмæй ахорæн нæ цæстыты ма бакæла, афтæ.

(*Бацамонын сын, хъисой куыд тулын хъæуы ахорæны, уый, цæмæй дон дæр æмæ ахорæн дæр ма тæдзой, афтæ. Стæй, хъисой-гоцола куыд æнхъæвзгæ æмæ æхсгæ у, уый дæр.*)

Хь. Цæй-ма, бафæлварæм. Райстам ахорæнтæ. Уый у гуашь. Доны æнцонæй тайы. Мах ныридæгæн дæр ацы ахорæнтæ зонæм. Раны-

майут-ма сә.

С. Сырх, бур, әрвцәәх, кәрдагхуыз, морә, сау.

Хь. Мәнә адон та нәуджытә сты – сырхбынхуыз, бур апельсинау, фәлурс морә, сиренхуыз, сырхбын, әрвцәәх фиалкайау, ирд кәрдагхуыз... Уә уарзондәр кәцы хуыз у? Гьемә уымәй райдайут ныв кәнын.

Паддзах-хьисой. Мә хистәр чызг чи у, уый тынг цырда әмә рәвдз у алцәмә дәр. Тьәбәртт кәны гәххәттыл, йә фәдыл рәсугьд фәдтә уадзгәйә – хәххытә, стьәлфытә, зылын-мылынтә. Мәнә ахәмтә. Уый алцыдәр сахорын уарзы – арв, хәхтә, цәугәдәттә, зәхх. *(Сабиты нывтә рәвдисын хьәуы.)* Мә кәстәр чызг та чысыл цыдәртә уарзы ныв кәнын, ноджы уыцы арәхстгай, аивәй – лыстәг дуртә, гәләбута, хьәндилтә, дзәццытә, әрфгуытә, цәстыхаутә. Хьисойтә кәддәриддәр иумә кусынц – раздәр уал стыр, йә фәстә та кьаддәр, кәрәдзийән әххуысгәнгәйә. Сымах дәр хәларәй цәрут? Әххуыс кәнүт кәрәдзийән?

Дарддәр ныв кәнәм. Әгәр ма тулут ахорәны уә хьисойтә-гоцолатә. Тәлыгонд ма самәнтут, науәд уе 'нгуылдзтә счьизи уыдзысты – цы уә схондзән уәд паддзах-хьисой?

Нывгонд куы фәуат, уәд хьисой доны мидәг сәнхәвзын хьәуы, баудайын, ныннайын әмә салфеткәйә ныссәрфын. Доны мидәг әй ныуадзән нәй, науәд суазал уыдзән әмә әрсәйдзән. Уадз әмә уал доны фарсмә йә фәлләд суадзәд. Ныр иннә хьисой райсәм, стәй әндәр ахорән. Кәсут-ма. Йә кьәдзил батилы хьисой әмә – уадздзәг, хьавгә андзәвы – чысыл стьәлфытә, мәнә йыл цыма гәды ахуырст кьәхтәй ауад, уыйау.

(Сабитә фәлварыны, гәххәттыл алы хуызы әндзәвдәй цы фәдтә базаид, уый базонын – чысыл стьәлфытә, хьуләттә, уадздзәгтә, амәстытә.)

Хь. Гәххәттыл бынат фаг ис – ныв ыл кән, цыдәриддәр дә фәнды, уыдәттә – хур, хәхтә, арв, бәләстә, кәрдаг... Алы ахорәнтәй дәр уә бон у дә уарзон хьазәны ныв скәнын.

(Сабийы цы фәнды, уый ныв кәнәд, фәлә дзы кәд әххәст хуызвыст нәма рауайа, уәд ын уадз әмә уәнт хуымәстәг аив хәххытә, стьәлфытә, уадздзәгтә. Әрмәст сә хьыгдарын нә хьәуы, сәхи бар уәнт – уәд тагьддәр базондзысты хьисойә алы хуызты архайын.)

Хь. Уадз әмә нә хьазәнтә та – арс әмә кукла – кәсәнт иуварсәй

æмæ йæ æвзарæнт, кæй нывтæ хуыздæр рауадысты, уый. Цы хорз у ахорæнтæй ныв кæнын, цы!

12-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Зымæг»

Темæ: «Уазал рæстæг. Фыццаг мит» (Тезгъойы рæстæг цы бафиппайдтой æмæ сæ зæрдыл цы бадардтой, уыдоны бындурыл ныв кæнын)

Нысантæ:

- Зымæджы хæдагъоммæйы боныхъæды хицæндзинадтæ, афæдзы афонтимæ баст æрдзы ивддзинадтæ куыд уыной, фиппайой, ууыл сæ ахуыр кæнын.
- Цæмæй æрдзы «равг» æнкъарой æмæ йæ арæхсой нывкæнынады фæрцы рафæлив-бафæливгæнгæйæ равдисын, уыцы арæхстдзинады рæзтыл кусын.
- Æрдз зæрдæйæ куыд æнкъарой æмæ æмбарой, дисы сæ куыд æфтауа, цымыдисаг цæстæй йæм куыд кæсой æмæ сын йæ алы фæзындæй дæр се 'ргом йæхимæ куыд здаха, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын зонын.

Формæ зæрдæйæ æнкъарын – уæздан «зæрдæхæлар» формæ (æвraagъ) æмæ «мастдзагъд», скъуыдтæ формæ (сау мигъ).

Гуашы ахорæнтимæ кусыны арæхстдзинад фидардæр кæнæм – стъæлф, амæст, чысыл стъæлфытæ. (Æртæхтæ – уарыны цæссыгтæ, уадздзæгтæ – уарын, стъæлфытæ – миты гæлæбутæ.)

2. Хуызиртасынад.

Хуыз зæрдæйæ æнкъарын, развæлгъау зындгонд равг равдисынæн цавæр ахорæнты къорд бахъæудзæн, уый æвзарын зонын.

Пайдагонд цæуы фæныкхуыз-æрвцъæх гаммæйы хуызтæй – «æнкъард», «уазал». Ацы хуызты къорды мидæг гармонни. (*Хицæнмæ-хицæнтæй сæхицæй пайдагонд нæ цæуы ахæм хуызтæн – сырхбын бурæй, ирд бурæй, сырхæй.*)

3. Композици.

Пейзажмæ сойвысты фæрцы ивдзинадтæ бахæссын, рæстæджы цыды рæстимæ æмæ йæ равг ивгæйæ. Пейзажы «равг» равдисыныл архайын.

Куыстадон мадзал: гуашь.

Хуызвыст: сойвыст. Хуызвысты ахаст – хуызджын фæлгонцы фæрцы ситуацийæн йæ рæзгæ-рæзыны хуызвыст.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: 4–5-аздыд сабиты хахнывтæ æмæ зымæджы фæлгонцтæ кæм ис, ахæм нывты репродукцитæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, дыууæ хуызы хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), донимæ банкæ, салфеткæ.

Рагагъоммæйы куыст. Цæмæй ахуыртæ хуыздæр ацауой, уый охыл пайда кæнæм тезгъойы фæлтаердæй. Æвзæр бонтæ куы скæны ахуырты размæ, уæд æрдзы ивдзинадтæм уæлдай тынгдæр хъæуы хъус æрдарын (*бæлæстæ куыд æнкъуысыны, сау мигътæ куыд хилыны арвыл, митхæццæ уарыны нывтæ*). Æрдзы ахастмæ сабитæ хъуамæ се ‘ргом уæлдай тынгдæр аздахой – боны ахаст куы айвы, уæд айвы иумæйаг хуыз æмæ равг дæр (*хур бон æмæ асæст, къæвда бон кæрæдзиуыл абарын*).

Ахуыры нывæст

Хъ. Тезгъогæнгæйæ цытæ федтам, абон уыдæттæ ныв кæндзыстæм.

Иумæ-иу æрымысдзыстæм исты æмæ-иу æй сныв кæндзыстæм.

Феххуыс мын кæндзыстут?

Сабитæ кæрты тезгъо кодтой. Хур касти, арвыл ленк кодта иу чысыл зæрдæхæлар рухсбын æврагъ. Мæнæ ахæм. Уый уыд гыццыл урс уæрыччы хуызæн. Æврагъ хæларæй цард хуримæ, хур æй тавта æмæ йæ рухс кодта йæ сыгъзæринфыст тынтæй. Уыйадыл æврагъ ноджы рæсугъддæр кодта – сыгъзæринбын-сырххуыз сси. Ныв кæнæм. Хур, тынтæ, арвыл æврагъ.

(*Ситуаци айвы. Рафæлиив-бафæлиив кæны адаймаджы равг дæр.*)

Хъ. Æнæнхъæлæджы дымгæ сыстад æмæ ниуы: «У-у-у!» Цæй-ма, ныффутгытæ кæнут, уæ бон пас у, афтæ тыхджын.

(*Стъолы сæрай лыстæг скъуыд гæххæтты гæбæзтæ хъуамæ атахой зæхмæ.*)

¹ Митыло – Снежная баба.

² Митахъо – Снеговик.

Хь. Дымгæ бæлæсты дыууæрдæм уигъын райдыдта. Куыд фæратас кæнынц бæлæстæ дымгæйæ, уый-ма уæ къухтæй равдисут.

(Уыцы архайд сабитæ ныридагæн дæр зонынц – сæ къухтæ хæрдмæ сисынц æмæ куы иуырдаем, куы иннæрдаем атасынц.)

Хь. Гъе, ахæм тыхджын дымгæ радымдта. Бæлæстæ куыд ратас-батас кæнынц дымгæмæ, уый сныв кæнут. Мах зонæм бæлæстæ ныв кæнын. Дымгæ уыд тыхджын. Знæт мигътæ сæхи æрбауагътой, арв сæхгæдтой æгасæй дæр, бамбæхстой хуры дæр. Уыдагътæ сныв кæнут. Кæцы хъисойæ-гоцолойæ ныв кæнæм мигътæ?

С. Стырæй.

Хь. Раст у. Ахæм тызмæг сау мигътæ сты! Ис сын тар ахорæнтæй куыдфæндыйæ сныв кæнæн – сæхæдæг дæр мастдзагъд сты, знæт.

(Ситуацийы акаг æнкъарæнтæ æвдисын.)

Хь. Узал къæвда уарын райдыдта. Раздæр уарыны æртæхтæ чысылтæ уыдысты. Куыд къупп-къупп кæнынц?

С. Кап-кап-кап!

Хь. Уарыны æртæхтæ ныв кæнæм. Бандзæв-бандзæв амæстыгæй, чысыл хæххытæй та – алыхуызон æрттиваг æртæхтæ. Цавæр хъисой райсдзыстæм?

С. Гыццыл.

Хь. Уарын та тыхджынаей-тыхджындæр кæны, къæртайæ калагау. Ныр та ныв кæнæм дæргъай-дæргъмæ хæххытæй уæле дæлæмæ. Тынг тыхджын уарын у, ноджы ма дымгæимæ.

(Кусгæ-кусыны рæстæг ахаст тæлмгай бæрæг дардзæн сæ куыстыл, ома хахнывы мидæг хуызвыст ивдзæн, ногæй-ногмæ æндæр хуызы ахуырстцаудзæн. Уый тынг æрдзон фæзынду сабиты нывкæнынадаен æмæ, сфæлдыстадон процесс куыд æмбарыни, уымаен.)

Хь. Узалæй-узалдæр кодта. Уарыны æртæхтæй куыдфæстæмæ миты гæлæбутæ рауад. Сныв кæнут миты гæлæбутæ. Сабитæ иууылдæр басыдысты. Сæ къухтæ суазал сты, сæ рустæ ныссырх сты, сæ фындзтæ сцъæх сты. Æмæ уыдон дæр уæд нынкъард сты. Фæстæмæ сæ сабидонмæ раздæхын бахъуыд тезгъойæ. Кæй уæ фæнды, уый сабиты дæр сныв кæнæд.

(Сабитæй чи размæцыддæр у, чи та чысыл фæстæзаддæр æмæ уымæ гæсгæ æппæтæн æмхуызон кусгæ нæу – кæй фæнды, уый уадз æмæ фылдæр куса.)

Хь. Мит та тыхджынаей тыхджындæр уары. Дуне урс-урсид афæлдæхт! Сабитæ стæфстысты æмæ рудзынгæй кастысты фыц-

цаг митуардмæ, æдде миты гæлæбутæ куыд тахтысты, бæлæстæ, хæдзæрттæ, зæхх урс пух хъæццулæй куыд æмбæрзтой, уымæ.

Тынг рæсугъд у зымæг!

(Зымæгон боны нывтæм кæссæм рудзынгæй.)

13-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Зымæг»

Темæ: «Миты гæлæбутæ æмæ Митыло¹» (Цы уынынц æмæ сæ зæрдыл цы бадардтой, уыдоны бындурыл ныв кæнын)

Нысантæ:

– Зымæгон боначасты хицæндзинаedtæ. Миты характеристикæ æмæ йæ миниуджытæ. Дарддæр ахæццæ кæнын аивадон фæрæзтимæ зонгæ кæнын, куысты сæ куыд пайда кæнын хъæуы, ууыл сæ ахуыр кæнын. «Палитрæ» циу, уый сын фыццаг хатт бацамонын.

– Алчыппæт фиппайаг куыд уой, цы феной, уый сæ зæрдыл хорз куыд дарой, уыцы миниуджытыл рæзтыл сын архайын; хъуамæ æрдзы «равг – ахаст» æмбарой зæрдæйæ.

– Сæ алыварс дунейы рæсугъддинад æмæ гармоний куыд æнкъарой, уымæ сæ разæнгард кæнын.

Миты хуыз куыд раив-баив кæны, ууыл цин куыд кæной, æрвылбоны царды аивтæ куыд хатой æмæ сæм цымыдис куыд кæной, уымæ сæ разæнгард кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хуыздæр базонин.

Фæлгъуызты ныхмæвæрды мадзалæй пайда кæнæм – ома рухсдзæф миты гæлæбутæ арвы тар быдырыл, тар æндæргтæ æмæ бæгънаг бæлæстæ миты быдырыл. Алы хуызвыстæн дæр йæхи хъисойтæ равзарæм. Зонгæ сæ кæнæм комбинаторикæйы элементтимæ, алы фæрæзтæй пайда кæнынны мадзалимæ ома – æмхуызон формæтæ æмлæгъзыл баиу кæнын (зæгъæм, Митахъойы² хуызвыст), стæй гуырахст аразгæйæ (Митахъойы кæнын).

2. Хуызиртасынад.

Зонгæ сæ кæнæм æмбарынаæдтимæ «хуыз» æмæ йæ «фæлгъуызтæ». Палитраимæ куысты фыццаг фæлварæнтæ, хуызтæ æмхæццæ кæнын æмæ фæлгъуызтæ аразын. Ирд хуызтæ фæлурсгæнгæйæ сæ хуыз фæрухсдæр ваййы, фæфæлмæндæр, фæрæуæгдæр. Зымæгон равг, зæрдæйы ахаст хуызы фæрцы æвдисын.

3. Композици.

Хуызджын быдырæй (фонай) пайда кæнæм сæйрагдæрты фæбæрæг кæныны охыл (миты гæлæбутæ æмæ Митахъойы). Зымæгон пейзажи бындырыл сюжетон композици саразыныл бафæлварæм. Ома Митахъо æмæ сабиты фигурæтæ иумæ сныв кæнынц.

Куыстадон фæрæзтæ: хуызджын гæххæттыл гушæй фыссын. Сæйрагдæр сты урс хуызтæ. Пластилин (æлыг).

Хуызвыст: сойджын ахорæнтæ. Хуызвысты ахаст – сюжетон композицимæ рахизгæ пейзаж. Гуырахстон.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: зымæджы нывтæ (къамтæ): бæлæстæ, хæдзæрттæ, хæхтæ – митæмбæрттæ.

Райуаринаг: хуызджын гæххæтт А-4, (æрвцъæх, фæныкхуыз-æрвцъæх). 12 хуызы гуашь, палитра, дыууæ хуызы хъисойы (рæстæмбис æмæ чысыл), банкæ донимæ, салфеткæ. Пластилин (æлыг), фæйнаджы гæбаз, стека (кардгонд).

Рагагъоммæйы куыст. Мит хурмæ куыд тæмæнтæ калы, уымæ æргом ыздахын тæзгъогæнгæйæ. Миты гæлæбутæ армæй æрцахсын æмæ сæм æдзынагæй кæсын, куыд рафæлиив-бафæлиив кæны сæ хуыз, цæйхуызæн сты, армы тæапæны куыд тайынц, уыдагтæм. Митыло скæнын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон мах ныв кæндзыстæм зымæг. Уæ зæрдæмæ цæуы зымæг? Алцыдæр æмбæртт у урс митæй, миты гæлæбутæ зилдух кæнынц уæлдæфы. Æрдз тынг рæсугъд ваййы зымæгон, растдæриддæр аргъауау. Цæй-ма, æркæсæм æм.

(Хæхты нывтæм кæсын: урс цъуппытæм, бæлæстæ митын фæлысты, митæмбæртт хæдзæрттæ.)

Хъ. Æмæ мит та цыхуызæн у?

С. Рæуæг, пух, æрттиваг, тыбар-тыбур кæны, æрттивы.

Хь. Абон уæ æз сахуыр кæндзынæн мит ныв кæнын. Æмæ нæ уый тыххæй цы хуызæн ахорæн бахъæудзæн?

С. Урс.

Хь. Уый сæйраг уыздæн, иннæ ахорæнтæ та йын æххуыс кæндзысты, æрмæст урс ахорæнæй куы сахорон мæнæ афтæ, уæд.

(Урс гæххæтт урс ахорæнæй æмлæгъз сахары. Сабитæм ницы æнкъарæнтæ равзарын кæны уыцы æгъуыз ныв.)

Хь. У миты хуызæн? Бæрæг ыл дары, чысыл миты гæлæбутæй арæст кæй у, уый? Æрттивы хурмæ, тæмæнтæ калы?

С. Нагъ.

Хь. Мит йæхи хуызæн у, цæхæр калы?

С. Нагъ.

Хь. Уæдæ цæй хуызæн у.

С. Урс гæххæтты, урс хъуымацы, урс къулы. Æдзæрд хуыз у.

Хь. Æркæсæм-ма, нæй нæм, цымæ, æндæр рæсугъд ахорæн, миты хуыз равдисынæн чи сбæзза, ахæм. Уæд та йæ æрвцъæх, науæд бур скæниккам? Науæд та сырх дæр?

С. Нæ, нæ, уыцы ахорæнтæ дæр нæ бæззынц!

Хь. Æмæ сау та? Кæрдæгцъæх?

С. Нагъ. Мит ахæм нæ вæййы!

(Сабитæ æрдиагæй архайынц бæзгæ хуыз равзарыныл.)

Хь. Нæй нæм, мит рæсугъд цæмæй сныв кæнæм, ахæм хуыз. Æмæ уæдæ ныр куыд бакæнæм? Нæхи кæнинаг ма уой хъæугæ ахорæнтæ. Уый охыл нæ бахъæудзæн палитрæ. Мæнæ-ма кæсут, ай у палитрæ – нывгæнæг ыл сæмхæццæ кæны алы ахорæнтæ, сызмæнты сæ, цы хуыз æй фæхъæуы, ахæм сæ рауайын кæны. Палитрæйыл ис чысыл дзыхгæндтæ алы ахорæнæн дæр. Æмæ урс ахорæнмæ æндæр рæсугъд хуызтæ куы æфтауæм, уæд уый дæр уæлдай рæсугъддæр суыздæн. Мæнæ йæм бахæссæм иу мур, иу æртах æрвцъæх хуыз. Фылдæр æм куы бафтауæм, уæд ныттар уыздæн, нал та бæздæн мит сныв кæнынæн. О, ныр уыцы мур сызмæнтæм урсимæ. Рауад дзы фæлурсбын æрвцъæх. Тынг дзæбæх у, фæлмæн, рухсæй дзаг. Сбæздæн мит сныв кæнынæн?

С. Сбæздæн.

Хь. Ныр палитрæйы иннæ дзыхъгонды урс хуызмæ бафтауæм ирд бур. Сызмæнтæм сæ, æмæ дзы цавæр хуыз рауад? Тынг фæлмæн, фæлурс-бур, бурбын урс ахорæн, раст цыма митыл хуры тынтæ схъазыдысты, уыйау. Ныр та сæм сырх ахорæн бафтауæм. Кæсут-ма, цы

дзы рауад, уымæ. Уæ зæрдæмæ цæуы ахæм хуыз – фæлмæн сырхбын?
(*Сабиты дзуаппытæ.*)

Нæ банкæты цы ахорæнтæ нæй, цы хуызтæ, мах нæхæдæг ахæмтæ аразын базыдтам æрхъуыдыйы фæрцы. Ныр ма уæхæдæг, æнæ ме ‘ххуысæй, бавзарут хъæугæ хуыз скæнын, цыма уæ ахъазгадæр хуыз чи саразид, цалдæр хуызы сæмхæццæгæнгæйæ, мит сныв кæнынæн.

(*Сабитæ палитраейыл архайынц хуызтæ змæнтыныл. Уый у се сфæлдыстадон куыст – эксперимент. Иу хуыз сæ цæстыты раз афæливы, фендæр вæййы, æмæ сабийы зæрдæ барухс вæййы сфæлдыстадон цинæй – мæнæ уый бон дæр у хуызæн йæ уынд-бакаст аивын!*)

Хъ. Ныр та, афтæ кæм фесгуыхтыстут, уыйфæстæ нæ ныфс бахæссæм æрвцъæх гæххæттыл – æрвхуыз кæнæ ныв кæнын. Уый уæлæ миты гæлæбутæ хуыздæр зындзысты, бæрæгдæр ыл дардзысты: рухсдæфтæ, æрттивæгтæ, фæлурс сырхытæ, фæлурсбын æрвцъæхтæ, фæлурсхуыз буртæ, фæлурсгонд сырхбынтæ. Æмæ архайгæ та кæцы хъисойæ кæнæм?

С. Чысылæй.

Хъ. Раст у – уый рæвдзæдæр разындзæн чысыл митын гæлæбутæ ныв кæнынæн. Фæлгъуызтæ радыгай исæм æмæ ныв кæнæм. Уынут: мит рафæливы-бафæливы кæны йæ хуыз, цæхæртæ калы алы ахорæнтæй. Цы рæсугъд у! Алæмæты рæсугъд! Æмæ сабитæ та митæй цы скæнын зонынц?

С. Митылойы.

Хъ. Сныв-ма йæ кæнæм – тынг æнцон снывгæнæн у. Æртæ тымбылæджы: стырæдæр æппæты бынæй, уый уæлæ рæстæмбис, æппæты уæле та – се ‘ппæты къаддæр. Зиллæччытæ ныв кæнынмæ та мах хорз арæхсæм. Сныв ын кæнæм цæстытæ æмæ фындз – сырхбын уырыдзы. Стæй та худ дæр – къæрта, зæронд бедра. Гъемæ нын рауад æцæг Митахъо. Уадз æмæ сабитæм кæса æмæ сæм йæ мидбылты худа, зымæгон мæргътæ – сыррдонцъиутæ æмæ митмитгæнджытæм гæдыйы хъуызын ма уадза, науæд сæ уый бахæрдзæн, джауыр! Митылойы алыварс – арф мит, ноджы ма уары, æмæ миты урс гæлæбутæ йæ уæлæ бадынц, раздæр йæ сæрмаæ фæзилдух кæнынц уæлдæфы, афтæмæй. Раст ын цыма цыдæр йæ хъусы сусæгай фæдзурынц. Базонут-ма йæ, цытæ йын дзурынц сусу-бусугæнгæ?

С. Æвæццæгæн, Митын Дада æмæ Митæлинытæ тыххæй. Ома, дам,

сæм æнхъæлмæ кæсут – тагъд сæ ардæм хъæуы, æмæ семæ Ног аз æркæндзысты, ног амæндтæ æмæ хæрзтæ æрхæсдзысты.

Хъ. Сабитæ та къуыбырыл хъазынц, дзоныгътæй бырынц. Мæнæ цы хорз у зымæгон, мæнæ! Æгæр хорз дæр ма арæхсæм Митылойы ныв кæнынмæ. Цæй æмæ йæ ныр та пластилинай скæнæм.

(Кæд рæстæг амона, уæд æй скæның пластилинай, кæд рæстæг нал уа, уæд сын ахæм хæслæвæрд хæдзармæ раттæм. Кусæм алыйас тымбыл формæтыл, стæй сæ иу нывгарстыл (фигурæйы мидæг) бау кæнæм – комбинаторикæ æмхуызон гуырахсты формæтæй).

14-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Зымæг»

Темæ: «Заз фæлындæм» (Сæ цæстытыл цы ауайы, уымæ гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Æрдзурын зымæгон бæрæгбæтты хицæндзинадтыл. Ног азмæ цæттæ кæнын.
- Фæлгæнæны, фантазийы, æнкъарæнты æмæ фæлгонцтæй хъуыдыкæнынады рæзтыл кусын.
- Исты аив, рæсугъддзинад скæнын сæм куыд цæуа, ууыл сæ ардауын.
- Нывтыл кусгæйæ хъуамæ цин кæной, разæй сæм бæрæгбон кæй æнхъæлмæ кæсы, ууыл.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæй пайда кæнын зонин.

Сюжетон композицийы алыйас формæты элементтæ иу кæнын. Стыр формæ (заз), йæ алыварс та уымæй къаддæртæ (сабиты нывкæрстытæ – фигурæтæ), стæй хæрзчысылтæ (засы хъазæнтæ). Алыхуызон, контрастон – ныхмæвæрд формæтæ тыхджындæр кæнынц, бæрæгбоны агъоммæ кæй сты, уыцы æнкъарæн.

2. Хуызиртасынад.

Ныхмæвæрд хуызтæй пайдагæнгæйæ, бæрæгбон кæй ралæудзæн, уыцы æнкъарæн тыхджындæр фæкæнын – хъуамæ рагацау цин кæной, схæлдзæг уой, амонджын кæсой сæхимæ.

3. Композици.

Сәйрагдәр хуызвыст йә асәй фәбәрәг кәнын (стыр заз), йә бынатмә гәсгә иннә ахәм (сыфы астәумә хәстәг). Сәйраг элементы алыварс сә бынат әрцахсынц чысылдәртә (кафгәйә зарәггәнджытә), әмә уымәй сәйрагдәры ахадындинад фәтыхджындәр вәййы.

Куыстадон фәрәз: гуашь.

Хуызвыст: сойджын ахорәнтә. Хуызвысты ахаст – сюжетон композицийы равзәрды әууәлтә.

Архайән фәрәзтә

Цәстуынгә: зымәгон хьәд, заз миты астәу (хуызвыст кәнә кьам). Зазы кьалиу, кьокьосатә (шишки). Иу-цалдәр хьазәны – зазыл ауындзәнтә, тьупгәнәнтә, бенгайлаг әртытә.

Райуаринаг: гәххәтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитрә, банкә донимә, дыууә хьисойы (чысыл әмә рәстәмбис), салфеткә.

Рагагьоммәйы куыст. Заз бәласмә уынджы искуы зәрдиагәй фәкәсын, йә судзинтәм ын әвналын, әрәмбырд кәнын кьокьосатә. Сабидонмә кьалиу әрбахәссын. Кәд сәхи сабидоны кәрты ис заз бәлас, уәд уымә дәр кәсын.

Ахуыры нывәст

Хь. Сабитә, рәхджы раләудзән бәрәгбон, әмә йәм әнхәлмә кәсынц чысыләй, стьрәй. Иууылдәр әм сәхи цәттә кәнынц, әлхәнынц ләвәрттә. Сабитә та ахуыр кәнынц ног зарджытә әмә әмдзәвгәтә. Базонут-ма йә, уый цавәр бәрәгбон у?

С. Ногбон, Ног аз!

Хь. Сымах дәр уәхи цәттә кәнүт уыщы бәрәгбонмә? Чи мын радзурдзән әмдзәвгә? *(Сабитә әмдзәвгәтә дзурынц.)*

Ног азы тыххәй бирә цыдәртә ис радзурән, фәлә мах уый бәсты нывтә скәндзыстәм. Цавәр бәрәгбон у, куыд әй фервитәм, йә сәйрагдәр бәрәггәнән цы у Ног азән, ома әнә цәмәй нә фидауы?

С. Әнә заз бәласәй!

Хь. Гьемә уәдә уый ныв кәнынәй райдайдзыстәм. Әви әндәр бәласы ныв әмбәлы скәнын? Зәггәм, бәрз кәнә та тулдз?

С. Нә, нә. Заз әдзухдәр цьәх у, иннә бәләстә та зымәгон бәггнәг вәййынц, сә сыфтәр азгәәлы.

Хь. Цәй әмә ма тынг стьр заз сныв кәнәм, нә гәххәтты сыфән су-

анг йæ цъупмæ куыд схæццæ уа. Уадз æмæ йыл бирæ хъазæнтæ æмæ æрттиваг къоритæ æрцауындзæн уа. Хорз æй сфæлындæм.

(Сæрмагонд схема сын дæттын нæ хъæуы, алы саби дæр сæрибарæй ныв кæнæд заз, уый йæ куыд уыны æмæ зоны, ахæмай.)

Хъ. Цыхуызæн хъисой нæ бахъæудзæн?

С. Стыр.

Хъ. Заз бæрзонд бæлас у, пух, йæ судзинтæй хуынчъытæ кæны, рæхойы, бавналут-ма сæм, æцæг, хъавгæ.

(Сабитæ архæстгай æвнаныц къалиуы хихтæм.)

Æмæ куыд хæрздæф у, уый та! Мæнæ-ма кæсут, хъæд зымæгон цыхуызæн ваййы, уымæ. *(Къамма кæнæ хуызвыстмæ кæсынц.)*

Цалынмæ ныв кæнут, уæдмæ сабыргай азарæм зазы тыххæй хуыздæр зарæг:

Хъæды райгуырð зазбæлас,

Хъæды рæзтис уый.

Сæрдæй æмæ зымæгæй дæр

Цъæх хæрзконд тала уыд!

Мæнæ сцæттæ нæ заз – кæрдæгцъæх, хæмпус, йæ судзинтæ цыргъ, ныхсынц буары. Ис ыл хъазæнтæ ауындзæн, аивтæ скæнæн. Æмæ хъазæнтæ та – цы хуызæттæ ваййынц, цавæртæ?

(Уынынц хъазæнтæ, сабитæ нымайынц, æндæр ма цыхуызæн хъазæнтæ зоныц, уыдæттæ.)

С. Къоритæ, къокъосатæ, дзæнгæрджытæ, тæрхъустæ...

Хъ. Кæцы хъисой нын феххуыс уыдзæн чысыл рæсугд хъазæнтæ сныв кæнынæн зазы уæлæ?

С. Гыщыл, мæнæ ис.

Хъ. Ацы къалиуыл ауындзæм сырх къори, ауыл та – бур. Ам та – алыхуызон дзæнгæрджытæ, стæй ма гирляндæтæ, тьупгæнæнтæ, чысыл цырагътæ. Тынг рæсугд æмæ æрттиваг рауайдзæн нæ зазбæлас, тæмæнтæ æмæ цæхæртæ калы. Сабиты цинæн кæрон нал уыд, кафгæ-заргæ йæ алыварс зилдух систой. Зарынц нæхи зарæг, æмдзæгд кæнынц тьупгæнæнтæй, цырагътæ ссыгътой æмæ диссагмæ æнхæлмæ кæсынц, аргъауы фæзындмæ – Митын Дада æмæ Митæлиномæ.

(Бенгайлаг цырагътæ-æртытæ ис ссудзæн, ноджыдæр ма истæмайты фæбæрагбонхуыздæр кæнын уавæр, гуыпгæнæн схæцын кæнын.)

Ныр та зазы алыварс сабиты сныв кæнæм, науæд иунæгæй куы

лæууа, уæд афтæ фенхæлдзæн, цыма никæй хъæуы, ничи йыл цин кæны, никæй зæрдæмæ цауы. Стæй сабиты дæр цыма нæ фæнды, цæмæй Ног аз ралæууа, уый. Æнæмæнг хъуамæ алчидæр йæхи сныв кæна – уæ алкæй зæрдæмæ дæр уæ куы цауы зазбæлас, нæ? Стæй йыл иннæтæ дæр куы цин кæнынц – сныв сæ кæнæм. Науæд иунæгæй æнкъард у Ног азы бæрæгбон дæр. Алчи та нæ йæхи ныв кæнын зоны – сæр, гуыр, къухтæ, къæхтæ. Кæд æмæ заз уæхимæ ис, уæд уæхи, мамæйы, бабайы æмæ уæ хойы нывтæ скæнут. Кæд æмæ заз ам, сабитоны ис, уæд та сныв кæнут, уæ зæрдæмæ чи цауы, уыдонны. Иу дзырдæй, куыд уæм хуыздæр кæсы, афтæ ныв кæнут.

(Нывтæ хъуамæ алыхуызæттæ уой. Кæй æмæ цы ныв кæной сабитæ, уый сæхи бар у – чи сæ Митын Дадайы скæндзæн, чи та Митæлинæйы.)

Ныр нæ куыстытæ рудзынджы тæрхæгыл сæвæрдзыстæм, уадз æмæ хус кæной. Рудзынгæй сæм Митын Дада æрбакæсдзæн, фендзæн сæ æмæ ахъуыды кæндзæн: «Цы рæсугъд нывтæ сты, цы! Ахæм хорз нывгæнджытæн хъуамæ æз Ног азы ахъаззаг лæвæрттæ скæнон. Уарзут, Митын Дада уын лæвæрттæ куы æрбахæссы, уый?

(Тæрхæгыл нывтæ сæвæрынц æмæ сабыргай ацæуынц.)

15-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Миганæнтæ æмæ хойраг»

Темæ: «Цай цымын» (Натурæ æмæ чиныг бакæсгæйæ цы тæлмæнтæ сæвзæрд, уыдонмæ гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

– Сабиты цымыдисдзинад рæзын кæнын цайцымæн миганæнтæ хуыздæр базоныны тыххæй.

Фыццаг къæхдзæфтæ – нывкæнынады дунемæ; йæ хуызтæ. Термин «натюрморт».

– Цæстыты лæмбынæгад рæзын кæнын. Предметты арæзты сæйрагдæр æууæлтæ æвдисыныл фæацалх уын.

– Нæ алыварс дунейы предметтæм хæлар ахаст æвзæрын кæнын.

Сабиты фынджы уæлхъус сæхи дарыныл ахуыр кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонын.

Предметтæ сæ арæзтмæ гæсгæ цæмæй хицæн кæнынц, уый фиппайын. Уый тыххæй та-иу сын хъуамæ абарой сæ ас дæр (стыр бæрзонд цайдан, ныллæг тымбыл сæкæрдон, гыццыл чашкæтæ). Предметты сæрмагонд æууæлтæ æмæ хæдхуыз хицæндзинæдтæ фиппайын. Ома, сын сæ арæзт, сæ конд иннæтæй тынгдæр цы хицæн кæны, уыцы миниуджытæ – тышпыр, худæджы сæкæрдон, вазыгджын даргъфындзджын цайдан æмæ а.д.

2. Хуызиртасынад.

Фылдæр æмбæлынц рухс æмæ ирд хуызтæ. Ирд хуыз паддзахиуæг кæны уæлæмхасæнты – адджинагты, дыргъты æмæ декоры – сервис аивгæнæнтыл, гауызы нывæфтыдтыл. Цы ныв кæны, уымæ аудæг цæстæнгас равдисын ирд хуызты фæрцы.

3. Композици.

Предметтæ сæ асмæ гæсгæ сыфыл раварын. Сæйраг, ома тæккæ стыр дæр – астæуæй, иннæтæ та, куыд къаддæр сты, афтæ æддæдæр – сæйрагдæры алыварс.

Куыстадон фæрæз: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: цæхгæрмæ-тæссармæ хæххытæ. Сæ нывгæртмæ (хæхнывмæ) гæсгæ вазыгджын джиппытæ уæлахуырт кæныны фæлварæнтæ. (Закраска.)

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: цайцымæн мигæнæнтæ (хъазæн сервис дæр уæд), иукъахыг вазæ къафетгæн. Стъолæмбæрзæн кæнæ къухсæрфæнтæ. 4–5-аздыд сабиты нывтæ æмæ нывгæнджыты уацмыстæй репродукцитæ (натюрморттæ).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, фломастертæ (12 хуызы).

Рагагоммæйы куыст. Сабитæн адджинагтæ æрцæттæ кæнын (къафеттæ, печенитæ, дыргътæ цай æмæ æнд.).

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, сбадут æмæ байхъусут лæмбынæг. Æз уын райдыдтон кæсын...

Иу гыццыл лæппуйы хуыссæг нал æмæ нал ахста. Рафт-бафт кодта йæ сынтæджы æмæ а ныр бафынæй уа, зæгъгæ, афтæ айхъуыста зыланг. Цыдæр сабыргай ныдздинг ласта... Лæппу æнæхъæнæй дæр хъустæ фестад, фæлæ нукуы 'мæ ницы. Æмæ та мæнæ ногæй: дзин-

дзин. Æмæ дын уалынмæ мынæг хъæлæсæй дзурын райдыдта.

(Хорз рауайдзæн, хъомылгæнаеджы бон куы бауа йæ хъæлæсы уагæй дзураджы ролы ахъазын, йæ ныхасы уаг равдисын.)

Хъ. *(хъæлæс аивгæйæ).* О, куыд рæсугъд дæн æз! Тыппыр, тымбыл. Мæнæн ис дуду гыццыл сæр æмæ 2 гыццыл къухы-хæцæны. О, æз тынг хъал дæн мæхицæй. Æмæ куыннæ – ме ’мыдзаг дæн сæкæрæй! Æнæ мæн цай цымæн нæй!

(Хъомылгæнæг дисгæнæгау сулæфыди фарст.)

Хъ. Базыдтат, сабитæ, чи у, уый?..

С. Сæкæрдон.

(Фынгыл стъолаембæрзæныл кæнæ къухсæрфæныл сæрæвæрдтой сæкæрдон.)

Хъ. *(хъæлæс аивгæйæ).* Æз дæн æппæты ахсджиагдæр æмæ рæсугъддæр, уымæн æмæ нæй мæнæй бæрзонддæр æмæ стырдæр. Иунæг мæнæн ис ахæм даргъ схъæл фындз. Ноджы ма мæ бон у мæ фындзæй тæф (пар) уадзын.

(Сабиты æргом аздахын хъæуы гуырыконды минууджытæм, предметты хæйттæм – фындз, къухтæ-хæцæнтæ, сæкæрдоны сæр æмæ зæрдылдаринаг фæлгонцтæ – вазыгджын, даргъфындздджын, тыппыр æмæ а.д.)

(Хъомылгæнæг та сабыргай фæрсы.)

Хъ. Сабитæ, уый та чи у, сымахмæ гæсгæ?

С. Цайдан!

(Цайдан райсың æмæ йæ стъолоыл сæрæвæрың.)

Хъ. Мæнæ царциатæ – уый сæкæрдон æмæ цайдан куы ныхас кæныңц! – ныддис кодта лæппу... Æмæ та æдзæмы райхъуыст сабыр лыстаг хъæлæс. *(Ивы йæ хъæлæс.)* Дзин-дзин-дзин, ма быцæу кæнут дзæгъæлы. Ам æппæты сæйрагдæр æз дæн – къафетты вазæ. Æрмæстдæр мæныл баууæндыңц къафеттæ æмæ вареннæ. Æрбакæсут-ма мын мæ зырнæйзылд къахмæ – куыд рæсугъд æмæ куыд даргъ у!

(Вазæ дæр сæрæвæрдтой фынгыл.)

Хъ. Æмæ æрмæст гыццыл мæнгæфсон чашкæтæ-хотæ лæууыдысты æнцад тæрхæгыл сæ блюдеты æмæ ницы дзырдтой... Уыдон нæ уыдысты сæкæрдоны хуызæн тыппыр æмæ тымбыл. Уыдонæн нæ уыд цайданы æмæ сæкæрдоны хуызæн рæсугъд сæртæ. Уæдæ, цайданæн цы рæсугъд схъæл фындз ис, уый та! Ахæм сæ фыны дæр никуы-ма федтой... Æмæ бынтон нынкъард сты чашкæтæ. *(Хъæлæс аивын.)*

Ехх, мах никæйы хъæуæм! Мах афтæ фыдрæсугъд не стæм. Хъал цæмæй уæм, цæ?! Рацыд рæстæг, сабитæ райхъал сты. Цæй-ма, цай бацымæм. Мæнæ нын сæкардон, мæнæ нын бæрзонд вазæйы балты вареннæ. Цайданы – фыцгæ дон, йæ фындзæй тæф цæуы. Фæлæ уый циу? Куыд хъуамæ бацымæм цай?! Кæм сты чашкæтæ – æнæ уыдон ницы бакæндзыстæм. Чи сæ зоны – кæм сты? Аххуыс мын кæнут.

С. Уыдон тæрхæгыл бамбæхстысты.

Хъ. Уæдæ, уæдæ – сæхи баауон кодтой æмæ ныссабыр сты – гыццылтæ, сæ урс тымбыл фæрстыл та уæздан æрвхуыз дидинджытæ. Æнкъард кæнынц. Рахæссут-ма сæ рæвдздæр! Сабитæ сæм рагæй æнхъæлмæ куы кæсынц.

Чашкæтæ фырцинай нызæланг кодтой, фæлæ уый ничиуал фехъуыста.

(Сабитæ æрбахастой чашкæтæ æмæ сæ хъавгæ равардтой стъольыл.)

Хъ. Æмæ иууылдæр цымдтой цай вареннæ æмæ печенитимæ. Фын-гыл та цæхæртæ калдтой рæсугъд мигæнæнтæ. Зæгъут-ма, цавæртæ?

С. Цайдан, сæкардон, къафетты вазæ (къаффетдон) æмæ чашкæтæ блюдетимæ – мæнæ ныр махмæ куыд сты, афтæ.

(Сабитæ æрцыдысты ахæм хатдзæгмæ – сервисы æппæт хæйттæ дæр сты вазыгджын, хъæуынц се 'ппæт дæр.)

Хъ. Цæй æмæ сæ сныв кæнæм. Мæнæ нæм ис хуызджын фломастертæ. Уыдонмæ тынг цæуы ныв кæнын – æрхъæцмæ дæр нал лæууынц, нал! Цы сныв кæндзыстæм раздæр?

С. Цайдан.

Хъ. Гъемæ цайдан сныв кæнæм сыфы бæстастæу, иугæр афтæ ахсджиаг æмæ стыр уæд. Цайданыл нæ цы сныв кæнын хъæуы?

С. Даргъ фындз, хæцæн æмæ йæ сæр.

Хъ. Æмæ афтæмæй цавæр рауайдзæн?

С. Буц, хъалхуыз, уадзы тæф (пар).

Хъ. Ныр та сныв кæнæм сæкардон. Уый та цавæр у?

С. Тымбыл, тыппыр, дыгуæ къухы æмæ гыццыл сæримæ.

Хъ. Ныв кæнæм... Алцыдæр сныв кодтат? Цай цымгæйæ ма нæ цы фæхъæуы?

С. Бæгуыдæр, чашкæтæ блюдетимæ æмæ æрттиваг гыццыл уидгубтæ.

Хъ. Гъемæ сæ сныв кæнут цайданы алыварс. Æмæ ма цаймæ

адджындæрæн цы сныв кæнæм?

С. Печенитæ, къафеттæ, дыргътæ...

(Сабитæ нымайыни, цаимæ цы фæхæрыни, уыдæттæ. Хъомылгаенæг сын амонь, стыр æмæ гыццыл предметтæ цавæр цъылинагтæй фæныв кæныни, уый.)

Хъ. Ныр та уæ кæй цы фæнды, уый сныв кæнæд.

(Афтæмæй цадæггай рæзы натюрморт – ома цардæгас чи нæу, уыцы предметты ныв, уыдон сыфыл – аив æвæрд æмæ сæ кæрæдзиуыл бæтты цу нысануæг.)

Хъ. Ма уæ байрох уæд стъолæмбæрзæн кæнæ къухсæрфæнтæ сныв кæнын нывæфтыдтимæ (хæххытæ, чырæгтæ, тæппытимæ).

(Стъолæмбæрзæн ныв кæныни кæронбæттæны, сæйраг предметты фæстæ, сыфыл ма цы бынат баззад, уый уæлахуырт кæнгæйæ (за-краска)).

Хъ. Сабитæ, уæ «натюрморт» цæттæ у. Уд кæм нæй, уыцы предметты ныв хуыйны натюрморт. Кæсут-ма.

(Кæсыни сабиты нывæндтæм æмæ нывгæнджыты уацмысты халдихтæм (репродукцитæм), ома натюрморттæм.)

Хъ. Ам уынут вазæтæ (дидинагдæттæ) æмæ дидинджытæ. Цавæр у ацы натюрморт?

С. Рæсугъд, зæрдæрайгæ, бæрæгбонхуыз.

Хъ. Уый уын натюрморт хæдфыцгæ цайданимæ. Уазджытæ дæр цымдзысты цай. Мæнæ уый та у музыканты натюрморт. Куыдæй йæ базыдтам, музыканты натюрморт у, уый?

С. Уымæн æмæ йыл ис хъисфæндыры ныв.

Хъ. Натюрморты дуне æгæрон у. Цы предметтæ дзы «æрцæрынц», уыдоны бон нын у тынг бирæ радзурын. Чи сæ ныв кодта, уыдон куыд цæрынц, цавæр уыди сæ зæрдæйы уаг.

Ныр зонут, натюрморт цы у, уый. Натюрморт ныв кæнын уæм хорз фæкаст?

(Ахуырти кæрон йе та сæ фæстæ ис цумæ цай бацымæн, цæмæй сæ зæрдæйы баззайа хъарм æнкъарæн, уæд сабитæн сæ бæрæгбонь тæлмæнтæ цæрæццæгдæр уыдзысты.)

Иумайаг темæ: «Мигәнәнтæ æмæ хойраг»

Темæ: «Аходән – ләппынән» (Сабиты иумæ æрмахстыл ахуыр кæнын)

Нысантæ:

– Сабиты зонындзинæдтæ хойраджы тыххæй уæрæхдæр кæнын.

– Æрмахсты руаджы предметты конд, фæлгуыр, ас æмæ хицæндзинæдтæ хуыздæр иртасын.

– Хъызты фæрцы сабитæм сæвзæрын кæнын рæсугъд æнкъарæнтæ; армæй истытæ аразынмæ куыд тырной, аргъ куыд кæной сæ хъазæнтæн, куыд сыл аудой æмæ ауæрдой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонн.

Хуымæтæг гуырахстон формæйы предметтæ æвдисын зонын – (тымбыл формæ – тымбылæг, къори (шар), дæргъæццон формæ – тахынаг, тъæппæн формæ – лауыз).

Скульптурон дзаумайæ (карды 'нгæс инструмент) – сартæй архайын базонн (алы хуызты лыгтæ, уыгæрдтæ).

2. Хуызиртасынад.

Ацы ахуырты хуыздæр уыдзæн хуызджын пластилинæй спайда кæнын. Предметæн хуыз свæййы йæ æууæл (зæгъæм: сырх – мæнæргъы, сау – дзедыр, урс – айк, бур – фæткъуы).

3. Композици.

Хицæн предметтæ, бынтон хуымæтæг чи у арæзтæм гæсгæ, ахæмтæ æрмахст кæнын, æмæ сæ стæй хуызмæ, асмæ æмæ джипмæ гæсгæ къордтыл адих кæнын.

Куысты фæрæз: хуызджын пластилин.

Хуызвыст: гуырахстад. Хуымæтæг гуырахстон формæтыл кусын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хъазæнтæ – хъызты архайджытæ (арсы лæппын, тæрхъус, къæбыла, хъазæн чындз æмæ æнд. – къухы бын цы ис, уыдон).

Райуаринаг: хуызджын пластилин, фæйнаджы гæбæзтæ, сарт, къухсæрфæн.

Рагагъоммæйы куыст. Пластилин ныллыгтæ кæнын алыгас хæйттыл (гыщылтæ, рæстæмбис æмæ стырдартæ). Ахуыртæн развæлгъау равзарын, хъазæнтæй цæсты ахадгæдæр кæцы у, уый. Зæгъæм, арсы лæппын – къорийы хуызæн тымбыл, рæдау,

æууæндаг, хæларзæрдæ, йæ цæстытæ – цымыдис, цыма ацы дунейыл æмæ алкауыл дæр цин кæны, йæ мукътæ – тымбыл, аив, зæрдæмæдзæугæ. Сабитæн æрцæттæ кæнæн ис хæрзад аходæн (къафеттæ, печенитæ, дыргътæ).

Ахуыры нывæст

Хь. Абон нын у бæрæгбон – Мишуткæйæн у йæ райгуырæн бон. 3 азы размæ фæзынд нæ рæвдауæндонны. Сывæллæттæн уымæй уарзондæр хъазæн нæй. Алчидæр уарзы йемæ хъазын, уымæн æмæ йын ис худæджы мукътæ – фæлмæн, рæдау. А-ма, фенут-ма йæ уæхæдæг. Асгарут-ма йæ, кæддæра цавæр у.

(Сабитæ æвнæлыны арсы лæппынмæ, исынц ын йæ гыццыл дзæмбы æмæ йын арфæ кæныны. Лæгъз ын кæныны йæ хъуын. Афтамæй сабитæм фæзыны архайыны рæвг, уымæ зонгæ кæныны, цы предмет «сфæлдисдзысты», уый гуырахстимæ, йæ ас, йæ кондимæ.)

С. Фæлмæн у, пух. Ис ын йæ дзæмбы райсæн, ис æй æрлæгъз кæнæн, ис йæ фарсмæ фынай кæнæн, уымæн æмæ у фæлмæн, хъарм.

Хь. О, тынг дзæбæх у Мишуткæ. Цæй æмæ йын скæнæм хъазæн гуырæнбон. Нæхæдæг æрцæттæ кæнæм алцыдæр, æрбахонæм уазджыты æмæ сæ хорз фæхынцæм. Кæй æрбахондзыстæм?

С. Чындзойы, тæрхъусы, къæбылайы... Алкæйы дæр, алкæйы!..

Хь. Æмæ уæхæдæг цы уарзут? Адджындæрæн цы фæхæрут?

С. Къафеттæ, печенитæ, шоколад, фæткъуытæ, апельсинтæ, адджын гуылтæ.

Хь. Æмæ Мишуткæ та, сымахмæ гæсгæ, фылдæр цы уарзы?

С. Мæнæргъы, мыд, кæрдотæ, къафеттæ...

Хь. Гъемæ уæдæ ныр къоппæй сисæм фæйнахуызон пластилин æмæ дзы скæнæм хъазæн хæринагтæ. Мах ныридагæн зонæм æрмахсын. Уый размæ пластилинæй кодтам фæткъуытæ, пьæмидортæ, гагадыргътæ. Æмæ уыдонæй дæр ис фæхынцæн нæ диссаджы хæлары, стæй нæ уазджыты?

С. Ис, ис!

Хь. Æмæ сæ куыд кодтам пластилинæй? Нæ уæ ферох, мыййаг? А-ма, равдисут-ма, куыд арæхсут, уый.

(Сабитæ архайыны.)

Хь. Фыццаг уал не 'рмгты 'хсæн кæнæм тулатæ æмæ тымбыл къоритæ.

(Тæхынаг – колбаски. Сабитæ сæ суккытæй мыдул кæныны пластилины лыггæгтæ. Тула-

кьори цæмæй фæткъуыйы хуызæн суа, уый тыххæй йæ дыууæрдыхæй æлхывыныц, пьæмидор та уæлардыхæй. Бафтауæн ма ис предметты сæрмагонд æууал æвдисæг хахх, зæгъæм, къæдзил, сыф æмæ а.д.)

Хь. Ды кæныс гагадыргътæ? Уыдон цавæр сты?

С. Гыщцылтæ, тымбылтæ.

Хь. Æмæ уæд фæткъуытæ, пьæмидортæ та цавæр сты?

С. Стыргæ.

Хь. Æмæ дæ уæд уыдон скæнынæн бахъæудзæн пластилины стыр къæрттытæ. Тымбыл ма цы скæнæн ис? Зæгъæм, бур пластилинай?

С. Фæткъуытæ, лимонтæ.

Хь. Кæрдæгхуызæй та?

С. Джитъри, цъæх хъæдынндз.

Хь. Æмæ джитъри тымбыл у æви дæргъæлвæс? Куыд хуыздæр æй ис скæнæн? Равдисут-ма йæ.

(Сабитæ пластилины карстæй сæ æрмтты 'хсæн кæныныц дæргъæццон тула – рауад дзы джитърийы æнгæс джипп.)

Хь. Урс пластилинай та цы ис скæнæн?

С. Æйчытæ, картоф.

Хь. Уыдонæн та сæ гуырныв цавæр у?

С. Уыдонæн дæр тымбыл.

Хь. Ныр та нæ бæрæгбоны фынгæн уæ алкæй бон дæр у æрхъуыды кæнын, цы хæринаг æй саразын фæнды, уый.

(Сабитæ сæ нымайыныц, хъомылгæнæг сын се 'ргом здахы, сæ хъару, сæ архæстдзинадмæ гæсгæ сæ бон скæнын цы бауыдзæн, уымæ.)

Хь. Гъеныр дзы цалдæргæйттæ скæнут, цæмæй æппæт уазджытæн дæр сфаг уой.

С. Ай – тæрхъусæн, ай – къæцæлын чындзæн, ай – къæбылайæн, алкæмæн дæр йæ фаг!..

Хь. Тæбæгъты сæ æрæвæрæм... Уæууа! Æмæ нæм тæбæгътæ куынæ ис! Кæм сæ ссардæуа? Цæй, уыдон дæр пластилинай скæнæм! Ныргæккæ уæ æз сахуыр кæндзынæн. Стыр кьори скодтам. Кьоритæ кæнын куы зонут. Ныр та йæ тынг æлхывæм нæ къухты 'хсæн. Уыйфæстæ йын йæ кæрæттæ тæнæг кæнæм æнгуылдзтæй æмæ сæ иуцъус хæрдмæ фæкъæдз кодтам. Гъе, афтæ.

(Сабитæ архайыныц.)

Хь. Цы хорз тæбæгътæ уын рауадысты – тæнæг æмæ стыр. Уыдоныл цас адджинагтæ бацæудзæн! Мæнæ ацы тæбæгъ æппæты стырдæр рауад. Ууыл Мишуткæйæн æрæвæрæн ис æнæхъæн гуыдын. Сабитæ,

базадис ма нәм морә пластилин. Сымахмә гәсгә уый цәмән бабәздзән?

С. Къæбылайән дзы ис скәнән тахынаг¹. Ноджы ма дзы ис скәнән шоколад къафетгә æмә шоколады кәрдихтә.

Хь. Уыдон дәр, бәгуыдәр, фәцәудзысты уазджыты зәрдаемә. Гъемә сә рәвдздәр скәнәем! Шоколад цавәр вәййы?

С. Цыппаркъуымәгтыл дихтәгонд плиткә.

Хь. Махмә ис сәрмагонд гыщыл кард, уый нын алкәддәр баххуыс кәны. Æмә та ныр дәр йә фәрцы сараздзыстәем шоколад.

(Цыппаркъуымон джипп фәтәен сартгондәй лыг кәның квадрат-тыл – уыдон сты къафеттә, кәнә та йыл сартгондәй кәның уыгәрдтә æмә цыппаркъуымәг тәпәнән пластилин шоколадәй «агәпп ласта».)

Хь. Æнуыдәй, арәхстгай архайәм, цәмәй әцәгдәр «адджын» æмә рәсугъд рауайа. Ныр сә әварәм тәбәгъты...

(Сабитә хәринагтә әварың сә ас, сә хуыз, сә джипмә гәсгә. Уымә хъуамә хәринагты хуыз тәбәгъты хуызәй хицән кәной, цәмәй тынгдәр зыной, ома ирддәрәй, уый сәраппонд. Зәгъәм, сырх пәамидортә – урс тәбәгъыл; бур лимонтә – цъәх тәбәгъыл æмә а.д.)

Хь. Ныр цәттә стәем æмә рахонут уазджыты – әрбадәнт бәрәгбоны фынгыл! Æмә райдайдзән нәртон куывд!

(Сабитә райсың хъазәнтә æмә сә бадын кәның бандәттыл фынгты уәлхъус. Алы саби дәр искацы хъазәнән уырдыг куы лаууа, уәд бәрәгбон рауайдзән хуыздәр.)

С. Мишуткә! Арфә дын кәнәм дә райгуырән боны фәдыл!

Хь. Хъазәнты зәрдаемә тынг фәцыдысты уә хәринагтә. Æмә, сабитә, афтә хорз кәй сарәхстыстут, уый тыххәй ныр уәхицән дәр – минас!

(Уыдоны раз фынгтыл әварың әцәг къафеттә, печенитә æмә дыргътә. Хъомылгәнәг сын әппәлы сә куыстәй, ахәм бәрәгбон кәй сарәзтой, уый тыххәй.)

Афтәмәй әрмахсты урок цадәггай рахызти хъазтмә. Сабитә ахуыр кәның фынджы уәлхъус сәхи дарыныл, уәздандзинадыл æмә а.д.

17-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уæлæдарæс»

Темæ: «Аргъæутты хъайтарты уæлæдарæс» (Цы аргъау æрхъуыды кодтой, уымæ гæсгæ нывтæ аразын)

Нысантæ:

– Аргъæутты хъайтарты дарæсы фæрцы сабиты зонындзинаedtæ дарæсы тыххæй фæфылдæр кæнын.

– Фæлгонцты æвзаг æмбарын; хуызты, ахорæнты мидхъомыс æнкъарын æмæ дзы пайда кæнынмæ арæхсын, удыхъæд æвдисгæйæ.

– Рæсугъд, сыгъдæг дарæс æвæрццаг фæлгонцимæ бæттын; чызи, скъуыдтæ, фыдуынд дарæс та – æппæрццаг фæлгонцимæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хуыздæр базонын.

Ныхмæвæрд хуызтæй пайда кæнын (сабыр, фæлмæн æмæ къæдз-мæдзы, тæссар-мæссар, æрдæгконд) æмæ хуызвысты уæлахуырсты хуызтæй (бæстон, зæрдиаг æмæ æнæджелбетт, куыдфæнды, талф-тулфæй) æвæрццаг æмæ æппæрццаг сурæттæ фæлдисгæйæ.

2. Хуызиртасынад.

Хуызты ахадындынад æнкъарæнтæ æвдисгæйæ. Хуызты къордтæ сæ мидхъомысы тыхмæ гæсгæ (аив, райдзаст, ирд хуызтæ – рæдау; фæлурс, тар, мылазон хуызтæ – тызмæг).

3. Композици.

Аргъауы хъайтары фæлгонц сфæлдисын – хæрзгæнæджы кæнæ фыд-зæрдæйы – æмæ йæм фæлгонцады зонгæ фæрæзты фæрцы ахаст равдисын. Уæлдай æргом аздахын хицæн хуызтæ æмæ хæйттæй пайда кæнынмæ (нывæфтыд, скъуыдтæ, хуынчъытæ дарæс – удыхъæды æууæлтæ тынгдæр, ирддæрæй равдисыны мадзал). Егъау гуырныв сыфыл раст сæвæрын.

Кусæн фæрæз: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон. Хуызвысты ахаст – аргъауы хъайтары гуырныв скæнын (цавæр фæлгонц у, уымæ гæсгæ алыхуызон тæппытæй пайда кæнгæйæ).

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хуызджын иллюстрацитæ аргъæуттæм. 4–5-аздыд сабиты нывгæндтæ аргъæуттæм гæсгæ.

Райуаргæ: гæххæтт А-4. Гуашь 12 хуызы, палитра, банка донимæ, кьухсарфæнтæ, цылинагтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл).

Рагагъоммæйы куыст. Бакасын аргъæуттæ, мультфильмтæ фенын, зонгæ аргъæуттæ зæрдыл æрлæууын кæнын. Уадз æмæ дзы рауайа ныхас Бабæ-Ягайы фæлгонцыл дæр. Аргъæуттæм нывтæ фенын. Хорз æмæ æвзæрыл адзурын, цавæр хъайтартæ нысан кæнынц уыцы æмбарынадтæ, уыдон дæр зæрдыл æрлæууын кæнын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, сымах аргъæуттæ уарзут? Ранымайут-ма, цавæр аргъæуттæ бадардтат уæ зæрдыл, уыдон. Аргъæутты хъайтартæй уын уарзондæр цавæр у? Чи дзы у хуыздæр æмæ рæсугъддæр? Æнæуынон та уын чи у аргъæутты хъайтартæй? Цæмæн?

(Сабиты дзуаппытæ.)

Хъ. Аргъау куы кæсай, уæд уайтагъд бамбардзынæ, хорз, рæдау æмæ дзы фыд-зæрдæ чи у, уый. Нывы та уый ныхæстæй ныффыссæн нæй. Куыд равдиса уый нывгæнæг? Цæй фæрцы равдиса хорзы æмæ æвзæры?

С. Ахорæнты руаджы.

Хъ. Мæнæ уæ размæ ахорæнтæ. Уыдон сты алыхуызон. Æркæсут-ма – цавæртæ сты? Равзарæм дзы æмбæлгæ хуызтæ.

(Сабиты æркæсын ахæм хатдæгмæ: ахорæнты бон у сæ мидхъомысæй, сæ сусæг «зæллангæй» хорз æмæ æвзæр равдисын.)

С. Ацы хуызтæ сты райдзаст, рухс, хъæлдзæг.

Хъ. Уыдонæй кæй ис ныв кæнæн?

С. Æппæты уарзондæр, хуыздæр, æхсарджындæр хъайтарты.

Хъ. Ацы ахорæнтæ та сты тар, хъуынтыз. Равзарут сæ. Уыдонæй та кæй фæлгонцтæ сфæлдисæн ис?

С. Ацы ахорæнтæ сты тызмæг, æвирхъау, фыд-зæрдæтæн. Уайтагъддæр базонæн ис, уыдонæй кæй равдыстой хæрамхæссæг хъайтарты.

Хъ. Цæй æмæ абон нæхæдæг æрхъуыды кæнæм аргъау æмæ йæ уыйфæстæ сныв кæнæм. Баххуыс мын кæндзыстут?

...Цардис æмæ уыдис иу рæсугъд чызг...

(Сабитæ æххуыс кæнынц хъомылгæнæгæн æмæ иумæ фæлдисынц аргъау...)

С. Чызджы ном хуындис Зæринаæ.

Хь. Бонварнон стъалыйау цахэртæ калдта. Ахæм рæсугъд чызг зæххыл никуыма уыд. Цæй-ма, нæ цæстытыл æй ауайын кæнæм. Цавæр дарæс ыл уыд? Цавæр уыд?

С. Зæрдæхæлар, хъæлдзæг. Рæсугъд даргъ къаба йыл. Йæ дзыккутæ хæццæ кæнынц суанг йæ зæвæттæм. Йæ дзабыртæ дæр цахэртæ калынц фырсыгъдæг æмæ фыррæсугъдæй...

Хь. Æмæ йын йæ къаба цавæр хуызæй равдисæм, цавæр ахорæнæй, цæмæй йын бæрæгбонхуыз уа, хуыздæр ыл фидауа?

С. Урс. Сырх. Æрвхуыз. Зæрин.

(Сабитæ æвзарыны, сæхимæ гæсгæ, Зæринаейы къабайы хуыз. Алкæмæ дæр дзы ис йæхи хъуыды, йæхи цæстæнгас рæсугъддæр æмæ уарзондæр хуызы тыххæй. Æмæ бæгуыдæр, уыдзæн раппæлинаг йæ нывгонды дæр куы бауа йæ бон сфæлдисын хæдхуыз фæлгонц.)

Хь. Фæлæ тархæды та цымарайы царди Бабæ-Яга. Хинтæ кодта, фыдбылызтæ арæзта, æфхæрдта сывæллæтты. Цавæр хæдзары царди Бабæ-Яга?

С. Карчы къæхтыл чи лæууыд, ахæм хæдзары.

Хь. Æддаг бакастæй цавæр уыд Бабæ-Яга? Йæ дарæс цыхуызæн уыд, уый-ма мын зæгъут.

С. Зæронд, гуыбыр, цæргæсы фындз ын. Хъуынджын, æнæфаст сæр ын. Йæ дадалитæ – алырдæм зæбултæ. Йæ къаба – тар, чызи, скъуыдтæ.

(Сабитæ ныхæстæй нывæндыны æппæрицæг сурæт. Уæлдай æргом здахыны Бабæ-Ягайы æнахъинон дарæсмæ æмæ йæ хуызмæ – тар, хъуынтъыз.)

Хь. ...Бахæлæг кодта Бабæ-Яга Зæринамæ æмæ сфæнд кодта уымæн йæ рæсугъд, йæ уарзондæр къаба байсын. *(Ивы хъæлæс.)* «Скæндзынæн ног аив къаба æмæ агæпп ласдзынæн аргъæутты дзуринаг рæсугъдæй!» – дзырдта йæхицæн Бабæ-Яга.

Сабитæ, Бабæ-Яга куы байса Зæринаейы хуыздæр къаба, куы йæ скæна йæ уæлæ, уæд фестдзæн рæсугъд æмæ дзæбæх сылгоймаг?

С. Нæ. Не суыдзæн рæсугъд æмæ хорз.

Хь. Æмæ йæ мах бауадздзыстæм къаба адавын?

С. Нæ!!!

Хь. Ныр та сныв кæнæм ацы аргъау. Æрмæст уæ нывгæндтæ хуымæтæг нæ уыдзысты, фæлæ нывгæндтæ-базон-базонтæ. Алчидæр уæ ныв

кәнәд, кәй йә фәнды, уый – зәрдәхәлар Зәрина-рәсугды кәнә хәрамзәрдә Бабә-Ягайы. Равзарут әмбәлгә ахорәнтә, афтәмәй ныв кәнүт, фәлә уә фәндон макәмән зәгьут. Мах уыйфәстә иууылдәр иумә фәндзыстәм уә нывгәндтә әмә базондзыстәм, кәмән рауад Бабә-Яга, кәмән та – хәрзгәнәг чызг, уый. Куыд уәм фәкаст мә хьуыды?

С. Хорз, хорз!

Хь. Гьемә уәдә уә хьару 'мә уәхәдәг! Фәлә мацы схьәр кәнүт, уадз әмә ахорәнтә алцыдәр сәхәдәг радзурой уә бәсты. Ныв кәнүт. Зәрина-рәсугды чи равзәрста, уый йә цавәрәй равдисдзән? Куыд әй ныв кәндзән?

С. Сабыргай, бәстон, зәрдиагәй, уарзонәй. Бәрәгбоны кьабайы. Йә сәрыл – паддзахы худ, уымән әмә паддзахы чызг у. Дәргьәй-дәргьмә сыгьзәрин дзыккутә йын, йә дзабыртә-местыл дәр сыгьзәрин нывәфтыдтә. Йә рон дәр – камари.

Хь. Әмә уә уәд цавәр ахорәнтә райсын хьәуы?

С. Рухс, ирд ахорәнтә. Мәнә сты.

Хь. Әмә Бабә-Ягайыл дәр рәсугд кьаба сныв кәндзыстут? Байста йә Зәринайә? Чындзы кьабайы, разгәмтты хуызән урс кәнә әрвхуыз?..

С. Нә! Бабә-Ягайән сныв кәндзыстәм фыдынд, скьуыдтә, чьизи, тар кьаба. Уый рәсугд, зәрдиагәй ныв кәннын нә хьәуы.

Хь. Әмә йә дзыккутә та рәсугд быд сты? Уыдон та цыхуызән сты уә нывгәндты?

С. Нә! Бабә-Ягайы дадалитә донзайты хуызән сты фәлурс, пыхцылтә, уымән әмә фәтәхы уисойыл.

(Нывгәндтыл кусгайә хьомылгәнәг сабитәм дәтты разәнгәрдгәнәг-амонәг фарстатә, цәмәй ирддәрәй равдисой әвәрццәг әмә әппәрццәг хьайтары фәлгонцтә, цәмәй аргьауы кәрон сфәлдисой рухс тыхты уәлахизәй.)

Хь. Ныр кәсәм уә нывгәндтәм. Цәй, иумә базонәм – кәм ис Бабә-Яга әмә кәм ис Зәринайы рәсугд? Цәмәй бәрәг у, чи сә кәцы у, уый? Цәмәй хицән кәннынц?

(Искәй нывгәндтән аргь кәннынны фыццаг фәлварән. Сабитә ахуыр кәннынц сәхи әмә искәй «уацмыстәм» иуварсырдыгәй кәсыныл, цәмәй сәм уа сәхи хьуыды, сәхи цәстәнгәс.)

18-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уæлæдарæс»

Темæ: «Нывæфтыд – хуырбæттæнæн». **Аппликаци** (Алыхуызон гæххæтты гæбæзтæй, хуыумацы кæрстытæй, æндæр æрмæджытæй истауыл нывæфтыдтæ кæнæ аивадон хуызвыстытæ кæнын сасмæй ныхасгæйæ кæнæ хуыйгæйæ)

Нысантæ:

– Дарæсы тыххæй сабиты зонындзинæдтæ фæфылдæр кæнын. Се ’ргом сын аздахын хуызтæм æмæ аивгæнæн хæйттæм (рæсугъдгæнæнтæм, ома сывæллæтты дзаумæттыл кæй фæкæнынц, уыдонмæ). Аивады æрми хуызтимæ сæ зонгæ кæнын. (Фыццаг фæлварæн хуымæтæг хуызы – хуызджын гæххæттæй аппликаци.) Рæзын кæнын ритм æмæ хуызтæ æмиуады гармонийы æнкъарынад.

– Ритм æмæ хуызты фидауц æнкъарын.

– Цæмæй сабитæ сæхæдæг нывæфтыдтæ аразынмæ тырной, уымæ сæ разæнгард кæнын. Сабиты аивадон æнкъарынад рæзын кæнын, цæмæй аргъ кæной дарæсы рæсугъддзинадæн. Разæнгард кæнын сывæллæтты хибарæй нывæфтыдтæ аразынмæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонны.

Ног мадзалимæ сæ базонгæ кæнын – сасм, гæххæтты гæбæзтæй пайда кæнын куыд зоной. Уадздзæгтæ хуызмæ æмæ уæрæхмæ гæсгæ рæсугъд равæрын (сæ ритм сын нæ фехалгæйæ). Геометрион гуырнывтæй (чысыл расткъуымæгтæ, æртæкъуымæгтæ, цыбыр уадздзæгтæ) ритмикон нывæфтыд аразын æмæ йæ уыйфæстæ иумæйаг нывæфтыдмæ æфтауын.

2. Хуызиртасынад.

Уадздзæгты æмæ гуырнывты хуызтæ нывы, уацмысы иумæйаг хуызимæ бæттын, ныхмæвæрд ахорæнтæй пайда кæнгæйæ (хъарм – уазал хуызтæ, рухс – тар хуызтæ).

3. Композици.

«Рæзгæ-змæлгæ» композицийы мадзалæй пайда кæнын (хæйтты сæрибар равæрд-бавæрд), цæмæй нывæфтыды амад йæ бынат ссара, йæ гаччы абада.

Кусæн фæрæз: аппликаци хуызджын гæххæттæй.

Хуызвыст: фæлындгæ-тъяпæн. Уадздзагыл хуымæтæг нывæфтыд аразын æмæ ныхасыны фыццаг фæлварæн.

Архайæн ф+++æрæзтæ

Цæстуынгæ: спайда кæнын къорды сабиты дарæсæй. (Развæлгъау ис æрцæттæ кæнæн цалдæр дзаумайы. Зæгъæм, свитер, хъуырбæттæн, худ æмхуызон нывæфтыдтимæ – уадздзæгтæ, расткъуымæгтимæ.)

Райуаринаг: хуызджын гæххæтт (рагацау лыггондæй), сасм (клей), ныхасæн кърандас.

Рагагъоммæйы куыст. Æрцæттæ кæнын хуызджын гæххæтты уадздзæгтæ – «хъуырбæттæнтæ» (йæ дыууæ кæроны – лыгтæ, хауты хуызæн). Алыхуызон гæххæтты уадздзæгтæ, сæ уæрх дæр – фæйнæхуызон, æмæ фæлындынæн геометрион хæйттæ – расткъуымæгтæ, æртæкъуымæгтæ, цыбыр уадздзæгтæ æмæ а.д.

Ахуыры нывæст

Хъ. Нæ чысыл хуртæ! Абон уæм æндæр номæй нæй дзурæн, афтæ аив у уæ дарæс, афтæ бæрæгбонарæзт стут! Фæлæ сымах зонут, дарæс дæр фыццаг нывгæнджытæ-модельертæ кæй сфæлдисынц, уый. Æмæ дарæс цæмæй бынтон рæсугъд рауайа, уый тыххæй йыл скæнынц алыхуызон ирд нывæфтыдтæ.

(Къорды сабиты дарæсмæ лæмбынаг кæсынц, се 'ргом здахынц рæсугъдгæнæнтæм. Сабитæ зæрдиагæй архайынц уыцы хъуыддаджы.)

Хъ. Æрбакæсут-ма, мæнæ ацы свитерыл расткъуымæгтæй цы нывæфтыд ис, уымæ. Мæнæ ацы хæдоныл та – фаззон-хæххытæ сырх æмæ цъæх лыстæг уадздзæгтæй. Аланæйы къабайыл та – кærкæ-мæркæ дидинджытæ!

С. Зæлинæйы цындытыл та гыццыл тæрхъустæ!

Хъ. Нывæфтыдтæ ваййынц алыхуызон. Уынут æй уæхæдæг – цыфæнды хуымæтæг нывæфтыдтæ дæр дарæс кæнынц рæсугъд, бæрæгбонхуыз. Уæ зæрдæмæ дзы тынгдæр кæцытæ фæцыди?

(Сабиты дзуаппытæ.)

Хъ. Цæй æмæ ныр нæхæдæг дæр æрхъуыды кæнæм иставæр нывæфтыдтæ. Зæгъæм, нывæфтыд – хъуырбæттæнæн. Уый тыххæй мах бахъæудзæн хуызджын гæххæтт. Æз уын рагацау æрцæттæ кодтон ирд рæсугъд уадздзæгтæ – нарæг æмæ фæтæндæр, стæй алыхуы-

зон расткѳуымэгтæ – гыщылтæ æмæ стырдæртæ. Æркæсут-ма сæм. Райсут сæ.

(Сабитæ исың рагацау лыггонд хуызджын гæххæттæ стыр уадздæгтæ, сæ кæрæттæ – лыг, хаутæ-хаутæ, чысыл гæппæлтæ, асæй – фæйнахуызон.)

Хъ. Бафæлвардзыстæм нывæфтыд саразын адонæй. Фæлæ уал раздæр райсæм даргъ уæрæх уадздзаг. Уый уыздæн нæ хуырбæттæн. Кæсут-ма, цы рæсугъд хаутæ йыл ис! Алчидæр равзарæд, фылдæр цавæр хуыз уарзы, уый. Бур уæ кæй хъæуы?.. Мæнæ уын сырх. Уæртæ æрвхуыз... Æвзарут сæ...

(Кæд гæнæн ис, уæд уадз æмæ уадздæгтæ алыхуызæттæ уой, уæд сабитæм иухуызон «хуырбæттæнтæ» не 'рхаудзæн.)

Хъ. Ныр та «хуырбæттæныл» æвæрдзыстæм нывæфтыд. Æцæг уæ рох ма уæд – гыщыл уадздæгтæ æмæ иннæ фæлындæнтæ хуырбæттæнæй хъуамæ хицæн кæной сæ хуызæй. Æндæра сырх хуырбæттæныл сырх уадздæгтæ куы æвæрæм, кæнæ бурыл буртæ, уæд дзы цы рауыздæн? Æрбакæсут-ма.

(Хъомылгæнæг сын æвдисы ахæм хуызæгтæ.)

С. Афтæмæй нæ зыныңц, баиу сты...

Хъ. Уæдæ нæ уæд æндæртæ агурын хъæуы. Цавæртæ нын сбæздзысты? Ахъуыды-ма кæнут дзæбæх æмæ зæгъут уæ фæндон.

С. Урсыл сæвæрæн ис сырх, сырхыл – цъæх, морæйыл – бур æмæ а.д. Уæд хуызтæ нæ хæццæ кæныңц, иу дзы цыма иннæйы ирддæр кæны, афтæ зыныңц рæсугъдæй.

(Сабитæ «хуырбæттæныл» сæвæрыңц алыхуызон уадздæгтæ æмæ дзы равзæрыңц, кæрæдзийы ирддæрæй чи 'вдисы, уыдон.)

Хъ. Федтат, цас фæрæсугъддæр сты! Фæлæ цæмæй нæ уадздæгтæ ма ныппырх уой, уый тыххæй сæ хъæуы ныхасын. Ныхасдыстæм сæ хицæнтæй. Æртæкѳуымэгтæ æмæ уæ расткѳуымэгтæ дæр ма ферох уæнт.

Тыңг рæсугъд хуырбæттæнтæ уыздысты, алыхуызæттæ – алкæмæн дæр. Уæ нанатæм сæ равдисдыстут æмæ уын сбийдысты ахæм хуырбæттæнтæ.

Мах абон цы куыстам, уый хуыйны «аппликаци». Скæнæн æй ис гæххæттæй дæр, хъуымацæй дæр. Бирæ рæсугъд хуырбæттæнтæ скодтам. Нæ бон у дуканийæ ахъазын. Куклатæ æрбацæудзысты, равзардысты сæхицæн хуырбæттæнтæ æмæ сæ балхæндзысты.

19-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Хæдзары дзаума»

Темæ: «Хурджын райсом» (Фантазийы бындурыл нывкæнынад)

Нысантæ:

– Бацархайын, цæмæй сабитæ хуыздæр базоной, цы у хæдзары дзаума; ног æмбарынад «хъарм хуызтæ».

– Кусын ууыл, цæмæй рæза сæ фантази, фæлгæнæн, дунембарынад, сæ тыгъдадон хъуыдыкæнынад, цæмæй хуыз æнкъарой хуыздæр.

– Цæмæй сын бинонты ’хсæн хæлар ахастдзинаedtæ уа, къæрцхъус уой, зоной цардыл цин кæнын, аргъ кæной æфснайд, сыгъдæг хæдзарæн, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонын.

Предметтæ равдисыны фыццаг фæлварæн хуымæтæг хуызы – раст хæххытæй (стъл, бандæттæ æмæ æнд.) Хицæн хæйттæй предметты бæрцуат, гуырахст (объем) æвдисын райдайын (æрмахсты руаджы).

2. Хуызиртасынад.

Хуызтæ къордтыл дих кæнын. Хуызы фæрцы хъарм, рухс, цины æнкъарæнтæ æвдисын («хъарм» хуызты къорд – бур, сырх, зæринбур (оранжевый) æмæ сæ фæлгъуызтæ (фæлурс-бур, морæбын, сæнтсырх æмæ æнд.).

3. Композици.

Сæйраг предмет – стъл сыфы бæрæгастæу. Йæ алыварс – архайджытæ. Хуры фæлгонц сфæлдисын – цардхуыз æй скæнын.

Уавæрмæ, равгмæ гæсгæ ахаст равдисын – дис, цин.

Куысты фæрæз: гуашь, пластилин.

Хуызвыст: нывкæнынад (гуырахсты æмæ хъæрмуст хуызты руаджы).

Архайын фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хъазæн хæдзары дзаума. 4–5-аздыд сывæллæтты нывгæндтæ æмæ нывгæнджыты уацмыстæй репродукцитæ (халдихтæ) ирд, хъарм равгæй.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, нывгæнæн хъисойтæ (гыццыл æмæ рæстæмбис), палитра, дон банкæйы, къухсæрфæн. Пластилин, сæрмагонд кард, фæйнаг.

Ахуыры нывæст

Хъ. Уыдис зымæгон райсом. Æдде уыдис узал æмæ хъарм сынтагæй кæй фæндыд сыстын?! Фæлæ алкæй дæр хъуыдис искадæм цæуын – хистæрты цæуын хъуыдис куыстмæ, скъоладзауты – скъоламæ, сабиты та кæдæм?

С. Рæвдауæндонмæ.

Хъ. Æмæ бинонтæ иууылдæр иумæ æрбадтысты аходæн кæнынмæ егъау стъолы уæлхъус. Стъолы алыварс уыди бирæ бандæттæ. Кæмæн уыдысты бандæттæ?

С. Ныййарджытæн, сывæллæттæн, нанайæн æмæ сæйраг бандон та – дадайæн.

(Сабитæ нымайынц бинонты.)

Хъ. Иууылдæр кодтой аходæн, цымдтой цай. Бæстæ уыд сабыр æмæ бинонтæ куыддæр сæхимæ хъусыныл фесты, нырхæндæг сты... Æмæ дын уалынмæ рудзынгæй хуры тынтæ куы бакæлилкой, æмæ уат ныр-рухс. Пъол ныйирд ис хуры рухсæй, къултыл хъазыдысты кærкæ-мæркæ хуртæрхъустæ. Иутæ дзы уыдысты сыгъзæринхуыз, иннæтæ – зæринбур. Бынтон диссаг та айдæн фестад – тæмæнтæ калдта æмæ йæм цæстытæ нæ лæууыдысты. Хур дын йæхи куы ‘руадзид диваныл гæдыйы фарсмæ дæр æмæ гæды дæр йæ цæстытæ бацъынд кодта, аныгъуылд уыцы узæлгæ, фæлмæн хъармы йæ зæрдæйы дзæбæхæн. Хур ма суанг цайы чашкæмæ дæр ныккаст, æмæ уый дæр фæрайдзаст. Кæд, мыййаг, хуры дæр немæ цай бацымын фæнды?! Табуафси, хур, мæнæ дын бандон. Саккаг кæн æмæ абад немæ!..

(Сабитæ цымыдисæй хъазыныл фесты. Афтамæй сын цадæггай се ‘ргом здахæм хæдзары дзаумайы хæйттæм.)

Хъ. Бинонты зæрдæйы уаг цæхгæр фæивта, бахъæлдзæг сты, райдыдтой сæ мидбылты худын. Цы диссаджы райсом у! Царциатæ мæнæ! Уæртæ-ма, хур мигæнæнты скъапмæ багудзи кодта, æмæ агуывзæтæ, вазæтæ, чашкæтæ, графинтæ – иууылдæр цæхæртæ скалдтой. Гъе уый дын, гъе! Хуры рæвдаугæ тынтæй цин-зæлланг райдыдтой!.. Уат йемыдзаг бацы рухс æмæ цинæй. Тагъд ралæудзæн уалдзæг!..

Цæй ма, мах дæр рæвдзæдæр сныв кæнæм уыцы диссаджы райсом! Раздæр уал стъол, æнæ уымæй нæй гæнæн. Цавæр у? Куыд æй ныв кæнын хъæуы?

С. Тымбыл. Вæйы цыппæрдигъон дæр, расткъуымон. Лæууы фидар къæхтыл.

(Сабитимæ ныхас кәнәм дзаумәтты кондыл, сә ас, сә хицәндзинадтыл. Әвдисәм сын хъазән хәдзары дзаума.)

Хь. Цәй-ма банымайәм, стьолән цал кьахы ис, уый.

С. Иу, дыууә, әртә, цыппар. Ис ын 4 кьахы.

Хь. Цавәр стьол фылдәр уарзут (тымбыл кәнә цыппәрдигьон), ахәм сныв кәнут. Әмә бандәттә та цавәр сты?

С. Уыдонән дәр ис цыппәргай кьәхтә. Фәлә ма бандәттәен ис кьухтә дәр.

Хь. Раст загьтат. Уыдоныл адәймаг йәхи ауадзы фәстәмә әмә сьл фенцайы фәсонтәй. Афтәмәй әнцондәр у бадын.

(Сабитә ныв кәның хәдзары дзаумәттә, куыд сә уының, куыд сә бон у, афтә – нырма бынтон хуымәтәг хуызы.)

Хь. Ныр та стьолы раз ныв кәнәм бандәттә. Әмә диван та цавәр вәййы? Цавәр ис уә хәдзары?

С. Фәлмәен, стыр, дзәбәх, дәхи дзы ауадз Битгыры хъазау... Ис ыл уләфән әмә гәппытә кәнән дәр... Гино дәр ууыл уарзы фынай кәнын. Әмә аргәуттә фәкәны сабыргай ...

Хь. Кәд уә фәнды, уәд диван дәр сныв кәнут...

Фәләуут-ма, әмә стьолы уәлхьус та кәй сныв кәндзыстут?

С. Нә мадәлты... Мә фыды... Ме 'фсымәры, ма хойы әмә... хуры!

Хь. Бәгуыдәр. Хуры афтә сныв кәнут, цыма нәм әрбацыд әмә әрбадтис бандоныл, йә гәккытә бынмә әруагыта... Цай цымы адджынән, раст аргәуы куыд вәййы, афтә. Диссәгтә-тәмәссәгтә! Гье, уый дын бәрәгбон! Хур ма уый размә дәр ныв кодтам, әмә нын әнцон нывгәнән уыдзән. Цавәр у?

С. Тымбыл, рәдау, худгә, йә тынтә алырдәм тәхынц. Рухс кәны алкәмән дәр, алкәй дәр тавы...

(Ныхас сабиты аздахы раздәры ахуыртәм, уәд дзырдтой хуры тыххәй. Әмә сын уый дәр у ахъаз сә архайдән – уәд сә фантази хъәздыгдәр у әмә ныфсджындәрсәй әвналынц ныв кәнынмә.)

Хь. Цавәр хуызтәй ныв кәнәм хурджын райсом?

С. Рухс, рәсугьд, рәдау!..

Хь. Уә зәрдыл-ма 'рләууын кәнут – цы саразын хъәуы, цәмәй хуызтә фәирддәр уой, уый тыххәй? Мах уый зонәм.

С. Бафтауын сәм хъәуы урс хуыз.

Хъ. Раст зæгъут. Æмæ нæ нывы фылдæр хъуамæ цавæр хуызтæ уой? Цъæхтæ, морæтæ, кæрдæгхуызтæ? Æви сырхытæ? Равзарут-ма дзы æмбæлгæтæ.

С. Нæ – цъæхтæ, морæтæ ам нæ хъæуыңц! Бур, сырх, сыгъзарин, зæринбур – уыдон сты хъарм хуры халдих.

(Сабиты размæ – æппæт хуызтæ. Хъæуы сæ равзарын «хъæрмулт ахорæнтæ». Цæмæй хуызтæ фæрухсдæр уой, уый сæраппонд сæм æфтауыңц урс ахорæн.)

Хъ. Хур æмæ арты æнгæс цы хуызтæ сты, уыдон нывгæнджытæ хоныңц «хъарм», уымæн æмæ сæ куы фæуынаæм, уæд нæ зæрдыл æрбалæууы хъарм хур.

(Иумæ кæсæм райдзаст равгæй райгуыргæ уацмыстæм, иутæ дзы – сабиты нывгæндтæ, иннæтæ та – нывгæнджыты уацмысты халдихтæ.) (Æмæ та сабитæ дарддæр кæныңц сфæлдыстадон куыст, ацы уавæрæн ис сæрмагонд ахадындынад – сабитæ сæ алфамбылай дунейæ фæлдисыңц аргъау. Æмæ ирд, хъæлдзæг ахорæнты фæрцы уый сæ къухы æфтын райдыдта. Сæ æнкъарæнтæ ныр – æцæгдынады сæмæ аргъауы арæныл. Дунемæ афтæ куына кæсай, уæд цард мæгуырау у, уæд зæрдæ æнкъард кæны. Фæлæ дæ фантази куы куса, уæд цард у цымыдисагдæр, хъæлдзæгдæр.)

Хъ. Нæ рæвдауæндонмæ дæр хур арæхдæр кæсын райдыдта, хур-тæрхустæ къултыл гæппытæ-сæррæттытæй хъазыңц. Хур фæлурс æмæ æрдæгфынаей нал у – бæрæг у – зымæг фæвæййы. Хур хъармдæр кæны, тæмæнтæ калы. Уый уалдзыгон хуры нысан у! Сабитæ, фæнды уæ, цæмæй уалдзæг тагъддæр ралæууа?..

(Сабитæ дзуапп дæттыңц.)

Хæслæвæрд къордæн: хъазæнтæн хæдзары дзаума скæнын пластилинаей – гыццыл стъол, бандæттæ, табуреткæ. Сабитæ архайыңц хицæн хæйттæ баиу кæныныл. Фæйнæджы гыццыл гæбазыл фидар кæныңц пластины 4 тулайы, æмæ стъол ацæттæ. Бандонæн та аразыңц лыстæг къæхтæ æмæ къухтæ æмæ а.д.

Кæронбæттæны хъомылгæнаг сабитæн арфа кæны, зæрдиагæй кæй архайдтой, хъæппæрис кæй æвдыстой, уый тыххæй.

20-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Хæдзары дзаума»

Темæ: «Мæ хæдзар» (Мысинæгтæм гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

– Равдисын хæдзар æмæ хæдзары дзаумайы ахадындзинад адæймаджы царды. Лæмбынæг æркæсын агъуысты алыхуызон ас æмæ кондмæ нæ алыварс тыгъдады (гыщцыл иууæладзыгон – бæрзонд бирæуæладзыгон хæдзæрттæ).

– Рæзын кæнын тыгъдадон æмбарынæдтæ, ас æмæ егъаудзинады æнкъарынад.

– Фыды уæзæгмæ, райгуырæн хæдзармæ уарзондзинад æвзæрын кæнын, сабиты хæдзардзин уæвыныл ахуыр кæнын. Сыхæгтимæ хæлар ахастдзинæдтæ аразынмæ арæхсын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ зонин.

Æрæмбырд кæнын иу хуызвыстмæ (хæдзар) цыппаркъуымон формæ (къул, сис) æмæ æртæкъуымон формæ (хæдзары сæр). Хæдзары арæзт æмæ æвæрд банкъарын бæрцуатæй – хицæн хæйттæй йæ æмбырд кæнын. Раст хæххытæй равдисæн кæмæн ис (систæ, рудзгуытæ, хæдзæртты сæртæ, дуæрттæ), уыцы хæйттæ ныв кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Сабитæ сæхæдæг æвзарынц хуызтæ – райдзаст, рæдау.

3. Композици.

Гæххæттыл – стыр хæдзары ныв йæ сæйраг хæйттимæ (дуæрттæ, рудзгуытæ, асин). Хæдхуыз хæдзар.

Куысты фæрæз: сойджын пастель, (мелтæ) кæнæ хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хахнывон-графикон. (Хæдзары хуымæтæг хуызвыст, йæ сæйраг хæйттæ дзы куыд уой, афтæ.)

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: æмбырдгæнгæ хæдзар, аразæджы (конструкторы) хæйттæ. Алыхуызон хæдзæртты хуызвыстытæ кæнæ къамтæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, мел æмæ хуызджын фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст. Бакæсын аргъау «Теремок».

Ахуыры нывæст

Хь. Абон мах ныв кæндзыстæм, адæймагæн æппæты сæйрагдæр цы у, уый – йæ цæрæн хæдзар. Мад æмæ фыд куысты фæстæ кæдæм æрбаздæхынц? Рæвдауæндонæй сымах кæдæм æрбацаут?

С. Нæ хæдзармæ.

Хь. Æмæ уарзут уæ хæдзар? Уæхи уат уын дзы ис кæнæ хи къуым, уæ сынтæг æмæ уæ хъазæнты скъапп кæм лæууынц, ахæм?

(Сабитæ дзурынц сæ хæдзары тыххæй, хъомылгæнæг сæм дæтты æххуысы фарстæ.)

Хь. Æнæ хæдзар адæймаг мæгуыр у. Æдде узал у миты къæйыл. Кæм хъуамæ схæрм уа адæймаг, кæм баулафа? Æхсæвыгон кæм хъуамæ фынаей кæна?

С. Хæдзары, сынтæгыл, диваныл.

Хь. Адæймагæн йæ хæдзары æхцон у йæ уарзон бинонты ‘хсæн. Дæ алыварс – дæ уарзон хæдзары дзаума, дæ зæрдæхæлар хъазæнтæ. Хи хæдзарæн, дам, йæ къултæ дæр æххуыс сты. Кæй хæдзары уæ цæрынц тутитæ, гæдытæ кæнæ мыстытæ, гыццыл уырытæ?

(Сабитæ дзурынц сæ хæдзаронты, чысыл хæлартты тыххæй.)

Хь. Сырдтæ дæр æмæ цъиутæ дæр сæхицæн скæнынц хæдзæрттæ. Цъиутæн цавæр хæдзæрттæ ис? Зонут æй?

С. Цъиутæ цæрынц бæлæстыл, сбийынц ахстæттæ.

Хь. Сырдтæн та цавæр хæдзæрттæ ис?

С. Мыстæн – гыццыл хуыкком, рувасæн – стырдаер, æхсæрæг та цæры мæрайы æмæ а.д.

(Сабитæ дзурынц, цы зонынц, уый, цæраггойты æмæ мæргъты хæдзæртты тыххæй.)

Хь. Арсæн йæ цæрæн у лæгæт, кæнæ та скæны стыр хуыкком. Сырдты уыдон цæмæн хъæуынц?

С. Цæмæй бамбæхсой. Цæмæй сын узал ма уа, цæмæй сæ лæппынтæ рæзой æдас ран.

Хь. Уæдæ цы у хæдзар? Йæ сæйрагдæр хæйттæ цы сты?

С. Хæдзарæн ис къултæ, сæр...

(Кæсынц æмбырдгæнæг хæдзармæ. Æмбырд кæнæм йæ сæйраг хæйттæ цыппаркъуымон æмæ æртæкъуымонæй (йæ сæр)).

Хь. Хæдзарæн йæ къултæ хъуамæ уой фидар. Уæ зæрдыл æрлæууæд аргъау «Теремок». Радзурут-ма йæ.

(Сабитæ аргъау дзурынц. Сæйраг æргом здæхт цæуы уымæ, цæмæй хæдзар уа фидар, цæмæй ма ныккæла.)

Хь. Хæдзарæн сæр та цæмæн хъæуы?

С. Цæмæй мидæмæ къæвдайы дон ма хъара, цæмæй дзы мит ма ура.

Хь. Кæсут-ма мæнæ, хæдзары сæртæ цавæртæ вæййынц, уымæ.
(Æвдисы хæдзары сæрты алы хуызтæ.)

Хь. Дон иууылдæр хæдзары сæрыл фæуайы иуварс æмæ уый фæрцы мидæггæй вæййы хус æмæ хъарм. Æдде дымгæ æхситт кæны, их къæрцц-къæрцц кæны æмбæрзæн дуртыл, адæймаг та хæдзары бады йæ зæрдæйы дзæбæхæн диваныл, кæсы чиныг кæнæ та кæсы телевизормæ мультиктæм.

(Фыццаг ныхас цæуы стыр хæйттыл – къултыл, хæдзары сæрыл; уый фæстæ рахызт къаддæртæм.)

Хь. Æмæ хæдзармæ куыд ис бацæуæн?

С. Асины къæхтыл (къæпхæнтыл) схиз, дуар бакæн ...

Хь. Æмæ дуарыл та цы ис?

С. Дзæнгæрæг, фатеры номыр. Ноджы ма дуарыл ис гуыдыр.

(Афтæмæй рæзы уынгæ мысæнуат – æрымысыны, хæдзармæ куыд бацæуыны, цавæр у ...)

Хь. Систам нæ дзыппæй дæггæл. Чик-чик. Байгом кодтам гуыдыр... А-ма равдисут, дуар гом кæнын куыд зонут, уый.

(Сабитæ хъазыны ролы – æвдисыны дуар гомгæнæджы змæлдтытæ.)

Хь. Байгом кодтам дуар æмæ бахызтыстæм нæ хæдзармæ. Нæ размæ разгъордта гæды. Цæй-ма сныв сæ кæнæм. Къултæ. Хæдзары сæр. Уыйфæстæ – дуар, æндæра нæ дуар сныв кæнын куы ферох уа, уæд нæ хæдзармæ куыд бахаудзыстæм.

(Уадз æмæ сабитæй алчидæр сныв кæна æндæр хæдзар, ома хæдзæрттæ сæ нывгонды уой алыхуызон. Алчидæр дзы архайы, йæ бон куыд у, йæ фантази цас ахсы, афтæ. Чи зоны, хæххытæ раст ма рауайой, фæлæ ницы кæны – уый хахныв нæу! Сæйрагдæр у хæдзары уаг, йæ сæйраг хæйттæ равдисын.)

Хь. Фæлæуут-ма. Нæ хæдзæрттæн ма цыдæр нæ фаг кæны. Цы у уый, сымахмæ гæсгæ?

С. Рудзгуытæ...

Хь. Æмæ рудзгуытæ та цæмæн хъæуынц хæдзары?

С. Æддæмæ кæсынæн. Ракæс æмæ базондзынæ, бон у æви æхсæв, цавæр у бонхъæд. Рудзынгæй фендзынæ – дуканийæ мамæ æрбацæуы, уынды хъазыны де 'мбæлттæ. Рудзынг ма хъæуы, цæмæй хур кæса мидæмæ æмæ рухс кæна уæттæ.

(Сабитæ нымайыңы, рудзынг ма ноджы цæмæн хъæуы, уыдæттæ.)

Хъ. Æмæ рудзгуытæ та цал сныв кæнæм? Ахъуыды-ма кæнæм.

(Кæсың алыхуызон хæдзæртты хуызвыстытæм (къамттæм). Сабитæ дзурың сæ хæдзæртты тыххæй, кæцы уæладзыгыл цæрыңы, цал рудзынджы ис сæ агъуыстæн æмæ æнд.)

С. Кæд хæдзар иууæладзыгон у, уæд рудзгуытæ – иу рæнхъыл, иу æмвæзадыл. Кæд хæдзар у стыр – бирæуæладзыгон, уæд ын рудзгуытæ дæр бирæ ныв кæнын хъæуы...

Хъ. Алы адаймагæн дæр йæ хæдзар у æппæты хуыздæр. Уым цæрыңы йæ бинонтæ, йæ сыхæгтæ, йæ хæлæрттæ (бирæуæладзыгон хæдзары, горæты). Гъемæ уæ хæдзар рæсугъд сныв кæнут, хорз куыд рауайа, дзæбæх. Кæд уæ бон у, уæд рудзгуыты мидагæй сныв кæнут искай, æндæра исчи банхæлдзæн, ничи дзы цæры, зæгъгæ. Хур куы кæса, уæд сабитæ дæр кæрты хъзыңц пуртийæ, тæзгъо кæныңц, къæбылайæн дæттыңц хæринад.

(Кæд ма хæдзары алыварс бынат баззад, уæд сыф дзаг кæныңы – кæрты ныв кæныңы сабиты, хур, бæлæстæ. Чи зоны, къæвда – цы сæ бафæнда, уый ныв кæныңы сабитæ.)

Хъ. Куыд рæсугъд, куыд дзæбæх сныв кодтат уæ хæдзæрттæ! Сæ сæртæ дæр, сæ рудзгуытæ дæр, сæ дуæрттæ дæр, сæ асинтæ дæр. Алчидæр равдыста йæхи хæдзар! Гъемæ дзы дзæбæхæй байрæзут! Амбылдтат. Хуры тын уæ фæндаг!

(Кæссæм сабиты нывгæндтæм, кæнæм сын аргъ æмæ арфæттæ.)

21-аг ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Мады бæрæгбон»

Темæ: «Мæ мад» (Хæстæг адаймаджы мысинагтæм гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

– Мад – æппæты æнувыддæр, рæдаудæр, къæрцхъусдæр кæй у, уый сабиты зонды бафидар кæнын, цæмæй ныййарæджы сурæт ахса тæккæ рухсдæр бынат сабийы зæрдæйы. Сабиты зондындзинадтæ фæуæрæхдæр кæнын нывкæнынады портретон жанры тыххæй.

– Ахуыр кæнын сабиты, цæмæй къæрцхъус уой сæ æввахс адаймагтæм æмæ сæ уынгæ мысæнуаты ахсой сæйрагдæр бы-

нат, цæмай сын сæ зæрдыл дарой сæ вазыгджындæр æууæлтæ, хицæндзинæдтæ.

– Сылгоймагмæ уарзт сæм хъомыл кæнын. Мадæн аргъ кæныныл сæ ахуыр кæнын, цæмай йын цæттæ уой æххуысмæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонын.

Ахорæнтæ æмæ хъисойы фæрцы сыфыл адæймаджы равдисыны фыццаг фæлварæн. Раздæры æрмæг фæвазыгджындæр, ома ныр – æндæр техникайы руаджы (гуашь). Цæсгомы æууæлтæ (цæстытæ, фындз, былтæ) равдисынмæ арæхсын.

2. Хуызиртасынад.

Ахорæнты хуызтæй равдисын уарзон ахаст ныййарæгмæ – равзарын ирд, райдзаст, хорз хуызтæ.

Сæрмагонд æргом аздахын лыстæг, фæлæ ирд хæйттæм (хъуссæджытæ, æгънæджытæ, рæсугъдгæнæнтæ, къабайыл нывæфтыдтæ...).

3. Композици.

Портреты хуыз сабитæ æвзарынц сæхæдæг (цæсгом, æрдæгæй уæлæмæ, адæймаг æнæхъæнæй, ома сæрæй къæхтæм). Фæлгонц ирддæрæй равдисыны охыл спайда кæнæн ис хуызвысты уæлæмхасæн мадзæлттæй.

Куысты фæрæз: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон. Хуызвысты ахаст – цæсгом æмæ гуырыконд хуымæтæджы хуызы ныв кæнын, уымæ дзы саби хъуамæ уæддæр «æрцахса» исты характерон æууæлтæ, миниуджытæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: сылгоймаджы сурæттæ портретон нывкæнынады. Сæ композицимæ гæсгæ алыхуызон (цæсгом, астæуæй уæлæмæ, æнæхъæнæй) нывтæй репродукитæ. 4–5-аздыд сывæллæтты нывгæндтæ мады сурæтимæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (гыццыл æмæ рæстæмбис), банкæ донимæ, къухмæрзæн.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, тагъд цавæр бæрæгбон уыздæн, уый зонут? Кæй кадæн уыздæн?

С. 8 Марты, мады бæрæгбон. Уый аразынц æппæт сылгоймæгты кадæн – мадæлтæ, нанатæ, хотæн.

Хъ. Æмæ исты лæвæрттæ æрцæттæ кодтат уæ мадæлтæн? Цавæр

æмдзæвгæтæ сауыр кодтат ныййарæджы æмæ нанайы тыххæй?
А-ма, радзурут сæ.

(Сабитæ дзурынц æмдзæвгæтæ, ныхас кæнынц мады тыххæй.)

Хъ. Цæй-ма, ныр та æндæр лæвар æрцæттæ кæнæм – уæ мадæлты сныв кæнут афтæ, цæмæй дзы равдисат, куыд рæдау, куыд фæлмæн сты æмæ сæ куыд бирæ уарзут, уый.

Адæймаджы куы фæнын кæнынц, уæд уыцы уацмыс куыд хуыйны?
Уæ зæрдыл ма лæууы, нæхи куыд ныв кодтам, нæ цæсгом?

С. Портрет.

(Ам хъомылгæнагимæ сабитæ кæсынц сългоймæгты сурæттæм, уттæ дзы астæуæй уæлæмæ, иннæтæ – æнæхъæнæй, æртыккæстæн – сæ цæсгæмттæ.)

Хъ. Цæмæй дæ мады хуыздæр сныв кæнай, уый тыххæй хъуамæ дæ зæрдыл æрлæууой йæ мидбылхудт, йæ цæсгом, йæ цæстытæ, йæ сæрыхъуынтæ, йæ уарзон дарæс. Радзурут-ма мын уæ мадæлты тыххæй.

(Сабитæ дзурынц сæ мадæлты тыххæй, иннæтæй цæмæй хицæн кæнынц, уыдæттæ – къæбæлдзыг сæрыхъуынтæ, цæсгомыл гуырджæй рахæсгæ стъæлф, кæсенцæстытæ æмæ а.д. Удыхæды миниуджытыл (рæдаудзинад, хъæлдзæг, фæлмæн, узæлæг, тызмæг.)

Хъ. Мадимæ никæй ис абарæн. Уый алкæддæр вæййы нæ цуры. Æдзук нын кæны æххуыс, скæны хæрзад хæринагтæ, зилы нæм, хъазæнтæ балхæны. Сывæллон куы фæрынчын вæййы, уæд йæ мад æнæхъæн æхсæв дæр нæ бафынæй кæны, хъахъхъæны йæ, узæлы йыл, рæвдауы йæ. Мад сабийæн у æппæты уарзондæр æмæ æхсызгондæр адæймаг. Æмæ йæ уæд куыд хъуамæ сныв кæнат? Нывгæнагæн сæйрагдæр цы вæййы йæ уацмысы, уый куыд хъуамæ равдиса, цавæр бынат ын радта?

С. Сыфы астæу хъуамæ уа – егъау, уæд иууылдæр бамбардзысты, мад сæйраг кæй у, уый.

Хъ. Æмæ цавæр ахорæнтæ равзардзыстут?

С. Æппæты рæсугъддæртæ æмæ уарзондæртæ – ирд, рухс, райдзаст.

Хъ. Райдыдтам ныв кæнын ахорæнтæй, раздæр лыстæг-хъисойæ, уыйфæстæ йæ скæндзыстæм уæлахуырст. Кæй уæ фæнды, уый ныв кæнæд æрмæст цæсгом. Астæуæй уæлæмæ кæй фæнды равдисын йæ мады, цæмæй, йæ къухы цы дидинджытæ ис, уыдон дæр зыной, уый дæр – табуафси. Мадыл рæсугъд нывæфтыд къаба кæй ис, уый равдисын кæй фæнды, уый та йæ ныв кæнæд иугуырæй, ома къахæй сæрмæ.

(Сабитæ, мады сурæт нывæндæйæ, хъуамæ сыфæн байдзаг кæной

йæ фылдæр хай. Сæйраг æргом хъуамæ здахой цæсгоммæ, раст ын хъуамæ «равæрой» йæ хæйттæ.)

Хь. Ныр та мын радзурут, уæ мадæлтæ тынгдæр цавæр куыст уарзынц, уый.

С. Мæ мад уарзы хæринаг кæнын; мæ мад уарзы цъындатæ кæнын; парчы тезгъо кæнын; дидинджытæм зилын æмæ а.д.

Хь. Æмæ уæ мадæлтæ рæсугъд кæй сты, уый дæр равдисут. Зæгъæм, театрмæ цæуыны размæ айдæны раз фасы йæ сæр... Йе та цæуы уазæгуаты. Йæ уæлæ – рæсугъд къаба, хъуссæджытæ, цонгдарæнтæ, рæсугъдгæнæнтæ. Кæд дæ мады хæринаг кæнгæйæ равдисын ис дæ зæрды, уæд ма цы сныв кæнын хъæуы?

С. Пец, кастрункæ, цайдан ...

Хь. Æмæ йæ парчы тезгъойы рæстæг куы ‘вдисат, уæд та?

С. Уæд та йæ ныв кæнæм бæлæсты астæу, арвыл та – хур!

Хь. О, мах уыдон ныв кæнын зонæм. Гъемæ, уæ хъару æмæ уæхæдæг!

(Цæмай «уацмысы» æцæгдзинад уырнинагдæр уа æмæ раздæры æрмæг æрымысой, хуыздæр æй бафидар кæной, уый сæраппонд сабитæ уадз æмæ æвдисой, ныридагæн ныв кæнын цы зонынц, уыдæттæ – хæдзар, бæлæстæ, цайдан, къаба æмæ а.д. Цæмай сæ куыстытæ ахадгæдæр рауайой æмæ сыл тынгдæр баууæндæм, уый тыххæй сабитæ маделты фарсмæ ныв кæнынц æндæр истытæ дæр ...)

Хь. Мæнæ цы диссаджы портреттæ сфæлдыстат! Куыд рæсугъд мадæлтæ уын ис! Стыр рæдау цæстытæ сын ... Аив фаст сæрыхъуынтæ. О, уæ мадæлтæн æнæмæнг æхсызгон уыдзæн 8-æм Мартгымæ ахæм лæвæрттæ райсын! Стыр бузныг!

22-аг ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Дæсныйæдты дуне»

Темæ: «Аргъæуттаг сахар» (Гуырахстон хæйттæй агъуыстытæ æмбырд кæнын)

Нысантæ:

- Дæсныйæдты тыххæй сабиты зонындзинæдтæ фæфылдæр кæнын, уæлдайдæр, архитекторы тыххæй. «Архитектор»
- рæсугъд агъуыстытæ чи æрхъуыды кæны, ахæм нывгæнæг.

Агъуысты сәйраг хәйттә – кълутә, хәдзары сәр, рудзгуытә, дуар – хуыздәр базоньн.

– Тыгъдады әртә барәны әнкъарын райдайын (*әмбарынад – трехмерность*). Алы хуызы гуырахстытә уынын әмә сә иумә «бәттын».

– Сабиты хъомыл кәнын афтә, цәмәй әппәт дәснийәдтән дәр аргъ кәной, хи агъуыст кәй «сарәзта» саби, уымәй разы уа, сәрыстырдзинад әнкъара – горәт аразыны фыццаг иумәйаг фәлварән.

Аивадон-ахуырадон хәстә:

1. Аивадон фәлгонцады фәрәзтә зоньн.

«Аразәджы» (конструкторы) гуырахстон джиппытә (формәтә) – куб, параллелепипед, конус, пирамидә, призмә, аркә әмә әнд. Цәмәй сын сә әддаг бакаст, сә конд бадарой зәрдыл; сә нәмттә сәйраг нәма сты. Цәмәй сә архайой егъау вазыгджын агъуыстытә сәмбырд кәныныл.

2. Хуызиртасынад.

Хуызән ам афтә стыр ахадьндзинад нәй, ам сәйрагдәр у формә. Иухуызон куы уа «аразәг», уәддәр ницы кәны, фәлә хуызджын куы уа, уәд та йын сабитә хъуамә йә әмбәлгә иунысанон хәйттә иумә әвәрой (уыдон та уыдзысты иухуызон ахорәнәй).

3. Композици.

Арәздәдон тыгъдад әнкъарын. Хицән агъуыстытә тыгъдады кәрәдзиимә хорз куыд фидауой, афтә иу нысанәй бәттын.

Куысты фәрәз: гуырахстон арәздәд.

Хуызвыст: гуырахстон-тыгъдадон. Хуызвысты ахаст – «аразәджы» хәйттәй уәгъдибар хуызы (кәй куыд фәнды, ахәм) агъуыст әмбырд кәнын.

Архайән фәрәзтә

Цәстуынгә: галуанты, аргъуанты, нырыккон рәсугъд агъуыстыты хуызвыстытә (къамтә). Сә кондмә гәсгә вазыгджын агъуыстытә (мәсгуытә, уәләмхасән хәйттә, рәсугъдгәнәнәтә, аркәтә әмә әнд.) әмә хуымәтәг хәдзәрттә (абарынән). Стәм дәснийәдты минәвәртты хуызвыстытә кәнә къамтә (космонавт, сыгъдхуыссынганәг, тәхәг, балеринә, быдзәу (клоун).

Райуаринаг: цалдәр «аразәджы» (әмбырдгәнәдджы) гуырахстон геометрион гуырнывтә (рәвдауәндоньн цавәртә ис, ахәмтә).

Ахуыры нывæст

Хь. Абон ныхас кæндзыстæм дæснийæдты (професситы) тыххæй. Цавæр дæснийæдтæ зонут?

С. Шофыр, ахуыргæнæг, дохтыр æмæ æнд.

Хь. Æмæ уæ мадæлтæ, уæ фыдæлтæ та кæм кусынц? Цы аразынц?
(Сабитæ дзурынц сæ ныййарджыты дæснийæдты тыххæй.)

Хь. Ныр та уын хъуамæ равдисон стæм дæснийæдты минæвæртты хуызвыстытæ, къамтæ. *(Æвдисы сæ.)*

Хь. Базыдат, чи сты, уый?

С. Космонавт, клоун, балеринæ æмæ а.д.

Хь. Æмæ куы сыстыр уат, уæд уæхи та цы уæвын фæнды?

С. Æз уыдзынæн тæхæг. Æз уæй кæндзынæн сæлдаг (мороженое) ... Æз та хъазæнтæ.

(Сабитæ дзурынц сæ бæллицтæ. Хуызвыстытæ, къамтæй æвзарынц сæ уарзондæр дæснийæдтæ.)

Хь. Цымыдисаг æмæ хъæугæ дæснийæдтæ бирæ сты. Мах куы хъазыдыстæм æмæ Мишуткæйæн адджинагтæ куы кодтам, уæд цы уыдыстæм?

С. Хæринаггæнджытæ.

Хь. Æмæ хæдзар куы ныв кодтам, куы «арæзтам», уæд та?

С. Уæд та уыдыстæм аразджытæ.

Хь. Гъемæ уын абон æз радзурдзынæн, ацы хъуыддагмæ стыр бар чи дары, ахæм æнахуыр дæснийады тыххæй. Архитектор æрхъуыды кæны, æрымысы, сныв кæны, ома хахнывтæй равдисы ног рæсугъд хæдзæрттæ, галуантæ, хидтæ, стадионтæ. Архитектор сæ хъуыды æркæны, аразджытæ та сæ уый нывтæм гæсгæ скæнынц. Æрбакæсут-ма, куыд аив, куыд диссаг сты!

(Ныр та уынаг рагон æмæ нырыккон агъуыстытæ.)

Хь. Цæй, ныр та уæ алчидæр фестæд архитектор æмæ æрымысæд, уыйфæстæ та саразæд æппæты рæсугъддæр хæдзар, галуан кæнæ мæсыг. Афтамæй не ‘ппæт та иумæ сфæлдисдзыстæм аргъауы горæт. Разы стут мæ фæндонимæ? Хорз. Фæлæ уал уый размæ агъуыстытæ абарæм кæрæдзимæ. Мæнæ – гыццыл, хуымæтæг хæдзæрттæ, адон та – æддагуæлæ диссаджи галуантæ.

(Кæсынц хуызвыстытæм кæнæ къамтæм, кæрæдзимæ барынц асæй дæр, кондæй дæр бынтон тынг чи хицæн кæны, ахæм агъуыстытæ.)

Хь. О, ацы агъуыстытæ фæйнахуызон сты, фæлæ сæм иумæйаг миниуджытæ дæр ис. Ранымайут-ма мын сæ.

(Сабитæ хъуамæ æрцæуой ахæм хатдзæгмæ – хæдзæрттæ бирæ цæмæйдæрты фæхицæн кæнынц кæрæдзийæ, фæлæ сын ис иумæйæг хæйттæ дæр.)

С. Къултæ, рудзгуйтæ, дуæрттæ, сæртæ ис æппæт хæдзæрттæн дæр.

Хъ. Æмæ къултæ цавæр хъуамæ уой?

С. Фидар, дурæй амад, агуыридурæй.

Хъ. О, хъæддых хъуамæ уой, фидар. Фæлæ ма къултæ хъуамæ уой рæсугъд дæр. Мæнæ кæсут ацы хæдзæрттæм – сæ къултæн ис уæлæмхасæн аивгæнæнтæ (нывæфтыдтæ, гыццыл балкъонтæ æмæ æнд.). Сæр та? Хæдзæрттæн сæртæ цæмæн хъæуынц?

С. Цæмæй сæ уарынтæй хъахъхъæной.

Хъ. Æрбакæсут-ма, хæдзæртты сæртæ дæр алыхуызон дурæй, æрмæгæй æмбæрзт вæййынц. Ис цъупсæр агъуыстытæ, мæнæ ацы галуанæн йæ цыппар тигъыл – гыццыл мæсыггæндтæ. Ацы мæсыгыл та ис сахат дæр. *(Кæсынц хуызвыстытæм.)*

Хъ. Дуæрттæ та цавæр вæййынц? Галуанæн хуымæтæг дуар хъуамæ уа?

С. Нæ! Зырнæйзылд, стыр дуар.

Хъ. Дуармæ та – стыр асинтæ, стыр цæджындзтимæ, скульптурæтимæ. Егъау аив кулдуар ... *(Кæсынц къамтæм æмæ ныхас кæнынц агъуыстыты æддаг бакастыл.)*

Хъ. Æмæ рудзгуйтæ та?

С. Стыр рудзгуйтæ, рух, нывæфтыд фæлгæттимæ. Мæнæ адонæн та сæ уæллаг кæрæттæ – æрдæгкъæлæт.

Хъ. Уæ зæрдæмæ цæуынц? Цæй уæдæ аразын райдайæм. Фыццаг уал цы скæнæм? Ахъуыды уæ кæнæд алчидæр – чи цæрдзæн йæ хæдзары – паддзах, Зджыды рæсугъд æви Нарты Батрадзы хуызæн сæрæнгуыр?

(Гауызыл равæрын цалдæр «араздæжы» къоппы. Сабитæ æвзарыны æмбæлгæ хæйттæ æмæ дзы алкæцы дæр аразы (йæхи!) хæдзар. Агъуыстытæ гæнæн-амалæй æвзарыны кæрæдзимæ æввахсдæр, цæмæй сæ иумæ рауайа аргъауы горæт.)

Хъ. Раздæр уал аразæм къултæ кулдуаримæ, цæмæй дзы бацæуæн уа. Стæй та къултæ рудзгуйтимæ. Араздыстæм тынг бæрзонд агъуыстытæ – сæ рудзгуйтæ та – 2–3 рæнхъы. Уыйфæстæ – сæр. Сæрыл та – цы?

С. Гыццыл аив мæсыггæндтæ – 4 тигъыл.

Хъ. Цæй-ма, æппæты бæрзонддæр мæсыг кæмæн рауад? Чи зоны, уым

мидæггæй бады паддзахы чызг. Иунæггæй æнкъард кæны, рудзынггæй кæсы æддæмæ.

(Мæсыджы рудзынджы раз сæвæрæн ис гыццыл хъазæн чындзы. Цæмæй уавæр цардæгасдæр уа.)

Хъ. Алчидæр уæ æмбисонды горæтæн йæхи хай аразæд, йæ зæрдæ йæм куыд дзуры, афтæ. Уæд агъуыстытæ уыдзысты аивдæр, фæйнахуызон.

(Сабиты хъуыдыкæнынад рæзы «арæзтады» архайгæйæ. «Аразæджы» уыцы иу хæйттæй сæ алкæцы дæр кæны æндæрхуызон агъуыст. Кæмæндæр къаддæр рауад, кæмæндæр – бæрзонддæр. Рудзгуытæ, аивгæнæнтæ дæр – алыхуызон. Ахуыры нысан дæр уый у – цæмæй сабитæй алчидæр тырна хæдбындурдзинадмæ.)

Хъ. Гъе, афтæ! Мах хъазæм архитектортæй æмæ нæхæдæг æрхъуыды кодтам нæхи хæдзæрттæ æмæ галуантæ. Æмæ нæ иу иннæйы нæ фæзмы.

(Кæд «аразæг» хуызджын у, уæд сабитæн ис зæгъæн, цæмæй агъуыстытæн равзарой сæрмагонд хуызтæ. Иу мæсыг уæд сырх, йæ сæр та – бур. Иннæ – цъæх, урс кулдуаримæ, къултæ – морæ æмæ а.д. Афтæмæй агъуыстыты сæйраг хæйттæ ис «сфæлдисæн» иу хуызæй æмæ уæд иумæйæг горæт рауайдзæн ахадгæдæр.)

Хъ. Ныр та æппæт агъуыстыты алфамбылай скæнæм рæсугъд быру, иннæрдыггæй та – бæрзонд сис, агъуыстыты ‘хсæн та – аив надвæндæгтæ. Кæсут, цы диссаджы горæт сарæзтат!

(Афтæмæй сабиты фыццаг фæлварæн – тыгъдады стыр композици равсарын – фæрæстмæ. Хицæн гуырахстон хæйттæ – агъуыстытæ – афтæ бау кодтой æмæ сæ рауад горæт.)

Хъ. Уæллæй, тынг сарæхстыстут, ме ‘взонг хæлæрттæ! Æцæг аргъауы горæт скодтат! Стыр бузныг.

23-аг ахуыры сахат

Иумæйæг темæ: «Транспорт»

Темæ: «Хъæлдзæг балц» (Фантазийы бындурыл нывкæнынад)

Нысантæ:

– Бацархайын, цæмæй сабитæ хуыздæр базоной транспорты хуызтæ, сæйраг транспорты фæрæзты нæмттæ æмæ сын сæ нысаниуæг зоной; транспорты ахадындынад нырыккон адæймаджы царды.

- Фантази æмæ фæлгæнæн рæзын кæнын.
- Цæмæй сабитæ цымыдисдæр кæной техникаемæ; цæмæй балцытæ бауарзой, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ.

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хуыздæр базонн.

Раст хæххыты бындырул арæзт формæтыл дарддæр кусын (транспортон фæрæзы цыппаркъуымон формæ æмæ йæ хæйттæ – рудзгуытæ, дуæрттæ). Йæ сæйраг хæйттæ йын хуымæтæг хуызы æвдисын – цалх, руль, цыраггътæ, мотор, рельсытæ æмæ æнд. (уавæрмæ гæсгæ, ома куы хъæуой, уæд).

2. Хуызиртасынад.

Хорз зæрдæйы уаг бынтон ирд, зæлгæ ахорæнтæй равдисын.

3. Композици.

Стыр цыппаркъуымон формæ равæрын.

Хæс фæвазыгджындæры охыл уæлæмхасæнтæ бахæссын (сабитæ кæсынц рудзгуытæй, сæ къухты – дымсгæ шариктæ; æрдзы нывтæ).

Куысты фæрæзтæ: гуашь (чи зоны, фломастертимæ иумæ).

Хуызвыст: нывкæнынадон, фæлæ кæронбæттæны – графикаимæ.

Хуызвысты ахаст – транспорты фæрæзты хахнывон хуызвыст сæ хæйттимæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: хъазæн машинатæ. Ахæм хуызвыстытæ кæнæ къамтæ: хæрæг уаргъимæ, бæхуæрдон, барæг бæхыл; автобус, трамвай, поезд, троллейбус (кæд хъазæнтæ ис, уæд та хуыздæр); хъазæнтæ: гæды, цъиу, куыдз, уасæг, маймули, туги.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), доны къус, къухмæрзæн. Фломастергæ.

Рагагъоммæйы куыст. Къорды транспорты алы хуызтæ æрæмбырд кæнын. Гæнæн ис, æмæ сæ сабитæ сæхæдæг æрбахæссой.

Афтæ, зарæджи мидисмæ гæсгæ, хъазæнтæ дæр (гæды, цъиу, куыдз, уасæг, маймули, туги) цыфæнды æрмæгæй, сæ ас дæр алы хуызон, фæлæ æнæмæнг хъуамæ иууылдæр уой!

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, уынгмæ куы ахизут, уæд цы фенут?

С. Æрдз: арв, хур, хæхтæ, бæлæстæ...

Хъ. Ноджы ма цы фенут?..

С. Хæдзæрттæ, фæндæгтæ, уынгтæ...

Хъ. Фæндæгтыл та цы?

С. Фæндæгтыл – машинæтæ, автобустæ, трамвайтæ...

Хъ. Адæмы æмæ уæзæгтæ цы ласы, уый хуыйны транспорт. Уыдон дæр сты нæ дунейы иу хай. Цæмæн хъæуынд адæймаджы машинæтæ, троллейбустæ, трамвайтæ?

С. Цæуынаен. Цæмæй тагъддæр бахæццæ уæм нанамае, рæвдауæндонмае, уазæгуаты...

Хъ. Æркæсæм-ма, цы машинæтæ нæм ис, уыдонмае. Куыд цæуынд? Цавæр хайттæй конд сты?

С. Ис сын гуыффæ, мотор, цæлхытæ. Ис сын цырагътæ, цæмæй сæ развæндаг рухс кæной; руль, цæмæй шофыр машинæ раст скъæра.

(Хъазæн машинæтæм кæсынц иумæ. Сæйраг æргом – форма æмæ хайттæм. Хъуамæ сабитæ æрцæуой ахæм хатдзæгмæ – машинæтæн ис иумæйаг сæйраг хайттæ – гуыффæ, цæлхытæ, рудзгуытæ, дуæрттæ, цырагътæ.)

Хъ. Исчи уæ гыццыл машинæ кæнæ велосипедыл бадтис? Кæнæ парчы гыццыл машинæтыл?

(Уадз æмæ сабиты хъарм мысинæгты къуыбылой райхæла хуыздæр, ома транспортимæ баст чи у, уыдоны.)

Хъ. Ныр та уын бакæсдзынаен æмдзæвгæ, лæмбынаг æм байхъусут æмæ базонут – транспорт дзы кæм ис æмæ кæм нæй.

Велосипедыл арс – диссæгтæ – ныййарц!

Гæды та йæ фæдыл, æтт, цæуы фæстæрдæм.

Къогъотæ куы тахти алыхуызон шартыл.

Бирагътæ бахтыл куы уайынд гъсæйттæй.

Машинæтыл – буррихи домбсæйттæ.

Чиппой куыдзыл – рактæ, тæрхъустæ – трамвайыл.

Уисойыл – хæфсытæ...

Уайынд, уайынд, худынд,

Адджын гуылтæ 'мпулынд.

(Хъомылгæнæг кæсы скъуыддзаг К. Чуковскийы æмдзæвгæйæ. Уыйфæстæ йæ кæсы дыккаг хатт сабыргай, рæнхъ куы фæзæгъы, уæд та æрлаууы æмæ сабитæ дзурынц, транспорт кæцы у æмæ кæцы нæу.)

Хъ. Кæд уисой дæр транспорт у? Бабæ-Яга уисойыл куы фæтæхы.

С. Нæ. Уисой транспорт нæу.

Хъ. Мæ хур акæнут! Нæ уæ фæрæдийын кодтон. Алцыдæр раст базыдтат. Адæймаджы рагзамантæй фæстæмæ фæндыд тагъддæр цæуын. Адæймаг иу ран тыхсгæ кæны. Фæнды йæ фылдæр фенын, алы ранмæ дæр ацæуын, фылдæр базонын. Фыццаг фæрæзтæ йын уыцы хъуыддаджы уыдысты бæх æмæ хæрæг.

(Хæрæг уаргъимæ, бæхуæрдон, барæг бæхыл æмæ æндæр хуызвыстытæ.)

Хъ. Кæсут-ма, хæрæг уаргъ куыд хæссы; мæнæ ацы нывгонды та хæрæг ласы гыццыл уæрдон сугтимæ, æххуыс кæны дадайæн. Бæх та?

С. Бæх хæрæгæй стырдæр у æмæ тыхджындæр, уый ласы стыр уæрдон, тагъд уайы барæгимæ.

Хъ. Ныр уæзæгтæ ласынц стыр машинæтæ, наутæ, поездтæ, фæлæ ма хохаг хъæуты хæрæг æмæ бæх æххуыс сты хæдзарады: ласынц хос, хоры голджытæ æмæ а.д. Ис, уынгтæ чи сыгъдæг кæны æмæ съл дон чи пырх кæны, ахæм машинæтæ. Иннæтæ та æххуыс сты хæдзæртты арæзтады – ласынц агуыридуртæ æмæ змис. Поездтæ рельсытыл адæмы ласынц дард балцы, хæдтæхджытæ æмæ вертолеттæ та – ар-выл. Науыл та абалц кæнынц денджызыл.

(Сабитæ дæр архайыны ныхасы, æвдисыны сæ зонындзинæдтæ.)

Хъ. Ныр та нæ фантази скусын кæнæм. Нæ бæллицты ацæуæм балцы. Кæдæм? Хæхтæм, денджызмæ... Кæдæм уæ фæнды, уырдаем! Æмæ йæ сныв кæнæм.

Æмæ нын уыцы балцы цы феххуыс уыздæн? Цавæр транспорты хуыз? Хъуамæ дзы нæ къорды сабитæ иууылдæр бацæуой æмæ ма ноджы хъомылгæнæг дæр. Автомобиль сфаг уыздæн?

С. Нæ. Хъæуы автобус, трамвай кæнæ поезд сныв кæнын, уæд дзы иууылдæр бацæудзыстæм.

(Сабитæ сæхæдæг æвзарины, цæуыл цæудзысты, уый. Нымайыны æмбæлгæ ас.)

Хъ. Цæй, куыд, цæуæм? Немæ айсæм хъæлдзæг ирд уæлдæфон къуыбызæгтæ (шарик), нæ уарзон хъазæнтæ, цæмæй фæндагыл æнкъард ма кæнæм.

Балцы цæуын чи уарзы, уыдоны зарæг зонут?

Цæуæм, цæуæм, цæуæм та балцы хæхтæм, –

Сыхæгтæ æмæ амондджын хæлæрттæ!

Мах тавта хур йæ тынтсæй,

Цъæх дымгæ нын хъырныдта.

*Цæмæй нын хъæлдзæг уа фæндагыл,
Мах цумæ систам ахæм зарæг:
Тра-та-та, тра-та-та! Цæрæгойты уарзæм.
Рох сæ мах нæ уадзæм. Немæ сæ куы ласæм.
Немæ цъиу-цъыбырттæг, мила æмæ уасæг,
Тути, маймули, стæй хорз гæды – мыстахсæг.
Афтæ мах куы цæуæм цумæ хъæлдзæг балцы!*

Æз уын æрцæттæ кодтон хъазæнтæ. Мæнæ сты. Хонæм сæ немæ балцы?

С. О, о! Немæ исæм гæдыйы, цъиуы, куыдзы. Мæнæ уасæг, маймули, тути! Зарæджы куыд у, афтæ.

(Зарæг та ис ногæй акæнæн, хъазæнтæ æвдисгæйæ, цæмæй сабитæ сæхи банкъарой бæлццæттæй.)

Хъ. Рудзынджы цур кæй фæнды бадын? Уæ къухтæ сдарут. Сабитæ цæмæн уарзынц бадын рудзынджы раз?

С. Рудзынгæй алцыдæр зыны. Хæдзæрттæ æмæ бæлæстæ нæ размæ згъорынц... Хур дæр цыма немæ цæуы – балц кæны арвыл.

(Сабитæ дзурынц сæ мысинæгтæ раздæры балцыты фæдыл.)

Хъ. Куыд ныв кæндзыстæм? Æркæсæм-ма, автобус цæй хуызæн у (трамвай, поезд)? Йæ конд цавæр у?

(Кæсынц хъазæнтæм – автобус, трамвай, поездмæ; кæд хъазæнтæ нæ уа, уæд та хуызвыстытæм.)

С. Автобус (трамвай) у дæргъæлвæс, цыппæрдигъон. Ис ын дуæрттæ бахизынæн. Æмæ ма ноджы бирæ рудзгуытæ. Мидæгæй та – бандæттæ. Разæй – шофыры бынат. Уый бады æмæ тæры автобус.

Хъ. Гъемæ йæ ныв кæнут афтæ. Уæ сыфтæ æрæвæрут горизонталон уавæры. Фæлæ автобус хъæлдзæг кæй у, сабитæ дзы кæй цæуынц балцы, уый та куыд ис равдисæн?

С. Ирд ахорæнтæй ныв кæнын хъæуы автобус, уæд рауайдзæн хъæлдзæг, бæрæг уызæн, сабиты ласы, уый. Ис ыл нывæфтыдтæ дæр скæнæн.

Хъ. Гъемæ сныв кæнæм стыр автобус (поезд, трамвай) æнæхъæн сыфыл. Бирæ-бирæ рудзгуытæ. Сабитæ кæсынц рудзгуытæй, худынц, сæ къухты – уæлдæфон къуыбызæгтæ (шартæ), хъазæнтæ. Сабиты ныв кæнут гыццыл хъисойæ кæнæ фломастертæй.

(Сабиты куы фæнда, уæд сæ бон пайда кæнын у дыууæ æрмагæй – гуашсæй, стыр тæппытæ уæлахуырт кæнынæн æмæ фломастертæй – лыстæг, къаддæр хуызвыстытæн. Гуашь куы схус уа, уæд ыл ныв

кæнæн ис фломастерæй дæр.)

Хъ. Хъæлдзæг, ирд ахорæнтæй ныв кæнут хур, арв, зæхх, хæхтæ. Тынг рæсугъд рауад! Фæлæ мæм афтæ кæсы – нæ автобус (поезд, трамвай) нæ фенкыуысдзæн йæ бынатæй. Цыдæр сныв кæнын нæ ферох...

С. Цæлхытæ ферох кодтам. Æнæ цæлхытæй æппындæр фезмæлæн нæй!

Хъ. Гъемæ ныв кæнæм цæлхытæ. Гъеныр алцыдæр хорз у. Цæудзыстæм тагъд, дымгæйы разæй дæр фæуыдзыстæм!

Рæствæндаг ут!

24-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Уалдзыгон бон» (Тезгъойы рæстæг цы федтой, цы тæлмæн-тæ сæм сæвзæрд, уыдонмæ гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Уалдзæджы сæйраг нысæнттæ базонин.
- Цæмæй сæ цæст ахса алцыдæр, цæмæй сæ мысæнуат хъæздыгдæр кæна, ууыл архайын.
- Цæмæй æрдзы уаг удæй æнкъарой, уыной йын йæ рæсугъд-дзинад, бирæвæрсыг кæй у, уый; цæмæй йæ хъахъхъæной, уыцы хуызы сæ хъомыл кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хуыздæр базонин.

Алыхуызон предметты нывкæнынад бафидар кæнын (цыппæрдигъон формæ – хæдзар, ритмикон – хæхтæ, пластикон – бæлæстæ).

Ног тæнæг сыфтæ æмæ æвзонг кæрдæг равдисынæн спайда кæнæн ис тæнæг амæстæй.

2. Хуызиртасынад.

Рагуалдзæджы зæрдæйы уаг ахорæнтæй, ирд, зæлгæ хуызтæй равдисын.

3. Композици.

Пейзаж-равг (æрдзы нывты зонгæ фæзындтытæ æмæ предметтæ баиу кæнын: хæдзар, бæлас, хур, хæхтæ, арв, кæрдæг æмæ сабиты гуырнывтæ). Уалдзыгон райдзаст боны фæлгонц сфæлдисын.

Куысты фæрæз: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон. Хуызвысты ахаст – хахнывон æрдзы ныв хæдзаримæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: уалдзыгон къалиутæ 2–3 хуызы (бæрз, алтъами, каштан æмæ æнд.) Уалдзыгон хуызвыст (къам) (бæлæстæ, хæхтæ, кæрдæг, мæргътæ æмæ æнд.). Нывгæнджыты уацмыстæй æмхалдихтæ æмæ 4–5-аздыд сабиты нывтæ уалдзыгон темæйыл.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитраæ, хъисойтæ (гыццыл æмæ рæстæмбис), доны къус (банкæ), къухмæрзæн.

Рагагъоммæйы куыст. Тезгъойы рæстæг рагуалдзæджы бæрæггæнæнтæ бафиппайын (мит тайы, хур тавы, кæрдæг фæцъæх, бæлæстыл фыццаг фæлурсцъæх сыфтæ, мæргътæ æртахтысты æмæ æнд.). Æрбахæссын цалдæр гыццыл къалиуы æмæ сæ рагацау нывæрын доны банкæйы, цæмæй сæ сыфтæ тагъддæр рацауой.

Ахуыры нывæст

Хъ. Абон рудзынгæй акастыстæм æмæ мит нал и.

(Кæд боныхæд ацы ныхæстимæ нæ бады, уæд дзурæн ис алцæй тыххæй дæр фидæн афоны: «Тагъд рудзынгæй куы акассæм, уæд дзы мит нал уыдзæн» ... æмæ а.д.)

Хъ. Фæстаг мит æмæ ихындзæгтæ бынтондæр батадысты. Хур рæдау, хъæлдзæг – цæхæртæ калы цъæх-цъæхид арвыл. Хъарм рог дымгæ узы бæлæсты къалиутæ. Равдисут-ма, къалиутæ дымгæйы уддзæфæй фæлмæн куыд базмæлынк, уый.

(Сабитæ æвдисынк, бæлæстæ куыд ратас-батас кæнынк, уый – сæ къухтæ куы иуырдаæм акаенынк, куы иннардаæм.)

Хъ. Бæлæсты къалиутæм лæмбынæг кæсгæйæ фендзыстут – къуыпатаæ дымсынц, æрхъæцмæ нал лæууынц æмæ тагъд ног чысыл сыфтæ рагудзи кæндзысты дунемæ. Махмæ ис уалдзыгон къалиутæ, уыйразмæ сæ æрбахастам. Æркæсут-ма сæм мæнæ. Сабыргай бавналут сыфтæм.

(Афтæмæй – æрдзимæ æнгом «бастдзинадæй» хъæздыгдæр кæны сабиты фæлтæрддзинад. Базыдтой, ног сыфтæ зæлдаг æмæ сатæг кæй сты.)

С. Сыфтæ нырма гыццылтæ сты, фæлурс-цъæх, фæлмæн. Лæгъз, хуылыдзгомау, нырма кæронмæ нæма райхæлдысты.

Хь. Бæлæстæ къуыбыр куы 'фтауой, мит куынауал уа æппындæр, хур тынг куы тава, уæд ралæууыд...?

С. Уалдзæг!

(Кæсыныц уалдзыгон сæрдзы нывтæм.)

Хь. Æмæ цыутæ фырцинаей сцъыбар-цъыбур кодтой алы хъæлæстæй, цъыллинджытæ кæныныц арвы тыгъдады æмæ зарыныц уалдзыгон зарджытæ. Кæрдæг цъæх адардта, йæ лыстæг судзинтæ сдардта фæсалы 'хсæнты. Цавæр кæрдæг федтам мах абон тезгъойы рæстæг?

С. Фæлурс-цъæх, æвзонг, талас.

Хь. Æмæ уæлдæф дæр кæны тад миты æмæ ног кæрдæджы тæф. Ахæм бон сабиты дæр кæртæй хæдзармæ сæ къах нал фæхæссы. Уæдæ мах ныр сныв кæндзыстæм диссаджы уалдзыгон хур бон. Ахорæнтæй. Цавæр хуызтæ равзардзыстæм уалдзыгон бонæн?

С. Ирд, рæдау, хъæлдзæг.

Хь. Æмæ цы сныв кæндзыстæм?

С. Хур. Бæлæстæ. Кæрдæг. Ноджы ма хæдзар æмæ кæрт.

Хь. Тынг хорз. Гыщыл сабитæ хъуамæ хъазой сæхи хæдзары кæрты, æнæ хистæрæй хъуамæ дард ма цæуой. Хæдзар æнæмæнгæй хъуамæ уа нывы. Куыд æй хъæуы равдисын? Сымах æй уыйразмæ дæр ныв кодтат.

(Хæдзары ныв кæныны фæлтæрддзинад – рацыд æрмæг цæмæй зардыл æрлæууа.)

С. Раздæр уал къултæ æмæ сæр, стæй дуар æмæ рудзгуытæ.

Хь. Иттæг хорз! Зонут алцыдæр ныв кæнын. Уæртæ хæдзар, йæ сæрмæ – хур, мæнæ – кæрдæг. Арв та равдисут цъæх-цъæхидæй. Нывы фæстаг хайы – хæхтæ, сæ сæрмæ – урс æврæгътæ.

С. Хæхтæ ныв кæнын дæр зонæм!

Хь. Хæхтæ рагуалдзæджы нырма митæй æмбæрзт сты. Фæлæ тагъд хур тынгдæр тавын байдайдзæн æмæ уæд хæхты мит дæр агайдзæн. Фæлæ иу хох æдзухдæр ваййы митын худы – зымæг дæр, уалдзæг дæр, сæрд дæр. Куыд хуыйны уыцы хох?

С. Хъазыбеджы хох, уымæн æмæ уый у æппæты бæрзонддæр хох.

Хь. Йæ ирон ном – Сæна. Гъемæ сныв кæнут бæрзонд хох. Хæдзары фарсмæ – бæлас. Пæлæхсар бæлас, бирæ къалиутæ йыл. Къалиутыл та цы сныв кæндзыстут?

С. Къуыбыртæ æмæ чысыл цъæх сыфтæртæ, мæнæ нæ уалдзыгон къалиутыл цавæртæ ис, ахæмтæ.

Хь. Гъемæ ма сæм иу хатт дзæбæх бакæсут, цæмæй сыфтæ уæ нывы

дәр рәсугъд рауайой. Ахъуыды-ма кәнүт – цавәр хъисойæ ис хуыздәр ныв кәнән ног чысыл сыфтæ?

С. Райсын хъæуы гыщыл хъисой.

(Сабитæн ис бацæмонæн, кæрдæг æмæ сыфтæ хъисойæ куыд нывгæнгæ сты, уый.)

Хъ. Уæллæй, æвæджиауы уалдзыгон хур бон рауад нывы! Хæдзары фарсмæ ма сныв кәнүт лæппуты æмæ чызджыты – хъазынц кæрты сæ зæрдæйы дзæбæхæн. Пурти дәр ма ферох кәнүт, цæмæй хъазой, уый сын уа. О, куыд хорз у уалдзæг!

25-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Цъиу» (Натурæмæ гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Мæргъты цардмæ гæсгæ сабиты зонындзинæдтæ уалдзыгон æрдзы тыххæй фæфылдәр кæнын.
- Рæзын сын кæнын сæ фæлгәнæн, сæ фантазии; æрдзы фæзындтытæ куыд уыной æмæ сæ зæрдыл куыд дарой.
- Архайын ууыл, цæмæй сæм мæргътæм райгуыра цымыдис æмæ сæм аудгæ ахаст дарой.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базоннын.

Йæ хахныв вазыгджын кæмæн у, ахæм æрдзон формæйы хуызвыст (маргъ) йæ сæйраг хæйттимæ (сæр, гуыр, къæдзил, базыртæ, цæстытæ, бырынкъ).

2. Хуызиртасынад.

Æрдзон хуызты рәсугъддзинад æнкъарын; мæргъты базыртæ иумæ куыд фидауынц, уый уынын. Сæ базырты систæ æнувыдæй ныв кæнгæйæ мæргътæм уарзт равдисын.

3. Композици.

Стыр маргъ сыфы астау сныв кæнын. Маргъы фæлгонц тæхгæйæ равдисын кәнæ та йæ ахстоны йæ лæппынтыл узæлгæйæ – сабиты сæхи куыд фæнда, афтæ. Спайда кәнән ис пейзажи æууæлтæй (æврæгътæ, хур, бæлæстæ, хæхтæ).

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хахнывон-графикон, гуырнывты мидæг та уæлахуырст куыд уа, афтæ. Хуызвысты уаг – маргъы хæйттæ раст куыд райой (сæйрæгтæ).

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: цъиуты зард (магнитофоныл). Цъиуы быдыргъ, арæзт цъиутæ æцæг систимæ. Цъиуы хуызвыст (къам) ахстоны кæнæ арвы тæхгæйæ. Ахстоны хуызвыст цъиуимæ. (Ахстон йæхæдæг куы уа, уæд ноджы хуыздæр). Рæсугъд цъиуты хуызвыстытæ (къамтæ) – митмитгæнаг, хъæдхой, туты, хуыргарк – 3–5 хуызы. Алыхуызон цъиуты рæсугъд базыртæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст. Тезгъогæнгæйæ мæргъты цардмæ хъус дарын, сæ зардмæ байхъусын, сæ цъыбар-цъыбурмæ. Æцæг ахстон ссарæн ис дымгæйы фæстæ, фенæн æй ис бæласы къалиуытл æмæ къудзиты дæр. Фæлгæты чи цæры, ахæм цъиумæ – уæлдай фылдæр æргомыздæхт (кæд, удагас къуымы ис, уæд): раттын ын хæринаг, дон, йæ пакъуытæ йын рамбырд кæнын, йæ архайд ын зардыл дарын (куыд хæры, куыд нуазы дон, йæ систæ куыд сыгъдæг кæны), йæ зардмæ байхъусын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Æрцыди уалдзæг! Уалдзæджы тыххæй нæм фиццаг хæрзæг-гурæггаг чи фæвæййы мæргътæй? Уалдзæгмæ чи фæсиды йæ зардæй? *(Хъусынц цъиуты зардмæ магнитофоныл.)*

С. Дзывылдар. Зæрватыкк. Æртæхынц нæм хъарм бæстæй, уым кодтой зымæгиуат.

Хъ. Хур куы 'ртавы, уæд мæргътæ дæр суасынц алы хъæлæстæй сæ цины зарджытæ. Куыд зарынц? Æхситт дзы чи зоны? А-ма, афæзмут сæ. Бафæлварут æхситт, цъыбар-цъыбур кæнын.

(Сабитæ фæлварынц. Афтамæй рæзы сæ фæлгæнæн.)

Хъ. Сабитæ, æвæццæгæн, базыдтат – абон мах ныв кæндзыстæм мæргъты. Цæй-ма фенæм, цавæр сты, цы сæм ис?

(Кæсынц цъиуы быдыргъмæ, аразгæ цъиуты хуызæгтæ. Тæхгæ цъиуы æмæ къалиуыл бадаг цъиуы хуызвыстытæ.)

С. Ис сын базыртæ æмæ къæдзил. Стæхынц бæрзонд, хæдзæртты, хъæдты сæрмæ. Цæргæс та фæтæхы хæхты сæрмæ.

Хь. Цьиутæ куыд фæтæхынц æмæ сæ базыртæ куыд фæтилынц, уый-ма равдисут ныр.

(Сабитæ фæзмынц мæргъты тахт.)

Хь. Мæнæ нæм цы диссаджы цьиутæ ис! Æхситт дæр хорз куы кæнут. Æмæ мæргътæ хæргæ та цы кæнынц?

С. Уаллæттæ, сасктæ, хоры нæмгуытæ, лыстæг гагатæ.

Хь. Равдисут-ма ныр – цьиу куыд фæхæры? Уымæн дæр мах хуызæн дзых ис?

С. Нæ. Йæ бырынкъæй сæ ауидзы.

Хь. Уе ’нгуылдзтæй ацаразут бырынкъ æмæ равдисут, цьиу кæрдзыны къæбæртæ куыд уидзы, уый.

(Сабитæ, хистæр æмæ амонæн æнгуылдзтæ бауиу кæнгæйæ, æвдисынц, цьиу нæмгуытæ куыд ауидзы, уый.)

Хь. Æмæ цæргæ та кæм кæнынц цьиутæ?

С. Бæлæстыл, ахстæтты, мæраты, адæм сын цы ахстæттæ саразынц, уым.

Хь. О, бæстон фæаразынц, фæбийынц сæхæдæг дæр сæ ахстæттæ – хус, фæлмæн къалиутæй, кæрдæджы хæлттæй, пакъуыйæ. Сæ бырынчыты сæ æрбахæссынц æмæ сæ кæнынц сæ цæрæнтæ. Цавæр вæййы ахстон?

С. Тымбыл, мидагæй – дзыхъгонд.

Хь. Цæмæн?

С. Уым цьиу æрæфтауы æйчытæ, къуыртты сыл фæбады æмæ сæ лæппынтæ рацæуы.

Хь. Лæппынтæ, цалынмæ сыстыр вæййынц, уæдмæ фæцæрынц ахстоны. Цьиу-мад æмæ сын цьиу-фыд уырдаем фæхæссынц хæринаг. Лæппынтæ сæ куы ауынынц, уæд фырцинаей сцъыбар-цъыбур кæнынц æмæ сæ гыццыл дзыхтæ бахæлиу кæнынц: пи-пи-пи! Фæнды сæ тагъддæр айрæзын æмæ тæхын сæ ныййарджыты хуызæн.

Афæзмут-ма лæппынты цъыбар-цъыбур.

(Сабитæ фæзмынц...)

Хь. Цæй, ныр ныв кæнут цьиуы. Ис ын...?

(Фарстатæ датгæйæ хъомылгæнæг æвдисы мæргъы хицæн хæйттæ.)

С. Чысыл сæр, дыууæ дзындз-цæсты, бырынкъ, гыццыл гуыбын. Ноджы ма къæдзил æмæ 2 базыры.

Хь. Æмæ цьиу тæхгæйæ йæ базыртæ куыд айтынды? Афæзмут та йæ. Къалиуыл куы ’рбады, уæд та йæ базыртæ куыд «амбырд» кæны?

С. Мәнә афтә *(әвдисыңи).*

Хь. Маргъ арвыл тәхгә кәны, фәлә зәххыл та куыд змәлы?

С. Ис ын гыцпыл дзәмбытә. Уыдонәй фәцәуы. Къалиуыл дәр уыдонәй ныххәцы фидар.

Хь. Гьемә уә алчидәр ныв кәнәд цьиу тыгъд базыртимә кәнә та йә ахстоны къәсәрыл йә ләппынтән хәринаг дәтгәйә. Кәй уә фәнды, уый та цәргәсы сныв кәнәд хәхты сәрмә тәхгәйә.

(Уадз әмә сфәлдисой сәхи уацмыс сә раздәры тәлмәнты руа-джы.)

Хь. Стыр маргъ сныв кәнүт, уадз әмә бацахса әнәхьән сыф. Базыртә йын, къәдзил, бырынкъ, дзәмбытә...

(Сабитә дәр сә нымайыңи хьомылгәнәдджы фәстә, цәмәй сә йә хәйттәй мацы ферох уа...)

Хь. Куыд рәсугъд у! Цьиумә куы бавналай, уәд цы банкъарыс?

С. Фәлмән, йә пакъуытә – алыхуызон.

(Пакъуытәм әвналыңи дисгәнгә, сә әрмттыл сә расәрфыңи, цәмәй йә хуыздәр сә зәрдыл бадарой, әрмийә йә банкъарой.)

С. Рог сты, пух...

Хь. Уыдон хьарм дарыңи цьиуы, уазәлттәй йә хьахьхьәныңи. Стәй ма йә кәныңи аив дәр. Алы маргъән дәр йәхи систә ис, сә хуыз дәр афтә, әндәр.

(Кәсыңи митмитгәнагмә, хьәдхоймә, тутитәм, хуыргаркма. Сабитә нымайыңи хуызтә.)

Хь. Систә әрттивыңи, рафәлив-бафәлив кәныңи, уымән әмә сә цьиу иудадзыг сыгъдәг кәны, зилы йә базыртәм. Сныв кәнүт алы-хуызон систә, бәстон архайут, зәрдиагәй. Уәд рабәрәг уыдзән уә уарзт мәргьтәм.

Хьуамә дә маргъ әппәты рәсугъддәр рауайа! Сыфыл ма цы бынат баззад, уым та сныв кәнүт бәләстә – уәдә цьиу кәм әрбаддзән әмә кәм кәндзән зарджытә.

(Ис та байхьусән мәргьты зардмә.)

Хь. Хур дәр сныв кәнүт, уадз әмә тава цьиуы. Ис хоры нәмгуытә, гагата сныв кәнән дәр – уадз әмә сә цьиу әруидза әмә дзы йә ләппынтән дәр ахәсса.

Гье, афтәтә. Иугәр цьиу сныв кодтат, уәд әм хьуамә зилгә дәр кәнат, узәлат ыл. Цәттә у ныв! Стыр бузныг! Тынг хорз рауад.

26-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Уалдзыгон букет» (Натураемæ гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Сабиты ахуыр кæнын, цæмæй фиппайой æрдзы ивддзинадтæ: уалдзыгон змæлд, дидин калынд бæлæстæ æмæ æнд.
- Архайын, цæмæй æрдзон формæтæ барын уа сæ бон асæй, хуызæй, уагæй æмæ сæ кæрæдзийæ иртасын зоной.
- Хъомыл кæнын сабиты, цæмæй сæм æрдзмæ уарзондзинады æнкъарæнтæ гуыра æмæ æхсызгондзинад исой, æрдзы хъæбысы уæвгæйæ.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонн.

Алыхуызон æрдзон гуырнывтæ æвдисын зонын. Хæххыты пластика. Хæххытæ (дидинджыты зæнгтæ) æмæ алы гуырнывтæ (сыфтæ, астæуккаг хай) иу кæнын, цæмæй сæ рауайа дидинаг.

2. Хуызиртасынад.

Æрдзы цы хуызтæ æмбæлы, уыдонæн дæр ма бирæ фæлгъуызтæ кæй ис, уый хатын. Хуызæй, ахорæнæй уаг равдисын (талас, мæнгæфсон). Куыст палитраейыл – рухс, фæлмæн, райдзаст хуызтæ.

3. Композици.

Хуымæтæг натюрморт: иу-дыууæ дидинагæвæрæны уалдзыгон дидинджытимæ. Хæдбындур æнкъарынад. Дидинты баст – уалдзæджы сурæт. Йæ фæрцы адæймаг цы банкъары, сæ тæф, сæ рæсугъд цас æхцон у, уый рафæлгъауын.

Куысты фæрæз: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон. Хуызвысты ахаст – алыхуызон дидинты хахныв.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: уалдзыгон дидинты бæстытæ (2–3 хуызы). Уалдзыгон (3–5 хуызы) æмæ фæззыгон (2–3 хуызы) дидинты хуызвыстытæ (къамтæ). 4–5-аздыд сабиты нывгæндтæ æмæ нывгæнджыты натюрмортты æмхалдихтæ – дидинджытæй.)

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (рæстæмбис æмæ гыццыл), банкæ донимæ, къухмæрзæн.

Рагагъоммæйы куыст. Æрдзы хъæбысы дидинджытæ куыд рæзынц, уымæ хъус æрдарын. Æрæмбырд кæнын уалдзыгон дидинтæй гыццыл бæстытæ. Дидинджытæ уынгтæ, парктæ, цæхæрадæттæ куыд сфидауын кæнынц, уымæ сабиты æргом аздахын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Мах бирæ фенхъæлмæ кастыстæм уалдзæгмæ. Æмæ мæнæ, æппынфæстаг, фæзынди. Æрдз хъал кæнын райдыдта, дидинæг калы æмæ цин кæны мах хуызæн хур æмæ хъармыл. Фырцинæй цъæх адардта кæрдæг, фæзындысты фыццаг дидинтæ.

Цæй-ма, сныв кæнæм уалдзыгон дидинджыты баст. О, дидинтæ уарзон мадæн. Æцæг дидинджыты бæсты. Иуцасдæр нывгæнджытæ кæй стут, уый фæрцы йын балæвар кæндзыстут рæсугъд дидинтæ, уæхæдæг кæй сфæлдисат, уыдон. Уыцы ныв уæ мад бакæндзæн къулыл. Нывгонд дидинтæ нæ баруайдзысты æмæ йын бирæ рæстæг хæсдзысты циндзинад.

Мах стъолюл ис уалдзыгон дидинтæ. Базыдтат сæ?

С. О: къаппа-къуппата, малусæг, хæрисы къалиу.

(Æндæр дидинтæн дæр ис уæвæн, сæйрагдæр – цæмæй уой цалдæр хуызы, гæнæн ис, æмæ уой дидинкалгæ фæткъуы кæнæ балы, курагайы гыццыл къалиутæ æмæ æнд.)

Хъ. Æз уæм равдисдзынæн нывгæндтæ, сымах та ранымайут, цавæр дидинджытæ ма зонут ноджыдæр, уыдон.

(Кæсынц дидинтæм хуызвысты. Сабитæ сæ дзурынц, кæй дзы нæ зонынц, уый сын фæзæгъы хъомылгæнæг.)

С. Мæнæ малусæг – фыццаг уалдзыгон дидинæг, миты бынæй сдæры йæ сæр, рагуалдзæджы. Мæнæ уыдон уардитæ, мæнæ алыхуызон тюльпантæ æмæ нарцисстæ. Æмæ куыд тæф кæнынц, уый та! Мæнæ ацы гыццыл урс дзæнгæрджытæ хуыйнынц джыджынатæ.

(Сабитæ дзурынц дидинджыты æмæ сæ рæсугъд хуызты тыххæй.)

Хъ. Цæмæй хицæн кæнынц уалдзыгон дидинтæ фæззыгон дидинтæй? Æркæсут-ма, абарут...

(Ныр сын æвдисы фæззыгон дидинтæ дæр – стыр хæмпус хризантемæтæ, георгинæтæ. Нæмттæ сæйраг не сты, сæйраг у дидинты «уаг», сæ ахорæнтæ.)

С. Уалдзыгон дидинтæ сты гыщцылтæ, мæнгæфсон, хуымæтæгдæр. Фæззыгон дидинтæ – ирд, егъау, райдзаст, сæрыстыр.

Хъ. Бирæ дидинтæ федтам абон. Æмæ сæм иумæйагæй та цы ис?

С. Сæ зæнгтæ цæуыл лæууынц, уый, цъæх сыфтæ æмæ дидинаеджы «зæрдæ» – астæуæй.

Хъ. Сабыргай-ма бавналут дидинсыфтæм – зæлдагæй фæлмæндæр сты, лæгъз, сатæггомау.

(Уадз æмæ сабитæ армæй дæр банкъарой дидинты буар, сæ сыфтæ, сæ зæнгтæ.)

Хъ. Ис ахæм дидинтæ, æмæ сын ис æрмæстдæр 3, 4, 5 сыфы. Ис сæ банымайæн. Сымах зонут нымайын. Фæлæ ис ахæм дидинтæ дæр, æмæ сæ сыфтæ зын банымайæн сты. Цавæртæ? Равдисут-ма сæ нывгонды.

С. Мæнæ адон (къаппа-къуппа, хризантемæ, пион æмæ æнд.)

Хъ. Астæуæй дидинаеджы зæрдæ – пухгомау, бур рыджы хуызæн, дæ фындз ыл куы бандзæва, уæд уый дæр сбур уызæн.

Къæвда куы ваййы, уæд дидинаг йæ сыфтæ æрбахгæны, æхсæвыгон дæр – афтæ, бануæрды йæ зæрдæ. О, бахъахъхъæны йæ. Уым ис адджын тæнгъæд. Мыдыбындзытæ, гæлæбутæ дæр æм уымæ фæтæхынц. Базонынц æй йæ тæфæй. Дидинаг дзурын нæ зоны. Уæдæ ма куыд бахона йæхимæ уызджыты?

(Ныр сабиты сæгом здахы дидинты ирд фæлыстмæ, ома сæ хуызтæ-ахорæнтæм.)

Хъ. Ранымайут-ма мын, æрдз цавæр ахорæнтæй срасугъд кæны дидинты? Искуы федтат бынтон тар кæнæ æгъуыз дидинтæ?

С. Нæ. Дидинтæ æдзух ваййынц аив фæлысты, ирд æмæ рæсугъд – урс-урсид, сырх, бур, зæрин, æрвхуыз!

Хъ. Тынграст. Гъемæ сæ уæдæ афтæ сныв кæнут, фыццаг – зæнг, сыфтæ. Стæй уæ «зæрдæ» дæр ма ферох уæд, гæлæбутæ, мыдыбындзытæ кæмæ тæхдзысты, уый.

Ахорæнты рæсугъддæртæ ма бавгъау кæнут, цæмæй дидинджытæ рауайой алыхуызон. Уæд дидинджыты баст дæр фæцæудзæн мады зæрдæмæ.

(Сабитæ архайынц палитрайыл, ныв кæнынц сабыргай, зæрдиагæй, ома уыцы кары сæ бон цас у, афтæ. Уымæй æвдисынц сæ уарзт дидинджытæм дæр æмæ сæ ныййарджытæм дæр.)

27-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Уалдзæг»

Темæ: «Гæлæбу æмæ дидинджытæ» (Натурæмæ гæсгæ æмæ тæлмæнтæм гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Сабитæн гæлæбумæ гæсгæ зонындзинæдтæ дæттын саскты царды тыххæй уалдзæджы.
- Рæзын кæнын сабиты фантази æмæ фæлгæнæн; цæмæй фиппайой сæ алыварс алы лыстæг хуызтæ дæр.
- Архайын ууыл, цæмæй рæза сæ цымыдис нæ алфамбылай дунемæ, зайæгойтæ æмæ саскты цардарæзтмæ.
- Хъомыл сæ кæнын афтæ, цæмæй сæм æвзæра æнувыддзинад, бæстондзинад.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонын.

Гæлæбуйы базырты аив конд равдисын (пластикæ). Рæсугъддзинад куыд æнкъарынц, уый гæлæбуйы базырты нывæфтыдæй рафæлгъауын. Дидинджытæ ныв кæныны арæхстдзинæдтæ бафидар кæнын.

2. Хуызиртасынад.

Æрдзон хуызтæ уынын æмæ сын сæ фидауц æнкъарын. (Дæнцæг – гæлæбуйы базырты фæлгъуызтæ. Иу хуыз иннæмæ кæм хизы, уый æмхæццæ ахорæнтæй æвдисын.)

3. Композици.

Сæйраг цы у (гæлæбуйы), уый лыстæг хæйтты фæрцы (чысыл цæстытæ, дзæмбытæ, рихигæндтæ) æмæ базырты нывæфтыдтæй æвдисын.

Гæлæбуйы хуызвыст (кæнæ та цалдæр гæлæбуйы, мыдыбындызы, хъæндилы) баиу кæнын хуры æмæ дидинджыты (быдыры) хуызвыстытимæ.

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон нывæфтыд уæлахуырстимæ. Хуызвысты ахаст – гæлæбуйы æмæ дидинджыты æууæлтæ ирдæй фæлгъауын.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: лупæ кæнæ стырдаргæнæн авг. Гæлæбу. Саскты (хъæндилтæ, цырыцъырагтæ, майрæмыкæрчытæ (куадзæны

бæхтæ) мæлдзыджытæ æмæ æнд.) æмæ алыхуызон гæлæбуты хуызвыстытæ кæнæ къамтæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ.

Рагагъоммæйы куыст. Тезгъойы рæстæг саскты цард æмæ архайдмæ хъус дарын. Ссарын мæлдзыг, мыдыбындз, майрæмыкарк, гæлæбу дидинджыты астæу, æмæ сæ уындæй æхсызгондзинад исын. Саскты тыххæй аргъæуттæ бакæсын.

Ахуыры нывæст

Хъ. Даргъ зымæгон фыны фæстæ уалдзæджи алцыдæр хъал кæнын райдыдта. Сасктæ дæр райхъал сты. Зонут сæ сымах?

С. Гæлæбутæ, мыдыбындзытæ, майрæмыкарк, мæлдзыджытæ æмæ а.д.

(Кæсың саскты хуызвыстытæм.)

Хъ. Цы зонæм мах уыдоны тыххæй? Абон уын æз ракæндзынæн иу хабар сæ цардæй, уый у аргъауы хуызæн.

Царди-уыди къуыдыркалм (æлыз). Æнæхъæн сæрдзы дæргъы хордта цъæх сыфтæ, бырыд иу къалиуæй иннæмæ, фæлæ фæззæг куы ралæууыд, уæд къуыдыркалм стæлмытæ ис æмæ бафынæй. Фæлæ мæнæ царциатæ. Цалынмæ зымæг-зымæджи дæргъы фынай кодта, уæдмæ йыл разад æмбисонды базыртæ æмæ фестад алаемæты гæлæбу! Мæнæ ахæм.

(Гæлæбу равдисын.)

Къуыдыркалм-гæлæбу куыннæ цин кодтаид! Айтыгъта йæ базыртæ æмæ райдыдта тæхынтæ.

Цæй-ма, равдисут, гæлæбу йæ базыртæ куыд фæтилы? Уæхæдæг дæр гæлæбутæ цыма стут, афтæ атæхут!..

Сабитæ фæлхат кæның гæлæбуы тахт, сæ къухтæ цадæг тилың, базырты фæлмæн змæлд фæзмгæйæ.

Хъ. Тæхы гæлæбу, кæсы йæ дзындз-цæстытæй – бынай цъæх дары кæрдæг... Æндæр ма цы уыны гæлæбу?

С. Æрдузы хуры хъарммæ райхæлдысты дидинтæ. Дыргъдæтты дæр бæлæстæ дидинаг калыңц, уымæн æмæ у уалдзæг.

Хъ. *(хъалæс ивгæйæ).* «Куыд тынг сты мах, гæлæбуты, хуызæн дидинтæ! Сæ сыфтæ сты нæ халдих – роғ, талас, рæсугъд, зæлдаг. Фæлæ дидинтæ зæнгтыл лæууыңц æмæ уымæ гæсгæ тæхын нæ зоныңц. Уый мын хъыг у» – ахуыды кодта гæлæбу æмæ æввахсдæр æртахти дидинджытæм. Фæнды йæ дидинтимæ бахæлар уæвын.

Мах зонæм дидинтæ аив ныв кæнын. Ныр та сын хъуамæ сахуыр уæм се 'мбæлтты – саскты – ныв кæнын.

Мах абон сныв кæндзыстæм гæлæбу. Саскты 'хсæн гæлæбутæй рæсугъддæр нæй.

Лæмбынæг-ма æркæсæм гæлæбумæ. Цавæр у? Цы йын ис?

Уының гæлæбу. Уæлдай ахъаз уыдзæн, сабитæ йæ стырдаæргæнæн авджы фæрцы куы феной, уæд.

С. Чысыл базыртæ – тæхынæн. Сæр æмæ цæстытæ дæр гыццылтæ – кæсынæн. Гыццыл гуыбын æмæ чъылдым, бынтон чысыл гæккытæ. Æмæ ма ноджы лыстæг рихитæ.

Хъ. Æмæ йын базыртæ та цал ис? А-ма, кæддæра нымайын куыд зонут?

С. Иу, дыууæ, æртæ, цыппар; дæллаг базыртæ – дыууæ, æмæ уæллаг базыртæ дæр дыууæ. Гæлæбуйæн ис 4 базыры.

Хъ. О, уыдон сты тынг рæсугъд æмæ алы гæлæбуйæн дæр æндæрхуызон. Кæсут-ма.

Алы гæлæбуты хуызвыстытæ. Сабиты æргом здахы базырты хуыз æмæ нывæфтыдтæм.

С. Мæнæ урс гæлæбу, морæ, сырх, æрвхуыз. Æмæ дзы алы гæлæбуйы базыртыл дæр ис æндæр нывæфтыд.

Хъ. Мæнæ ацы гæлæбуйы базырты ныв у стыр цæстыты халдих, æмæ тæрсын кæны цъиуты.

Ныв кæнæм. Гæлæбу йæхæдæг у гыццыл, йæ базыртæ та – стыртæ; уымæн у йæ бон стæхын афтæ бæрзонд. Цавæр гæлæбу уæ фæнды равдисын? Йæ базыртыл ын сныв кæнут алыхуызон нывæфтыдтæ. Архайут зæрдиагæй, бæстон æмæ уæд аив рауайдзысты.

(Сабитæн ацы хæс æхцон у, уымæн æмæ ацы кары тырның кæрка-мæрка хуызтæм, нывæфтыдты хæрдгæмæ. Уæлахуырт кæнгæйæ сæ бон пайда кæнын у фломастерты алы хуызтæй.)

Хъ. Ныр та гæлæбуйæн сныв кæнут дидинтæ дæр, цæмæй сын уа хæлартæ. Цæй-ма, уæ зæрдыл æрлæууын кæнут, дидинджытæ куыд ныв кодтат, уый.

Раздæры темæ фæлхат кæнгæйæ фидар кæның дидинтæ ныв кæныны мадзал.

С. Дидинаеджы зæнг, йæ сыфтæ, йæ «зæрдæ», йæ «сæр».

Хъ. Цавæр уалдзыгон дидинтæ ныв кæнут?

С. Малусæг, къаппа-къуппа, тюльпан æмæ æнд.

Хъ. Æмæ сасктæ дидинтимæ афтæ хæларæй цæмæн цæрың?

С. Дидинтæ сты хæрдæф тынг адджын, гъе уымæн фæтæхынц мыдыбындзытæ æмæ гæлæбутæ – сæ тæфæй сæ дардмæ дæр базонынц.

Хъ. Æмæ ма ноджы цæмæн?

С. Дидинты «зæрдæйы» ис хæрзад тæнгъæд – сасктæн æмбисонды хæринаг. Гæлæбутæ дæр, мыдыбындзытæ дæр, хъæндилтæ дæр уый æхсызгонæй нуазынц.

Хъ. Тынг раст. Мыдыбындзытæ æрбатахынц, æрбадынц дидинагтыл æмæ æмбырд кæнынц уыцы тæнгъæд. Уымæй уыйфæстæ рауайы мыд. Уый у æвдадзы хосау. Уарзут мыд? Гыццыл хъæндилтæ та уарзынц дидинты мидаг фынаг кæнын, уыдон сын сты гыццыл хæдзæрттау. Æхсæвыгон дидинаг бамбæрзы йæхи – йæ «зæрдæ» бануæрды йæ тæнсыфтæй. Гъемæ хъæндилтæ уым бахсæвиуат кæнынц, райсомæй та атæхынц...

Кæй фæнды, уый-ма сныв кæнæд мыдыбындз кæнæ хъæндил. Хур дæр уæ ма ферох уæд – уадз æмæ рухс кæна æмæ тава алцыдæр, хъарм уалдзыгон хур...

28-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Нæ алфамбылай дуне»

Темæ: «**Хъæлдзæг къæвда**» (Йæхæдæг цы федта æмæ йæм цы тæлмæнтæ сæвзæрд, уыдоны бындурыл ныв кæнын)

Нысантæ:

- Цæмæй хъæздэгдæр кæна сабиты дунембарынад; цæмæй иу æргъомы баст æрцауой сæ зониндзинаедтæ æрдз æмæ сæ алфамбылай дунейы тыххæй, ууыл архайын.
- Цæмæй уыной, зæрдæйæ æнкъарой, æрдзы алцыдæр зæрин тæгтæй, кæрæдзиуыл баст кæй у, уый.
- Цæмæй нывкæнынады фæрцы кæной цæрæццагдæр, цæмæй æрдзы удыл «æндзæвой» сæ рæзгæ удтæ, уымæ сæ тырнын кæнын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ базонын.

Ныхмæвæрд мадзæлттæй пайда кæнын: уæгъдибар зылд (æрдын) цалдæр хатты алы ахорæнтæй – арвæрдын, æмæ алыхуызон гыццыл хæххытæ – уарыны æртæхтæ.

2. Хуызиртасынад.

Спектры авд хуызы. Палитраёйыл кустгæйæ равдисын фæлгъуызтæ-фæливантæ (*доны, суадоны, хъоппæг æртæхты ирдист*).

Хуызы руджы равдисын хъæлдзæг, райдзаст æрдзы нывы уаг.

3. Композици.

Стыр æрдын – арвæрдынаёй равдисын пейзажы композицион райдайæны иугæнæг хъомыс. Зонтиччы бын гуырныв (кæнæ цалдæр гуырнывы) равдисын.

Куысты фæрæз: гуашь.

Хуызвыст: нывкæнынадон. Йæ уаг – хуызджын, бирæ ахорæнтæй конд пейзаж адæймаджы нывимæ.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: арвæрдыны хуызвыст. Арвæрдыны 7 хуызы (спектр). Нывгæнджыты уацмысты халдихтæ æмæ 4–5-аздыд сабиты нывгæндтæ арвæрдыны хуызвыстытимæ. Ирд, кæркæ-мæркæ зонтик.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы гуашь, палитра, хъисойтæ (рæстæмбис, гыццыл), банкæ донимæ, къухсæрфæн.

Рагагъоммæйы куыст. Мыййаг, ахуыры рæстæг къæвда куынæ уа, зæгъгæ, рагацау сабиты æргом аздахын къæвдамæ. Уый тыххæй хъуамæ сæ цæст дарой æврагътæм, мигътæм, ома уарын куыд райдайы, къæвдайы размæ, тæрккъæвдайы агъоммæ æрдз куыд ныхъхъус вæййы æмæ æнд. Хъуамæ сæ хъус култы айдæнау куыд разынынц бæлæстæ, алцы; доны уæлцъарыл уарыны æртæхтæ куыд адымсынц. Хорз уайд, уый размæ куы фениккой æцæг арвæрдын дæр. Куы базониккой, къæвдайы рæстæг мæргътæ, цæрагойтæ æмæ сасктæ сæхи куыд фæдарынц, уый. Афтæ къæвдайы агъоммæ æмæ уыйфæстæ дæр.

Уарыны рæстæг æмбæлы рудзынг байгом кæнын. Уадз æмæ алы саби дæр йæ гукк æддæмæ адара æмæ æрцахса æртæхтæ, банкъара доны сатæг. Фена, цыхцыраг куыд æрттивы, куыд зары, куыд тагъд кæны зæхмæ, уый. Афтæ, рудзынджы авгыл цы уарыны дон згъоры, уый дæр.

Ахуыры нывæст

Хъ. Сабитæ, бæрæг у, бирæ кæй уарзут æрдз ныв кæнын. Зымæгон сымах ныв кодтат миты фæлыст. Фæззæджы та? Цы ныв кодтат уæд?

С. Ныв кодтам фæззыгон æрдз. Æвзæр боныхæд, фæззыгон къæвда.

Хъ. Æмæ уæм цыхуызæн кæсы?

С. Æнкъард, узал, митæмхæццæ.

Хъ. Ныр та хъарм у, тагъд ралæудзæн сæрд. Уарынтæ арæх ваййы. Цавæр ваййы къæвда уалдзыгон кæнæ сæрдыгон? Мах æй ныртæккæ сныв кæндзыстæм.

С. Хъарм, сæрæн, хъæлдзæг. Саха!

Хъ. Æнтæф тæвд бонты, уарын дæргъвæтин рæстæг куынæ ваййы, уæд кæрдæг, бæлæстæ, дидинджытæ нынкъард ваййынц, баруайынц. Тынг æхсызгон сæ фæхъæуы уарын, æнхæлмæ йæм фæкæсынц. Цæмæн?

С. Цæмæй сæхи ныхсой. Цæмæй сæ дойны суадзой.

Хъ. Куыд рауайы къæвда? Кæцæй фæзыны?

Ам пайда кæнæн ис сæ раздæры тæлмæнтæй, сæ раздæры ныхæстæй æрдзон фæзындтыты тыххæй.

С. Мигътæй, арвæй.

Хъ. Арвыл – урс рæсугъд æврæгътæ. Уыдонæй рауайы уарын?

С. Нæ. Хъуамæ стыр мигътæ уа. Бирæ мигътæй фемæхсы къæвда.

Хъ. Урс пух æврæгътæ пирæнгæмттау апырх сты цъæх арвыл. Куы сбирæ уой, уæд сæ фæстагмæ рауайдзæн тызмæг мигътæ. Уыдон бацахсынц арв, фырытау райдайынц хæцын æмæ азæлы æрвнæрд, уыйфæстæ райдайы къæвда. Куыд райдайы? Æвиппайды?

С. Фыццаг арвæй фæхауы гыццыл æртæхтæ, уыйфæстæ æртæхтæ стырдарæй-стырдар фæкæнынц. Дæ бон алидзын куынæ бауа кæнæ дæм зонтик куынæ уа, уæд ныххуылыдз уыдзынæ, уымæн æмæ ныккалдзæн тыхджын къæвда къæртайæ калæгау. Саха!

(Сабитæ сæ раздæры тæлмæнтæй цæуыныц иу хатдзæгмæ...)

Хъ. Зæгъæм, ныр райдыдта тыхджын къæвда. Цы фендзыстæм уæд зæххыл?

(Кæд ахуырты рæстæг уарын нæй, уæд æй ныв кæнæт мысæнуаты руаджы.)

С. Зæххыл рауайы култæ. Къанæутты дон хъæлдзæг зард кæнгæйæ уайын райдайы.

Хъ. Алцыдæр ныххуылыдз, æрттивы, цæхæртæ калы фырсыгъдæгæй. Æртæхтæ афтæ стыртæ сты, æмæ доныл таппузтæй хъазынц. Тынг бирæ дондæппæлтæ... Куы ныппæртт ласынц, уæд фæйнардæм азгъорынц чысыл уылæнтæ.

Арв култы зыны айдæнау æмæ уыдон систы цъæх-цъæхид, ленк сæ

кæнынц æврæгътæ, цыма сæхи найынц... Мах дæр равдисдзæн доны кул айдæнау, куы йæм ныккæсæм, уæд... Дуне цыма иннæрдæм фæци – арв уæле дæр, бынæй дæр.

Хæфсытæ дæр иууылдæр фырцинæй уасын райдыдтой. Цæй-ма, афæзмут сæ.

(Сабитæ фæзмынц хæфсыты уаст, афтæмæй сын хъазты равг даетты æууæнк, хæдбар уæвын.)

Хъ. Уарын фæсабыр, арв асыгъдæг. Хур хæхты аууон нæма фæци, йæ зæрин тынтæй арв ныйирд, æмæ дын арвыл æваст фæзынд... арвæрдын!

Чи уæ федта арвæрдын? Цавæр у?

С. Стыр, арвы ’рдæг æрцахсы. Рæсугъд, алыхуызон, ирд, райдзаст. Æз та федтон арвæрдын æхсæрдзæны сæрмæ. Æз та – фантаны!..

(Кæсынц арвæрдыны хуызвыстмæ, дзурынц ын йæ 7 хуызы...)

Хъ. Арвæрдын рауайы, хуры тынтæ уарыны æртæхыл куы фембæлынц, уæд. Арвæрдыны бахæлар сты тæккæ сæйрагдæр æмæ рæсугъдæр хуызтæ.

С. Сырх, зæринбур, бур, кæрдæгхуыз, æрвхуыз, цъæх æмæ фиолет-хуыз.

Хъ. Ахæм диссаджы рæсугъддинад æнæмæнг сныв кæнын хъæуы – хæхты сæрмæ æврæгъты астæу... Ис æй ныв кæнæн стыр хъисойæ ирд ахорæнтæй.

(Чи зоны, сабитæ арвæрдыны хуызтæ раст нæ равæрой фæд-фæдыл. Сæйрагдæр у, сæ тырнындинад, сæ цин ирд хуызты руаджы кæй æвдисынц, уый.)

Хъ. Уарын дæр у хъарм, уалдзыгон. Куыд æй ныв кæнæм?

С. Чысыл алыхуызон æртæхтæ. Уыдон та ныв кæнæм чысыл хъисойæ.

Сабитæ агурынц æмбæлгæ фæлгъуызтæ æртæхтæ æвдисгæйæ – рухс хуызтæ: æрвыг, фæлурссырх, бургомау æмæ æнд.

Хъ. Æмæ уарын йæ донæй цыгæ ныхсы?

С. Бæлæстæ, кæрдæг, дидинтæ...

Хъ. Гъемæ сæ ныв кæнут. Къудзитæ, дидинджытæ фырцинæй цъæх адардтой – афтæ бафсæстысты донæй. Цъиутæ дæр цин кæнынц. Цæмæн?

С. Бæлæттæ æмæ сырддонцъиутæ дæр уарзынц уарыны фæстæ сæхи култы найын. Уæдæ дзы нуазгæ дæр акæнынц...

(Сабитæ мысынц, сæ тезгъоты растæг цы федтой, уыдаеттæ...)

Хъ. Уæдæ сныв кæнут цъиуты дæр, уыдон ныв кæнын раздæр ба-
зыдтат. Цалынмæ къæвда вæййы, уæдмæ цъиутæ фембæхсынц
хæдзæртты сæрты бын, къалиуты æхсæн. Уарын куы банцайы, уæд
ратахынц æмæ фæнуазынц дон, сæхи фæнайынц, схус кæнынц сæ
систæ...

Уæхи та сныв кæнут зонтиччы бын, цæмæй уæ къæвда ма ныддон-
ласт кæна. Гъе, афтæ...

*(Зонтик райсын, байтындын æй æмæ цыма къæвда уары, афтæ
йемæ арауай-бауай кæнын, уый дæр уæлæмхасæн фæрæз у къæвдайы
равг банкъарынæн.)*

Хъ. Уары, мах та тезгъо кæнæм зонтиччы бын, æртæхтæ йæ цæвынц
æмæ йыл тæдзынц фæйнæрдыгæй. Æмæ афтæмæй ничи ныххуылыдз
уызæн. Кæй ма фæнды зонтиччы бын атезгъо кæнын?

Ныр та уыдæттæ иууылдæр ныв кæнæм!..

29-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Хи куыд дарын хъæуы»

Темæ: «Æз ныр стыр дæн» (Мысинæгты бындурыл ныв кæнын)

Нысантæ:

- Цæмæй сæм уæздандзинад уа (нымайой бинонты, хистæрты, цæттæ уой æххуысмæ), сæхи дарын зоной, ууыл кусын дарддæр.
- Архайын ууыл, цæмæй сæм фæзына хуыздæр миниуджытæ, сæ дарддæры æхсæндзарды сæ æнæмæнг чи хъæудзæн, ахæмтæ, цæмæй сæм уа æгъдау, мæстыгæр ма уой, сæхицæн аргъ кæной, уой зæрдæхæлар.
- Сæхи хорз кæй дарынц, искæмæн æххуыс кæй кæнынц, цæмæй сын уый дæтта æхцондзинад, ууыл архайын.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хорз базоннын.

Адæймаджы гуырнын архайды мидæг равдисын (йæхи). Цæмæй фыццаг хатт банкъара йæхи ахæм равджы дон кæнын, зæгæл къуырын, æмбырд кæнын, хæринаг дæттын, – спай-да кæна характерон æууæлæй: донгæнæн, дзæбуг, чыргъæд, хоры нæмгуытæ.

2. Хуызиртасынад.

Хуыз æмæ фæлгъуызтæ саби равзарæд йæхæдæг.

3. Композици.

Архайды хуызвыст, йæ искацы цъусдуг «æрцахсын» (ома, æнæзмæлгæйæ), зонгæ æууæлтæй пайда кæнгæйæ, уыцы архайд сабийæн чи бæрæг кæны, ахæмтæ. Уæлæмхасæн фæрæзтау нывмæ ис бахæссæн хæдзарон цæрæгойтæ, мæргътæ.

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ кæнæ алыхуызон мелтæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон. Хуызвысты ахаст – адæймаджы схематикон хуызвыст, цæмæй дзы уа архайд æвдисæг хæйттæ дæр.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: донгæнæн, уатон дидинаг, дзæбуг æмæ зæгæлтæ, къус æмæ чашкæ, чыргъæд фæткъуытæ, гагадыргътимæ; къус нæмгуытимæ. Гæдыйы, куыдзы, карчы цъиуты хуызвыстытæ (Чарушины нывгæндтæ кæнæ къамтæ).

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертæ кæнæ мелтæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Æвæдза, куыннæ цин кæнон æз! Мæнæ мын цæййæстæ систут! Куыд айрæзтыстут ацы аз! Сахуыр стут зарын, æмдзæвгæтæ дзурын, ныв кæнын. Цастæ базыдтат! Алы хатт дæр дзурут уæздан ныхæстæ: «бузныг», «табуафси», – ахорæнтæ æмæ уын сыфтæ куы райуарын, уæд. Алкæддæр мын æххуыс кæнут, рамбырд кæнут хъисойтæ, фломастертæ, нывгæндтæ. Афснайут нæ зал. Мæ хуртæ акæнут! Фæлæ хæдзары та куыд дарут уæхи? Уым дæр фæдзурут уæздан ныхæстæ? Салам фæдæттут райсомæй? «Аджын хæрд кæнут!», «Хæрзизæр»... фæзæгъут? Хистæртæм истæмæй, зæгъæм, уæ мадæлтæм... фæкæсут?

С. Æз алкæддæр феххуыс кæнын мæ мадæн – ахсын къустæ, цъылынаей рамæрзын хæдзар, дуканийæ æрбахæссын дзул. Сахуыр мæ кодта дидинтæм зилын, балхæдта мын донпырхгæнæн, æмæ съл дон фæкæнын мæхæдæг.

Хъ. Æмæ нана æмæ дадайæн дæр æххуыс кæнут?

С. Мах нанаимæ æмбырд кодтам гагадыргътæ, сагътам хъæдындзтæ æмæ дидинтæ. Æз та нанайæн æххуыс кодтон, уæливыхтæ куы кодта, уæд. Æз та дадаимæ сарæзтон бандон бæласы бын, къуырдрон зæгæлтæ...

(Сабитæ дзурыны, сæ бон цы кæнын у, уый. Афтамæй, цыма цуварсæй)

кæсгæйæ, аргъ кæның сæхицæн æмæ сæм æвзæры сæрыстырдзинад. Хъомылгæнæг та сын се 'ргом здахы, сныв кæнæн цы уавæртæ ис, уыдонмæ.)

Хъ. Тынг хорз. Сымахæй бирæтæ дзырдтой, уæ хæдзæртты кæй дарут гæды, куыдз, тути æмæ æнд. Чи сæм зилы?

С. Æз мæхæдæг фæдæттын хæринаг мæ гæдыйæн (куыдзæн), ахонин æй тезгъо кæнынмæ. Бирæ мæ уарзы, куы 'рбацæуын, уæд мæ размæ разгъоры йæ къæдзил тилгæ. Махмæ та ис кæсæгтæ (тути). Æз сын мæхæдæг фæдæттын холлаг. Хъæуы куы уыдтæн, уæд та кæрчытæн лæвæрдтон хоры нæмгуытæ.

Хъ. Гъе, уый дын хæдзардзин лæппутæ æмæ чызджытæ! Ис уæ схонæн цумайы лæдзджытæ. Гъемæ уæд уыдæттæ сныв кæнут. Уæхи тыххæй мын загътат æмæ уæхи сныв кæнут – уый аккаг стут. Гуыр-нын куыд кæнгæ у, уый зонæм. Афтæ у?

С. Сæр, гуыр, къухтæ, къæхтæ.

Хъ. Сымах тынг айрæзтыстут æмæ уæд уæхи равдисут стыртæй, æнæхъæн сыфыл. Къустæ æхсыны тыххæй чи радзырдта, уый сæ куыд сныв кæндзæн?

С. Кърантæй дон кæлы, тæбæгътæ, агуывзæтæ.

Хъ. Æмæ дидинтыл дон чи кæны, уый та?..

(Ацы кары сабитæ æппындæр наема зоның змæлд æмæ архайд нывы равдисын. Сæ бон ай у равдисын æрмæстдæр, сæ къухы предмет, афтæмæй: зæгъæм, донæвгæнæн, дзæбуг, чыргъæд æмæ а.д.)

С. Донпырхгæнæн – дæ къухы, æмæ лыстæг цыхцыртæй дон кæлы дидинтæм.

Хъ. Кæрчытæм хоры нæмгуытæ чи лæвæрдта, уый дæр сæ афтæ сныв кæнæд. Куыд сыл амбырд сты æмæ сæ тагъд-тагъд куыд уидзынц... Гæдыйы лæппынмæ кæнæ къæбыламæ куыд зилынц, уый та куыд æвдисгæ у?

С. Гæдыйы лæппыны цур сныв кæндзынæн къус æхсыримæ, къæбылайы раз та – стæг.

Хъ. Кæд гæдыйы лæппын æмæ къæбыла ныв кæнут, уæд сæм хъуамæ дзæбæх зилат. Мацы уæ ферох уæд – æндæр хæринагтæ дæр ма сын сныв кæнут, гыццыл гауыз, гыццыл хæдзар дæр – æндæра кæм цæрдзысты? Дон дæр уæ ма ферох уæд, куы сдойны уой, уæд-иу дон аназдысты.

Ацы ахуыртæ сабиты цæттæ кæның иннæ ахуыртæм – уыдоны

темæ уыдзæн цæрæгойты тыххæй.

30-æм ахуыры сахат

Иумæйаг темæ: «Æгас цу, сæрд!»

Темæ: «Цæрæгойтимæ фембæлд» (Мысинагтæм гæсгæ ныв кæнын)

Нысантæ:

- Сабиты сæрды сæйраг бæрæггæнæнтимæ базонгæ кæнын. Адæймаджы фарсмæ цы цæрæгойтæ ис, уыдоны нæмттæ фæлхат кæнын.
- Цыррдзаст куыд уой, цы ныв кæнынц, уымæн йæ сæйраг, ома йæ сæрмагонддæр миниуджытæ фæбæрæг кæнын куыд уа сæ бон.
- Куыд сæм æвзæра уарзт райгуыраен æрдзмæ, цæрæгойты дунемæ; уымæн та ахъаз у æрдзимæ комкоммæ бастдинад.

Аивадон-ахуырадон хæстæ:

1. Аивадон фæлгонцады фæрæзтæ хорз базоннын.

Зонгæ хæдзарон цæрæгой (гæды, куыдз, фыс, стур) кæнæ маргъ (карк, уасæг, цъиу æмæ æнд.) сныв кæнын; фылдæр æргом здахын сæ сæрмагонд миниуджытæм – къæдзил, барц, сыкъатæ, фæздон, систæ, рихитæ æмæ а.д.).

2. Хуызиртасынад.

Фылдæр – ирд райдзаст хуызтæ, уыдон æвдисынц сабиты ахаст, цы ныв кæнынц, уымæ.

3. Композици.

Хæдзарон цæрæгой кæнæ маргъ равдисын (гæнæн ис цалдæр дæр) егъауæй сæрдыгон пейзажи астау (хур, кæрдæг, хæхтæ æмæ а.д.). Сæ уарзон ахаст куыд разына (рæдау, узæлгæ, хъазгæмхасæн) лыстаг хайттыл æнувыд куыстæй (рæсугъд базыры систæ, кæркæ-мæркæ хъуын).

Куысты фæрæз: хуызджын фломастертæ.

Хуызвыст: хаххон-графикон; йæ уаг – хуымæтæг, сæйраг æууæлтæ дзы хъуамæ уой æнæмæнг.

Архайæн фæрæзтæ

Цæстуынгæ: гæды æмæ йæ лæппынты, куыдз æмæ къæбылаты, стур, фысты, бæхы, уасæджы, карк æмæ цъиуты хуызвыстытæ (къамтæ, гæнæн ис, æмæ уой Чарушины нывгæндтæ). Хæхты,

парчы, цады доныхъазтимæ нывтæ.

Райуаринаг: гæххæтт А-4, 12 хуызы фломастертаæ.

Ахуыры нывæст

Хъ. Тагъд ралæудзæн сæрд – сывæллæтты уарзон афон. Уарзут сæрд сымах? Цавæр у сæрд?

С. Хъарм, тæвд! Сæрды алцыдæр дидинаг калы. Цæхæрадон йемыдзаг у гагатай, дыргътай, халсартай.

Хъ. Сæрдыгон хъарм, рухс, уæгъд рæстæг – бирæ æмæ сабитæ дæр се ’мбæлттимæ хъазынц кæрты, цæуынц æрдзы хъæбысмæ, фæзыны сын ног хæлæрттæ. Цавæр хъæзтытæ фæкæнут арæхдæр?

С. Шофыртæй. Пуртийæ. Мах та, чызджытæ, фæхъазæм куклатимæ (мад æмæ цотæй). Æз та фæхъазын гыщыл къæбылаимæ.

(Сабитæ нымайыны сæ хъæзтытæ).

Хъ. Æмæ сæрды, бæгуыдæр, тынгдæр бахæлар ваййæм нæ цыппæркъахыг æмбæлттимæ: гæды æмæ йæ лæппынтимæ. О, уыдон тынг цымыдисаг сты! Кæсут-ма, куыд хъоппæгцæст сты, хъæлдзæг, хъазаг!

(Кæсынц хуызвыстытæм.)

Хъ. Чи ма уæ радзурдзæн, кæм æмæ куыд улæфын уарзы, уый тыххæй.

С. Мах сæрды æнæхъæн бинонтæй улæфты бонты ацауæм нана æмæ дадамæ. Æз бирæ уарзын хъæу.

Хъ. Сæрды тынг хорз у хохы дæр. Æрдзæн æмбал нэй, сатæг уæлдæф... Бирæ дидинджытæ, цъæх-цъæхид кæрдæг, о, куыд хорз у ууыл гомкъахæй цæуын!..

(Кæсынц хæхты хуызвыстытæм.)

Хъ. Сæйрагдæр та, хъæуы фенæн ис бирæ хæдзарон цæрагойтæ, базонын сын сæ царды æууæлтæ. Кæуыл дзы фембæлдыстут сымах?

С. Гал цыди хъомты разай, фæсте – родтæ, бирæ фыстæ; бæх дæр фæдтон, йæ ныхыл – зыгъар.

Хъ. Цай, ныр та сæ нывы фенæм. Мæнæ хизынц сæрвæты.

(Кæсынц цæрагойты хуызвыстытæм.)

Хъ. Хохы дадимæ ис фос хизæн, уæд тынгдæр балымæн уыдзынæ семæ. Чи зоны ма дæ бæхыл кæнæ хæрæгыл бадын дæр сахуыр кæна...

Куыд ма ис улæфæн сæрды?

С. Æз мæ мад æмæ мæ хистæр хоимæ фæцауын паркмæ, реуа фæкæнæм хъеллаугæнæнтыл, зилæнтыл. Уым ис стыр цад, ленк дзы

кæнынц урс-урсид доныхъазтæ æмæ хъæлдзæг бабызтæ. Мах сын лæвæрдтам хæринаг. О, хæдæгай – ис дзы пони дæр, уый гыццыл аив уæрдоны фæласы сабиты.

(Кæсынц та парк æмæ йæ диссагты хуызвыстытæм кæнæ къамтæм.)

Хъ. Æмæ тезгъойы фæстæ та балхæн дымсгæ шартæ (къуыбызæгтæ) æмæ райгæ-худгæйæ æрбаздæхын хæдзармæ. Сауынндз къуыбызæгтæ сынтæджы сæрмæ æмæ-иу уыдонмæ кæсгæйæ дæ зæрдыл æрбалæудзысты хъæлдзæг сæрд, парк, доныхъазтæ, хъеллаугæнæнтæ...

Цæй, ныр та сныв кæнæм цæраггойты. Кæй? Цы? Равзæрстат уæ хъайтарты? Чи сæ цæры уæ фарсмæ, уæ кæрты кæнæ та уæ хæстæджытæм, уæ зонгæтæм, кæй уæ фæнды сныв кæнын?

С. Æз сныв кæндзынæн гæды йæ хъæлдзæг лæппынтимæ. Æз та нæ куыдз æмæ йæ дыууæ къæбылайы, уыдон дæр цымыдисаг сты. Æз та ныв кæнын нанайы хъуджы.

Хъ. Мах æрæджы ныв кодтам гæлæбутæ æмæ мыдыбындзыты. Гæды дæр гæлæбуйы йас у?

С. Нæ, гæды стыр у.

Хъ. Æмæ уæд саскты хъуг æмæ бæхимæ куы абарæм, уæд та?

С. Стуртæ æмæ бæхтæ сты бынтон стыр.

Хъ. Гъемæ сæ уæд ныв кæнæм æнæхъæн сыфыл, уадз æмæ иууылдæр фенной, цæйас сты цæраггойтæ, уый.

(Абарст æнæмæнг хъæуы, цæмæй сабитæ цæраггойты стыраей равдисой. Мыййаг сæ исчи чысылтæй куы сныв кæнæ, уæд ын æй бамбарын хъæудзæн: уый у гæдыйы лæппын, фæлæ ма йын йæ цуры сныв кæн стыр гæды (афтæ байраг æмæ бæх, къæбыла æмæ куыдз æмæ æнд.)

Хъ. Иу хатт ма сæм æркæсæм. Алы цæраггойæн дæр ис сæр, гуыр, къæхтæ. Æмæ ма йæхи сæрмагонд цыдæр, вазыгджын.

(Лæмбынаг уынынц цæраггойты хуызвыстытæ. Хъомылгæнæг сæм дæтты фарстатæ, цæмæй хуыздæр фиппайой сæрмагонд хæйттæ: сыкъатæ, хъуын, барц, къæдзил, фæздон, сæфтæг, дзæмбы...)

С. Хъугæн – сыкъатæ æмæ фæздон, уым ис æхсыр. Æрбахæссы йæ изæраей сабитæн. Бæхæн – барц æмæ къæдзил. Гæдыйæн – рихитæ æмæ раст хъустæ. Фысæн – хъуын æмæ гыццыл сыкъатæ.

Хъ. Цал къахы ис цæраггойæн? Анымайут-ма сæ.

С. Дыууæ разæй æмæ дыууæ фæсте. Иу, дыууæ, æртæ, цыппар. Ис

ын 4 к̄ахы.

Хь. Аема хэдзарон мæргъты – уасæджы, карчы кæнæ йæ цыутæ куы ныв кæнат, уæд та? Цалгай гæккытæ ис уыдонæн та? Цыппæргай? Базыртæ та? Къæдзилтæ та?

С. Дыууæ к̄ахы, дыууæ базыры, иу къæдзил. Ноджы ма бырынкъ.

Хь. Гъема сын рæсугъд базыртæ сныв кæнут, цыргъ бырынкъ, цæмаей дзы нæмгуытæ уидзой. Парчы чи уыд, доныхъазтæ, бабызтæ чи федта, уыдон сæ сныв кæнæнт. Сæ алыварс та – рæсугъд сæрдыгон æрдз: хъарм хур, ирд арв, бæзджын кæрдæг, бæрзонд хæхтæ – фæсте. Куыд хорз у, куыд – тагъд ралæудзæн сæрд!

Методическое издание

Осокина Наталья Григорьевна

ОЗНАКОМЛЕНИЕ С ИЗОБРАЗИТЕЛЬНЫМ ИСКУССТВОМ

МЕТОДИЧЕСКОЕ ПОСОБИЕ (КОНСПЕКТЫ ЗАНЯТИЙ)

Редактор *И.Х. Джанаева*

Технический редактор *Е.Н. Маслов*

Корректор *А.Б. Гусалова*

Дизайн обложки *Е.Н. Макарова*

Компьютерная верстка *А.Ю. Цопанова*

Сдано в набор 10.11.09. Усл.п.л. 8,0. Бум. 65 гр.

Гарнитура шрифта “Times”.

Печать цифровая. Формат 60×84 ¹/₁₆.

Тираж 50 экз. Заказ №489.

Отпечатано *ИП Валиевой И.С.*

362019, г. Владикавказ, ул. Годовикова, 8